

Series I

Volume XV

1989

ՀԱՅ

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

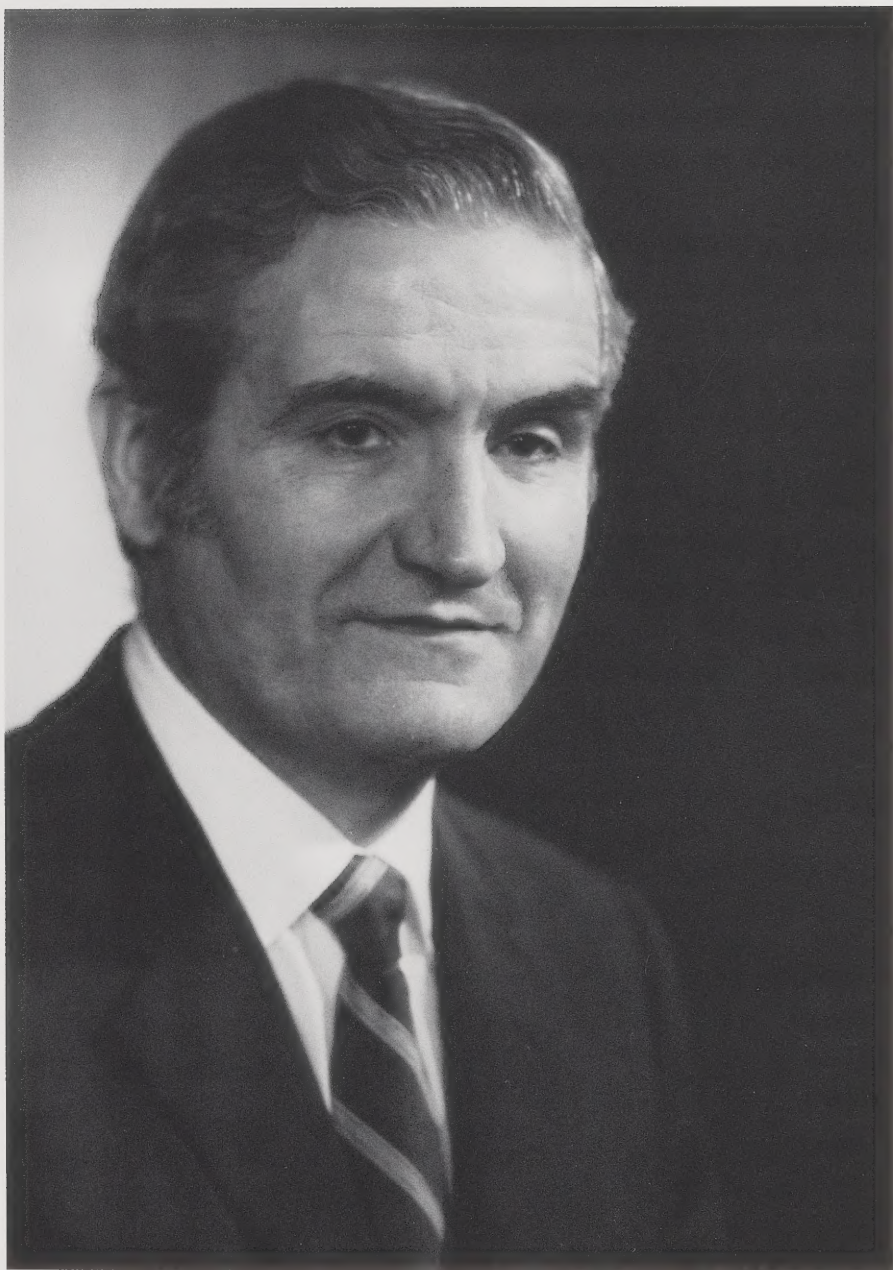
ՀԱՆԴԷՍ

ARMENIAN

NUMISMATIC

JOURNAL

STUDIES IN HONOR OF DR. PAUL Z. BEDOUKIAN

Դոկտ. Զարեհ Պ. Պտուկեան – Dr. Paul Z. Bedoukian
(11 June 1912)

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ESSAYS

ԿԸ ՁՕՆՈՒԻՆ

DEDICATED

Ի ՊԱՏԻՒ

IN HONOR OF

ԴՈԿՏ. ԶԱՐԵՀ Պ. ՊՏՈՒԿԵԱՆԻ

DR. PAUL Z. BEDOUKIAN

Գործունեության Քառասնամյակին

On the Fortieth Year of His Contributions

EDITOR

Y. T. NERCESSIAN

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Los Angeles

1989

© Copyright 1989

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

ISBN 0-9606842-6-3

Published by ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY
8511 Beverly Park Place
Pico Rivera, California 90660, U.S.A.

Manufactured in the United States of America
Typeset by M & M Typesetting, Los Angeles, California
Printed by Edwards Brothers, Inc., Ann Arbor, Michigan

TABLE OF CONTENTS

Foreword	9
----------------	---

Dr. Paul Z. Bedoukian

Bibliography of Paul Z. Bedoukian	11
I. Numismatic Studies	11
II. Exhibition Catalogues and Artifacts	22
III. Chemical Studies	23
IV. Numismatic and Chemical Books	32
Y. T. NERCESSIAN. Paul Z. Bedoukian: A Man Dedicated to Armenian Numismatics ...	33
LEVON A. SARYAN. Paul Z. Bedoukian's Technical Contributions to Numismatics	39
LEVON A. SARYAN. The Scientific Career of Paul Z. Bedoukian	45

The Artaxiad Period

WILLIAM MAKSUDIAN. Coins Overstruck by Tigranes the Great	51
---	----

The Roubenian Period

ALAN M. STAHL. Italian Sources for the Coinage of Cilician Armenia	59
ROBERTO PESANT. Comments on a Rare Coin of Rouben II (1175-1187)	67
J. GUEVREKIAN. A Half Dram of Levon III	73
FR. SAHAK DJEMDJEMIAN. Fr. Clement Sibilian's Letters Addressed to Fr. Abraham Charian, Venice (in Armenian with English summary)	79

The Medieval Period

MICHAEL L. BATES. The Dirham Mint of the Northern Provinces of the Umayyad Caliphate	89
KH. A. MOUSHEGHIAN. Coins Circulated in the Cities of Ani and Dvin and the Data of Their Synthesis (in Armenian with English summary)	113

The Modern Period

HENRY V. SARKISSIAN. A Group of Armenian Religious Medals of the Eighteenth through Twentieth Century (in Armenian with English summary)	127
LEVON A. SARYAN. Some Medallions Commemorating the 1915 Genocide of the Armenians	139
Y. T. NERCESSIAN. The Nuarsag Treaty Medal	147
ANNETTE M. NERCESSIAN. A History of the Armenian Numismatic Society	151
<i>Armenian Numismatic Journal</i> Index to Volumes I-XV (1975-1989)	165

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յառաջարան	10
-----------------	----

Դոկտ. Ջարեհ Պ. Պտուկեան

Մատենագրութիւն Ջարեհ Պ. Պտուկեանի	11
I. Դրամագիտական ուսումնասիրութիւններ	11
II. Ցուցահանդէսի գրոյկներ եւ գեղարուեստի աշխատանք	22
III. Քիմիաբանական ուսումնասիրութիւններ	23
IV. Դրամագիտական եւ քիմիաբանական գիրքեր	32
Ե. Թ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ. Ջարեհ պտուկեան՝ հայ դրամագիտութեան նուիրեալը	33
ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ. Ջարեհ Պ. Պտուկեանի գիտական նպաստը դրամագիտութեան	39
ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ. Ջարեհ Պ. Պտուկեանի գիտական վաստակը	45

Արտաշէսեան Շրջան

ՈՒԻԼԻԱՄ ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ. Տիգրան Մեծի կրկնադրոշմուած դրամները	51
---	----

Ռուբենեան Շրջան

ԱԼԱՆ Մ. ՍԹԱՀԼ. Իտալական աղբիւրներ Կիլիկիան Հայաստանի դրամներուն մասին	59
ՐՈՐԵՐՏՕ ՊԵՍԱՆԴ. Բացատրութիւններ Ռուբեն Բ-ի (1175-1187) Հագուագիւտ դրամի մը վրայ	67
Ճ. ԿԷՎՐԵՔԵԱՆ. Լեւոն Գ-ի կիսադրամ մը	73
Հ. ՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ. Հայր Կղեմէս Սիպիլեանի նամակները ուղղուած առ Արրահամ վ. Ճարեան, Վենետիկ	79

Միջնադարեան Շրջան

ՄԱՅԲԼ Լ. ԲԷՅԹՍ. Օսմանեան խալիֆայութեան հիւսիսային նահանգներուն դիրքի մի դրամահատարանը	89
Խ. Ա. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆ. Անի եւ Դուին քաղաքներում տարածուած դրամները եւ նրանց համադրութեան տուեալները	113

Արդի Շրջան

Հենրի Վ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ. ԺԸ-ի դդ. մի խումբ հայկական եկեղեցական մեղալիների մասին . . .	127
ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ. Հայոց 1915 թ. ցեղասպանութեան նուիրում մի քանի յուշամեղալներ	139
Ե. Թ. ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ. Նուարսակի դաշնագրի մեղալը	147
ԱՆԷԹ Մ. ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ. Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութեան պատմութիւնը	151
Հայ Դրամագիտական Հանդէս, ցանկ հատոր I-XV-ի (1975-1989)	165

FOREWORD

Since 1950, no individual has accomplished as much for Armenian numismatics as Dr. Paul Z. Bedoukian. He has penned over a hundred articles, authored thirteen monographs, and published five exhibit catalogues on Armenian numismatics and antiquities.

His researches and writings have raised Armenian numismatics from relative obscurity to international recognition and importance throughout the world. His treatise on the *Coinage of Cilician Armenia*, first published by the American Numismatic Society in 1962, the *Coinage of the Artaxiads of Armenia*, published by the Royal Numismatic Society in 1978, and his study on the *Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene*, first published by the American Numismatic Society in 1983, have become standard reference manuals for scholars and students. Shortly after their initial publication, these works were translated and appeared in the Armenian language.

In appreciation of the value of his contributions, in 1981 the Armenian Numismatic Society brought together his numerous articles in various journals and published them in a handsomely bound volume entitled *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian.

In dedicating these *Studies in Honor of Dr. Paul Z. Bedoukian* as a special issue of the *Armenian Numismatic Journal*, Vol. XV, the Society pays tribute to the dean and architect of Armenian Numismatics.

Y. T. NERCESSIAN,
Editor

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հայ դրամագիտության կատարելագործության համար, 1950-էն ի վեր, ռեւէ մի անձ չէ կրցած գերազանցել դոկտ. Զարեհ Պ. Պտուկեանը դրամագիտական գրականության անդաստանին մէջ: Իր գրչին կը պարտինք հարիւրէ աւելի յօդուածներ, տասներեք մեմագրութիւններ եւ դրամագիտության ու հնագիտության վերաբերեալ հինգ ցուցահանդէսի գրքոյկներ:

Իր հետազօտութիւններն ու աննկուն գրիչը հայ դրամագիտության տուին մոր զարթօնք եւ միջազգային նանաչում: Իր կոթողային գիրքը, *Կիլիկեան Հայաստանի դրամները*, նախապէս հրատարակուած Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերակցութեան կողմէ 1962 թ., *Արտաշէսեան Հարստութեան դրամները*, հրատարակուած Մեծն Բրիտանիոյ Արքայական Դրամագիտական Ընկերակցութեան կողմէ 1978 թ. ու իր *Ծովքի եւ Կոմագենէի հայ թագաւորութեանց դրամները* ուսումնասիրութիւնը, նախապէս տպուած Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերակցութեան կողմէ 1983 թ., վերածուած են դրամագիտական աղբիւրներու բանագէտներուն ու հայ դրամագիտութիւնը ուսումնասիրողներուն համար: Այս բոլոր երկերը ապա քարգմանուած ու հայերէնով հրատարակուած են:

Առ ի գնահատութիւն իր բազմալաստակ ու տնայնացան աշխատանքներուն, 1981 թ., Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնը համախմբեց դոկտ. Զարեհ Պտուկեանի բազմաթիւ յօդուածները, ցրուած զանազան գիտական պարբերաթերթերու մէջ, եւ հրատարակեց *Դրամագիտական աշխատանքներու ժողովածուն* վերնագրի ներքեւ:

Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնը, ձօնելով *Հայ Դրամագիտական Հանդէսի* այս բացառիկ հրատարակութիւնը (հատոր ԺԵ), իբրեւ *Աշխատութիւններ ի պատիւ դոկտ. Զարեհ Պտուկեանի*, յարգանք կը մատուցանէ հայ դրամագիտության նարտարապետին ու աւագանին:

Ե. Թ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Խմբագիր

BIBLIOGRAPHY OF PAUL Z. BEDOUKIAN

I. Numismatic Studies

1952

1. "A Rare Armenian Coin," American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. V (1952), pp. 181-184, pl. XXIV, Nos. 5-6; *Selected Numismatic Studies (SNS)*, pp. 1-4.

1953

2. "Tell the World about Our Coins. Let's Tell the World," *Armenian Mirror-Spectator*, Vol. XXIII (26 September 1953), No. 14, pp. 3, 4.

1954

3. "Coinage of Constantin III and IV, Kings of Lesser Armenia," American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. VI (1954), pp. 193-199, 3 tables, pl. XX; *SNS*, pp. 5-12.
4. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 28 (July 1954), pp. 129-130.

1957

5. "The Bilingual Coins of Hetoum I, (1226-1270) King of Cilician Armenia," American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. VII (1957), pp. 219-230, pl. XXX; *SNS*, pp. 13-25.
6. Lecture on Armenian coins; notice in *Armenian Mirror-Spectator*, Vol. XXV (30 March 1957), No. 35 (1286), p. 3.

1958

7. "Two Hoards of Hetoum-Zabel Trams," American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. VIII (1958), pp. 145-180, pl. XXXIX; *SNS*, pp. 26-62.
8. "Կիլիկիոյ թագաւոր Կոստանդին Ա.ի (1298-1299) դրամները" [The Coins of Gosdantin I (1298-1299) of Cilician Armenia], *Handes Amsorya*, Vol. LXXII (October 1958), No. 10, pp. 381-390, illus., 1 table; *SNS*, pp. 334-338.

BIBLIOGRAPHY

9. "A Numismatic Journey of Three Weeks through Europe," *Armenian Mirror-Spectator*, Vol. XXVII (Saturday, 20 September 1958), No. 10 (1362), pp. 1, 3, 4.

1959

10. "Թէ ի՞նչ էին 'Bissancios Stauratos' կոչուած Կիլիկիոյ հայկական դրամները" [What were the Cilician Armenian Coins Called "Bissancios Stauratos"?], *Handes Amsorya*, Vol. LXXIII (May-August 1959), Nos. 5-8, pp. 241-249, illus.; SNS, pp. 339-343.

1960

11. "Կիլիկիոյ հայ թագաւորներու ոսկեդրամները" [The Gold Coins of Cilician Armenian Kings], *Handes Amsorya*, Vol. LXXIV (January-March 1960), Nos. 1-3, pp. 16-27, illus., SNS, pp. 344-350.
12. "Լեւոն Ա. թագաւորին դրամներուն պատկերատիպին (Design) ծագումը" [The Origin of Designs of the Coins of King Levon I], *Handes Amsorya*, Vol. LXXIV (October-December 1960), Nos. 10-12, pp. 525-534, illus.; SNS, pp. 351-354.
13. "Լեւոն Ա. ի թէ Լեւոն Բ. ի դրամներ" [Coins of Levon I or Levon II?], *Handes Amsorya*, Vol. LXXIV (October-December 1960), Nos. 10-12, pp. 534-536; SNS, pp. 354-356.
14. "Գեղամ Գալայճեանի արժէքաւոր նուէրը Հայաստանի պետական թանգարանին" [Kegham Kalayjian's Valuable Gift to the State Museum of Armenian History], *Gotchnag*, Vol. LX (21 May 1960), No. 21, pp. 495-496; SNS, pp. 357-358.
15. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 53 (October 1960), p. 302.

1961

16. "Կիլիկեան Հայաստանի վաճառականութիւնը" [Trade and Commerce of Cilician Armenia], *Handes Amsorya*, Vol. LXXV (October-December 1961), Nos. 10-12, pp. 733-756; SNS, pp. 359-370.

1962

17. *Coinage of Cilician Armenia*, New York, American Numismatic Society, *Numismatic Notes and Monographs*, No. 147, 1962, xxxi plus 494 pp., 48 pls., 1 map, illus.
18. "Armenian Gold Coins of the Roupenian Dynasty," American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. X (1962), pp. 113-120, pl. XXV; SNS, pp. 63-71.

1963

19. Կիլիկիան Հայաստանի դրամները [Coinage of Cilician Armenia], Vienna, Mekhitarist Press, 1963, xxxii plus 496 pp., 48 pls., 1 map, illus.
20. Կիլիկիան Հայաստանի վաճառականությունը [Trade and Commerce of Cilician Armenia], Vienna, Mekhitarist Press, 1963, 23 pp.
21. “Դրամահատությունը Կիլիկիան Հայաստանի մէջ” [The Art of Coinage in Cilician Armenia], *Handes Amsorya*, Vol. LXXVII (April-June 1963), Nos. 4-6, pp. 247-264, 2 pls.; SNS, pp. 371-380.

1964

22. “Gold Forgeries of Tigranes the Great of Armenia,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XI (1964), pp. 303-306, pl. XLIX; SNS, pp. 72-76.
23. “Aluminum Foil Impressions for Numismatic Studies,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XI (1964), pp. 333-335, pls. LVII-LIX; SNS, pp. 72-82.
24. “A Survey of Publications on Armenian Numismatics from 1925-1963,” *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. I (1964), pp. 415-426; SNS, pp. 83-94.
25. “Սմբատ թագաւորին դրամադիւտը” [A Coin Hoard of King Smpad], *Handes Amsorya*, Vol. LXXVIII (January-March 1964), Nos. 1-3, pp. 37-44, illus., 1 table; SNS, pp. 380-383.
26. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 66 (January 1964), pp. 23-24.

1965

27. “Ռուբենեան իշխաններու դրամները” [The Coins of Roupenian Barons], *Handes Amsorya*, Vol. LXXIX (April-June 1965), Nos. 4-6, pp. 261-270, illus.; SNS, pp. 384-388.
28. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 71 (April 1965), p. 515.

1966

29. “Coins of the Baronial Period of Cilician Armenia (1080-1198),” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XII (1966), pp. 139-145, pl. XLI; SNS, pp. 95-102.
30. Lecture on Armenian coins: Notices in *Hoosharar*, Vol. LIII (1 April 1966), p. 9; *Armenian Mirror-Spectator* (16 April 1966); *Lraper* (30 April 1966), p. 3.

1967

31. “A Unique Billon of Levon I of Cilician Armenia and Its Historical Significance,” *Numismatic Chronicle*, Series Seven, Vol. VII (1967), pp. 189-197, pl. XIV; SNS, pp. 103-112.

BIBLIOGRAPHY

32. “Լեւոն Ա. Թագաւորին եզակի մէկ դրամը եւ անոր պատմական նշանակութիւնը” [A Unique Billon of King Levon I and Its Historical Significance], *Handes Amsorya*, Vol. LXXXI (April-June 1967), Nos. 4-6, pp. 171-184, illus.; SNS, pp. 389-395.

1968

33. “A Classification of the Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XIV (1968), pp. 41-66, pls. IX-XI; SNS, pp. 113-141.
34. “Five Hoards Containing Coins of the Artaxiads of Armenia,” *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. V (1968), pp. 421-433; SNS, pp. 142-154.
35. “Medal Struck to Mark N.Y. Cathedral Consecration,” *California Courier*, Vol. X (25 April 1968), p. 3, illus.
36. “Silver & Bronze Medals,” *Armenian Reporter*, Vol. I (25 April 1968), No. 25, p. 5, illus.
37. “John Hovhannes Designs Consecration Medal,” *Armenian Church* (May 1968), p. 8.
38. “Medal Marks Major Event,” *Coin World*, Vol. IX (26 June 1968), No. 428, p. 26, illus.
39. “Հայաստանի Արտաշէսեան Հարստութեան Թագաւորներու դրամներու դասաւորումը” [A Classification of the Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia], *Handes Amsorya*, Vol. LXXXII (July-September 1968), Nos. 7-9, pp. 319-354, 5 pls.; SNS, pp. 396-413.
40. “Առաջնորդարանը կը հատանէ տաճարին օծման մետալիոնը” [The Diocese Strikes the Consecration Medallion of the Cathedral], *Baïkar*, Vol. XLVI (May 1968), No. 99 (18,803), p. 3.
41. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 81 (December 1968), p. 68, No. 374.

1969

42. “The Copper Coins of the Later Kings of Cilician Armenia,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XV (1969), pp. 131-135, pl. XXII; SNS, pp. 155-160.
43. “Some Armenian Coins Overstruck in Arabic,” *Armeniaca*, Venice, Mekhitarist Press, 1969, pp. 138-147, 1 pl.; SNS, pp. 161-171.
44. “Արտաշէսեան դրամներ” [Artaxiad Coins]:
 - a. “Արտաշէսեան դրամներու ուսումնասիրութիւնը անցեալին մէջ” [A Study of the Artaxiad Coins in the Past]
 - b. “Մեծն Տիգրանի պղինձէ դրամ մը կոխուած Կոմագէնէի մէջ [A Copper Coin of Tigranes the Great Struck in Commagene]
 - c. “Մեծն Տիգրանի կեղծ ոսկիները” [The Gold Forgeries of Tigranes the Great]

- d. “Արտաշեսեան հարստութեան դրամներու կարեւոր հաւաքածոներ” [Important Collections of Artaxiad Coins]
Handes Amsorya, Vol. LXXXIII (January-March 1969), Nos. 1-3, pp. 41-70, 3 pls.; SNS, pp. 414-428.
45. Արտաշեսեան հարստութեան դրամները [Coinage of the Artaxiad Dynasty of Armenia], Vienna, Mekhitarist Press, *Nationalbibliothek*, Vol. CCX, 1969, 118 pp., 8 pls.
46. “Կիլիկեան Հայաստանի վերջին թագաւորներու պղինձէ դրամները” [The Copper Coins of the later Kings of Cilician Armenia], *Handes Amsorya*, Vol. LXXXIII (July-September 1969), No. 7-9, pp. 351-356, illus.; SNS, pp. 429-431.
47. “A. Agopoff Designs Gomidas Medals for the Diocese,” *Armenian Reporter*, Vol. II (23 October 1969), No. 49, p. 4.
48. “Armenian Diocese Issues Komitas Medals,” *Armenian Herald* (Tuesday, 11 November 1969).
49. “Առաջնորդարանը կը հատանէ Կոմիտաս Վարդապետի մետալիոնը” [The Diocese Issues the Medallion of Fr. Komitas], *Baïkar*, Vol. XLVII (24 October 1969).
50. “Հայաստանի վերաբերեալ հռոմէական դրամներ” [Roman Coins Relating to Armenia]:
 a. “Հռոմէական դրամներ” [Roman-Armenian Coins]
 b. “Մարկոս Անտոնիոսի դրամները” [The Coins of Marcus Antonius] *Handes Amsorya*, Vol. LXXXIII (October-December 1969), Nos. 10-12, pp. 487-504, illus.
51. Abstracts, *Numismatic Literature*: 1 in No. 82 (June 1969), p. 37, No. 214; 1 in No. 83 (December 1969), p. 52, No. 290.
- 1970
52. “Three Notes on Armenian Coins,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XVI (1970), pp. 87-94, pls. XXII-XXIII; SNS, pp. 172-181.
53. “The Coins of Tigranes the Great Struck in Commagene,” *Numismatic Chronicle*, Series Seven, Vol. X (1970), pp. 19-22, illus.; SNS, pp. 182-185.
54. “Հայաստանի վերաբերեալ հռոմէական դրամներ” [Roman Coins Relating to Armenia]:
 c. “Ոկտավիանոս Աւգոստոսի դրամները (Ք.Ա. 27—Ք.Ե. 14)” [The Coins of Octavianus Augustus (27 B.C.—A.D. 14)]
 d. “Ներոնի դրամները (Ք.Ե. 54—68)” [The Coins of Nero (A.D. 54—68)]
 e. “Տրայանոսի դրամները (98—118)” [The Coins of Trajan (98—118)]
 f. “Անտոնինոս Պիոսի դրամները (138—161)” [The Coins of Antoninus Pius (138—161)]

BIBLIOGRAPHY

- g. “Մարկոս Աւրելիոսի (161—180) եւ Ղուկիոս Վերոսի (161—169) դրամները” [The Coins of Marcus Aurelius (161—180) and Lucius Verus (161—169)]
54. h. “Մարկոս Աւրելիոսի ոսկի դրամները (Aureus)” [The Gold Coins of Marcus Aurelius (Aurii)]
Handes Amsorya, Vol. LXXXIV (January-March, April-June, July-September, October-December 1970), Nos. 1-3, 4-6, 7-9, 10-12, respectively, illus., 24 pls.
55. Lecture on Armenian coins: notice in *Hairenik Daily* (? February 1970).

1971

56. “Coinage of the Later Artaxiads,” American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. XVII (1971), pp. 137-139, pl. XXXV.
57. “Medieval Armenian Coins,” *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. VIII (1971), pp. 365-431, illus., pls. LXXXII-XCI, 1 map.
58. *Medieval Armenian Coins*, Paris, 1971, 69 pp., illus., 10 pls., 1 map; SNS, pp. 191-268.
59. “Հայաստանի վերաբերեալ հռոմէական դրամներ” [Roman Coins Relating to Armenia]:
- i. “Կոմմոդոս (177—192 Ք.ե.)” [Commodus (A.D. 177—192)]
- j. “Հռոմէական շքադրամներ (Medallion)” [Roman Medallions] *Handes Amsorya*, Vol. LXXXV (January-March 1971), Nos. 1-3, pp. 61-74, illus., 14 pls.
60. Հայաստանի վերաբերեալ հռոմէական դրամներ եւ մետալիոններ, [Roman Coins and Medallions Relating to Armenia], Vienna, Mekhitarist Press, *Nationalbibliothek*, Vol. CCXV, 1971, 212 pp., illus., 38 pls.
61. Abstracts, *Numismatic Literature*: 7 in No. 85 (March 1971), p. 7, Nos. 49-50, p. 22, Nos. 146-148, p. 40, Nos. 262-263; 6 in No. 86 (September 1971), p. 11, Nos. 69-70, p. 17, No. 108, p. 37, No. 227, p. 53, No. 315, p. 127, No. 826.

1972

62. “Արտաշէսեան վերջին թագաւորներու պատմութիւնը հիմնուած անոնց նորագիտ դրամներու ուսումնասիրութեան վրայ” [The History of Later Artaxiad Kings Based on the Study of Their Newly Discovered Coins], *Handes Amsorya*, Vol. LXXXVI (April-June 1972), Nos. 4-6, pp. 213-224, illus.; SNS, pp. 432-437.
63. “Հայ դրամագիտութեան մութ էջերը” [Some Obscure Pages in Armenian Numismatics], *Bazmavep*, Vol. CXXX (1972), Nos. 2-3, pp. 291-302, 1 pl.; SNS, pp. 438-450.
64. “Կիլիկիոյ Կոստանդին Գ.-ւ Լեւոն Բռնակալ - Կոստանդին Դ-ի կարեւոր դրամագիտ մը” [An Important Coin Hoard of Gosdantin III, Levon the Usurper, and Gosdantin IV of Cilician Armenia], *Haigazian Armenological Review*, Vol. III (1972), pp.

151-183, 3 pls.; *SNS*, pp. 451-483.

65. Abstracts, *Numismatic Literature*: 1 in No. 87 (March 1972), p. 12, No. 70; 1 in No. 88 (September 1972), pp. 30-31, No. 176.

1973

66. "Trade and Commerce of Cilician Armenia," *Armenian Review*, Vol. XXVI (Spring 1973), No. 1 (101), pp. 60-77.
67. "Օշին թագաւորին արծաթեւերու դրամագիւտ մը" [A Hoard of Coronation Trams of King Oshin], *Haigazian Armenological Review*, Vol. IV (1973), pp. 81-96, 1 pl., 8 tables; *SNS*, pp. 488-503.
68. Review of Հայաստանի դրամական գանձերը [The Coin Hoards of Armenia], by Kh. A. Mousheghian (Erevan, 1973), *Handes Amsorya*, Vol. LXXXVII (October-December 1973), Nos. 10-12, pp. 497-504 (in Armenian); *SNS*, pp. 484-487.

1974

69. "Some Unpublished Coins of the Artaxiads of Armenia," *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History; Studies in Honor of George C. Miles*, American University of Beirut, 1974, pp. 27-35, 1 pl.; *SNS*, pp. 269-276.
70. Lectures on Armenian coins: notices in *News-Times* (Sunday, 9 June 1974), p. B-15; *Armenian Reporter*, Vol. VII (3 October 1974), p. 9; *Armenian Observer*, Vol. IV (9 October 1974), No. 43, p. 8.

1975

71. Review of [The Coin Hoards of Armenia], by Kh. A. Mousheghian (Erevan, 1973), *Numismatic Chronicle*, Series Seven, Vol. XV (1975), pp. 232-234; *SNS*, pp. 277-278.
72. Lectures on Armenian coins: notices in *Armenian Reporter*, Vol. VIII (15 May 1975), No. 29, p. 5; *Hoosharar*, Vol. LXII (1 October 1975), No. 15, p. 6.

1976

73. "The Double Tram Series of Levon I of Cilician Armenia," *Numismatic Chronicle*, Series Seven, Vol. XVI (1976), pp. 98-108, pls. XVIII-XXV; *SNS*, pp. 279-297.
74. "In Search of an Armenian Gold Coin," *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. II (December 1976), Nos. 3 & 4, pp. 22-27, illus.; *SNS*, pp. 298-301.
75. "A Large Hoard of Coronation Trams of Levon I," *Handes Amsorya*, Vol. XC (January-December 1976), Nos. 1-12, pp. 409-440, 5 tables, 2 pls.; *SNS*, pp. 302-217.
76. "Հայ ոսկեդրամի մը հետազոտումը" [In Search of an Armenian Gold Coin], *Arme-*

BIBLIOGRAPHY

nian Numismatic Journal, Series I, Vol. II (December 1976), Nos. 3 & 4, pp. 26-27; SNS, pp. 504-505.

1977

77. “Հոլանտա կոխուած 18րդ դարու հայ մետալները” [Eighteenth Century Armenian Medals Struck in Holland], *Bazmavep*, Vol. CXXXV (1977), Nos. 3-4, pp. 728-751, 5 pls.
78. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 97 (March 1977), p. 56, No. 280.

1978

79. Հոլանտա կոխուած 18րդ դարու հայ մետալները [Eighteenth Century Armenian Medals Struck in Holland], Mekhitarist Press, Venice, 1978, 24 pp., 5 pls., SNS, pp. 506-535.
80. “A Hoard of Bilingual Trams of Hetoum I of Cilician Armenia,” *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XXIII (1978), pp. 149-160, pls. 32-35; SNS, pp. 318-333.
81. *Coinage of the Artaxiads of Armenia*, London, Royal Numismatic Society, *Special Publication*, No. 10, 1978, xi plus 81 pp., 1 map, 8 pls.

1979

82. *Coinage of Cilician Armenia*, revised edition, Danbury, Connecticut, 1979, xxxie plus 494 pp., 1 map, 12 pls.
83. “Մճբատ Թագաւորի երկու անտիպ դրամները” [Two Unpublished Coins of King Smpad], *Haigazian Armenological Review*, Vol. VII (1979) pp. 111-120, illus.; SNS, pp. 538-547.
84. Abstracts, *Numismatic Literature*: 2 in No. 101 (March 1979), pp. 145-146, Nos. 908-909.
85. Lecture on Armenian coins: notice in *Armenian Reporter* (1 November 1979).

1980

86. “Հայկական դրամներու նոր հաւաքածոն Թանգարանէն ներս” [A New Collection of Armenian Coins Donated to the Museum], *Sion*, Vol. LIII (November-December 1979), Nos. 11-12, pp. 270-275, 2 pls.; Vol. LIV (January-February, March-April 1980), Nos. 1-2, 3-4, pp. 30-33, 71-77, 1 pl., 2 pls., respectively; SNS, pp. 548-564.
87. “Bibliography of Fr. Clement Sibilian,” by Y. T. Nercessian and Paul Z. Bedoukian. *Essays on Armenian Numismatics in Memory of Father Clement Sibilian on the*

Centennial of His Death, Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. IV (1978, published in 1980), pp. 13-15.

88. "Father Sibilian and the Study of Armenian Numismatics," *Essays on Armenian Numismatics in Memory of Father Clement Sibilian on the Centennial of His Death, Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. IV (1978, published in 1980), pp. 29-35.*
89. "The 'Pittsburgh Papers'— 1; Numismatic Art of Armenia," *Armenian Review, Vol. XXXIII (December 1980), No. 4 (132), pp. 343-345, illus.*
90. "The 'Pittsburgh Papers'— 1; Metal Art in Armenia," *Armenian Review, Vol. XXX-III (December 1980), No. 4 (132), pp. 345-450, illus.*

1981

91. *Selected Numismatic Studies (SNS)*, Los Angeles, Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 1, 1981, xxxvi plus 570 pp., illus.
92. Abstracts, *Numismatic Literature: 2* in No. 106 (September 1981), p. 62, Nos. 377-378.

1982

93. Abstracts, *Numismatic Literature: 2* in No. 107 (March 1982), p. 64, No. 398, p. 109, No. 711.

1983

94. "Some Unpublished Coins of the Artaxiads of Armenia," *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVII (1983), pp. 279-287, 1 pl.
95. "Armenian Gold Medals," *Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. IX (June 1983), No. 2, pp. 14-25, pls. II-III.*
96. "Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene," *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XXVIII (1983), pp. 71-88, pls. 11-12.
97. Արտաշէսեան հարստութեան դրամները [Coinage of the Artaxiads of Armenia], Vienna, Mekhitarist Press, 1983, xii plus 52 and 36 pp., 8 pls., 1 map.

1984

98. "Half Drams of Ōšin and Lewon IV of Cilician Armenian," *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVIII (1984), pp. 471-475, pl. LXIV.
99. "A Numismatic Pilgrimage," *Armenian Numismatic Journal, Series I, Vol. X (June 1984), No. 2, pp. 13-19.*
100. Review of [The Circulation of Money in Armenia (5th Century B.C. — XIVth Century A.D.)], by Kh. A. Mousheghian (Erevan, 1983), *Revue des Études Arméniennes*, New

BIBLIOGRAPHY

Series, Vol. XVIII 1984), pp. 605-607.

101. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in Nos. 111-112 (March-September 1984), p. 19, No. 97.

1985

102. *Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene*, Los Angeles, Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 4, 1985, 37 pp., 2 pls.
103. "Two Hoards of Levon II Trams," *Numismatic Chronicle*, Vol. 145 (1985), pp. 123-135, pls. 16-19.
104. Review of *Armenian Numismatic Bibliography and Literature*, by Y. T. Nercessian (Los Angeles, 1984), *Armenian Mirror-Spectator*, (2 February 1985), No. 28; *Armenian Observer*, Vol. XV (6 February 1985), No. 10, p. 2; *Armenian Weekly*, Vol. LIII (26 January 1985), No. 4 (2651), p. 12; *Asbarez*, Vol. LXXVII (2 February 1985), No. 7649, p. 15; *Nor Gyank*, Vol. VII (7 February 1985), No. 7, p. 13; *Journal of the Society for Armenian Studies*, Vol. II (1985-1986), pp. 202-203; *Numismatic Chronicle*, Vol. 145 (1985), p. 284.

1986

105. "The Single Lion Coronation Coins of Levon I," *Journal of the Society for Armenian Studies*, Vol. II (1985-1986), pp. 97-105.
106. "The First King of Cilician Armenia: Levon I or Levon II?" *Armenian Studies in Memoriam Haig Berbérian*, Lisbon, Calouste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 63-66.
107. Abstract, *Numismatic Literature*: 1 in No. 116 (September 1986), p. 55, No. 356.

1987

108. *Armenian Coin Hoards*, Los Angeles, Armenian Numismatic Society, *Special Publication*, No. 5, 1987, 64 pp., 6 pls. inclusive.
109. "An Unpublished Coin of Tigranes III (20-8 B.C.)," *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIII (June 1987), No. 2, pp. 12-13.
110. "Mints and Money, Armenian," *Dictionary of the Middle Ages*, Charles Scribner's Sons, New York, 1987, Vol. 8, pp. 417-418.
111. "Paul Z. Bedoukian Lecture," *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIII (September 1987), No. 3, pp. 28-31.
112. "The Small, Armed-Man Coins of Baldwin II," *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XXXII (1987), pp. 159-167, pl. 10.

PAUL Z. BEDOUKIAN

1988

113. "An Armenian Medal, Struck in 1908 by Patriarch Izmirlian of Constantinople, in Commemoration of the Establishment of a New Constitution in the Ottoman Empire Guaranteeing Equality for All," *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. XIV (September 1988), No. 3, pp. 24-26, illus.
114. "Արտաշէսեան հարստութեան դրամները" [Coinage of the Artaxiads of Armenia], *Sion*, Vol. LXII (January-March 1988), Nos. 1-3, pp. 41-46, illus.
115. Abstracts, Numismatic Literature: 4 in No. 120 (September 1988), p. 64, Nos. 377-380.

Compiled by Y. T. NERCESSIAN
Pico Rivera, California

BIBLIOGRAPHY

II. *Exhibition Catalogues and Artifacts*

1971

1. *Armenian Coins and Medals: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian*, New York, Museum of the Diocese of the Armenian Church of America, 1971, [24 pp.], illus., bilingual in English and Armenian.

1973-1974

2. "A Magnificent Armenian Tray," *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. X (1973-1974), pp. 247-259, pls. XXXVII-LIV.

1975

3. *Armenian Books, Early Printing, 1512-1700: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian*, New York, Armenian Museum, Diocese of the Armenian Church of America, 1975, [24 pp.], illus., bilingual in English and Armenian.

1978

4. *Thirty Centuries of Armenian Metal Art: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian*, New York, AGBU Gallery, 1978, [24 pp.], illus., bilingual in English and Armenian.

1980

5. *Armenian Woven Art: An Exhibition from the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian*, New York, AGBU Gallery, 1980, [24 pp.], illus., bilingual in English and Armenian.

1982

6. *Armenian Ceramic Art: An Exhibition from the Collection of Tina & Haroutune Hazarian, Dr. Paul Z. Bedoukian*, New York, Armenian Museum, 1982, [24 pp.], illus., bilingual in English and Armenian.

Compiled by Y. T. NERCESSIAN
Pico Rivera, California

III. Chemical Studies

1937

1. "Dyes Can Sell Your Rugs!" *Oriental Rug Magazine*, (August 1937), pp. 8-9, 32.

1944

2. "A New Synthesis of α -Bromoaldehydes," *Journal of the American Chemical Society*, Vol. 66 (1944), pp. 1325-1327.
3. "A Note on Canadian Angelica Root Oil," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 46 (August 1944), p. 54.
4. "Peppermint Oil Industry in Canada Expanding," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 46 (February 1944), pp. 59-60.
5. "Synthesis of Bromoacetals," *Journal of the American Chemical Society*, Vol. 66 (1944), p. 651.

1945

6. "Floral Oil Shortages Lead to New Discoveries," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 47 (February 1945), pp. 45-48; reprinted in *Perfumery and Flavoring Materials (PAFM)*, pp. 1-4.
7. "Perfumery Developments," *Soap, Perfumery & Cosmetics*, Vol. 18 (1945), No. 10, pp. 804-806.
8. "Synthesis of α -Bromoketones," *Journal of the American Chemical Society*, Vol. 67 (1945), pp. 1430-1431.

1946

9. "Progress in Essential Oils and Toiletries," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 48 (March, April 1946), pp. 39-40, 47-49, respectively; *PAFM*, pp. 5-9.

1947

10. "Acetals," *Encyclopedia of Chemical Technology*, R. E. Kirk and D. F. Othmer, eds., Vol. 1 (New York, Interscience Encyclopedia, Inc., 1947), pp. 43-45.
11. "Progress in Essential Oils and Perfumery Products," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 49 (March, April 1947), pp. 253-255, 375-377, respectively; *PAFM*, pp. 10-15.

BIBLIOGRAPHY

1948

12. "Occurrence of Menthofuran in Oil of Peppermint (*Mentha piperita vulgaris* S.)," *Journal of the American Chemical Society*, Vol. 70 (1948), pp. 621-622.
13. "Progress in Essential Oils and Perfumery Products," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 52 (August, September 1948), pp. 121-125, 213-217, respectively; *PAFM*, pp. 16-25.

1949

14. "Essential Oil and Perfumery Progress," Parts I, II, III, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 53 (March, April, May 1949), pp. 226-228, 314-316, 401-403, respectively; *PAFM*, pp. 26-34.
15. "α-Bromoheptaldehyde," *Organic Syntheses*, Vol. 29 (1949), pp. 14-17.

1950

16. "Amylcinnamaldehyde," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 56 (September 1950), pp. 207-209.
17. "Aromatic Constituents of Fruit Flavors," *Drug and Allied Industries*, Vol. 36 (February 1950), pp. 18-20; reprinted in *Perfumery & Essential Oil Record*, Vol. 41 (1950), pp. 445-448.
18. "Hydroxycitronellal," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 56 (August 1950), pp. 119-122.
19. "Materials Developed by Research," Parts I, II, III, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 55 (March, April, May 1950), pp. 201-203, 293-294, 375-378, respectively; *PAFM*, pp. 35-43.

1951

20. *Perfumery Synthetics and Isolates*, New York, D. Van Nostrand Company, Inc., 1951, 488 pp.
21. "Material Developments in 1950-51," Parts I, II, III, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 57 (February, March, April 1951), pp. 113-114, 203-204, 285-287, respectively; *PAFM*, pp. 44-50.

1952

22. "Aspects of Aging in Perfumes," *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 60 (1952), pp. 263-266.
23. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential*

PAUL Z. BEDOUKIAN

Oil Review, Vol. 59 (February, March 1952), pp. 99-101, 187-193, respectively; *PAFM*, pp. 51-58.

1953

24. "Perfumes (Synthetics and Isolates)," *Encyclopedia of Chemical Technology*, R. E. Kirk and D. F. Othmer, eds., Vol. 10 (New York, Interscience Encyclopedia, Inc., 1953), pp. 17-38.
25. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 61 (February, March 1953), pp. 113-116, 201-204, respectively; *PAFM*, pp. 59-66.

1954

26. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, III, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 63 (February, March, April 1954), pp. 101-106, 183-186, 267-270, respectively; *PAFM*, pp. 67-80.

1955

27. "Chromatographic Determination of Oxygenated Compounds in Essential Oils," by Penelope A. Wotherspoon and Paul Z. Bedoukian, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 66 (November 1955), pp. 17-21.
28. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *The American Perfumer & Essential Oil Review*, Vol. 65 (February, March 1955), pp. 19-22, 25-29, respectively; *PAFM*, pp. 81-89.
29. " α -Bromoheptaldehyde," *Organic Syntheses*, Coll. Vol. 3 (1955), pp. 127-129.

1956

30. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 67 (February, March 1956), pp. 31-34, 44-48, respectively; *PAFM*, pp. 90-98.

1957

31. "L'Industrie des Produits Aromatiques aux Etats-Unis," *Industries de la Parfumerie et de la Cosmetique*, Vol. 12 (April, May 1957), Nos. 4, 5, pp. 126-131, 155-165, respectively (in French).
32. "The Perfumery Aromatics Industry in the United States," Parts I, II, III, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 70 (November, December 1957), pp. 33-36, 31-35 respectively, and Vol. 71 (January 1958), pp. 43-50.

BIBLIOGRAPHY

33. "Perfumes," *The Encyclopedia of Chemistry*, G. L. Clark and G. G. Hawley, eds. (New York, Reinhold Publishing Corp., 1957), pp. 710-711.
34. "Preparation of α - β — Unsaturated Aldehyde Dimethyl Acetals and Their Free Aldehydes," *Journal of the American Chemical Society*, Vol. 79 (1957), pp. 889-892.
35. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 69 (February, March 1957), pp. 34-37, 41-49, respectively; *PAFM*, pp. 99-107.
36. "Research Trends in Perfumery Materials," *The American Society of Perfumers: Third Symposium*, (20 March 1957), pp. 15-20.

1958

37. "Ionones," *The Encyclopedia of Chemistry* (Supplement), G. L. Clark and G. G. Hawley, eds. (New York, Reinhold Publishing Corp., 1958), pp. 156-157.
38. "The Occurrence of Cineole in American Spearmint Oil," *Perfumery and Essential Oil Record*, Vol. 49 (April 1958), pp. 169-170.
39. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 71 (April, May 1958), pp. 42-46, 26-30, respectively; *PAFM*, pp. 108-116.

1959

40. "Essential Oils and Perfumes: 50 Years of USA Progress," *Perfumery & Essential Oil Record*, Golden Jubilee Edition (1959), pp. xli-xliv.
41. "The Preparation and Properties of Isocitral," *Industrie de Chimie Belge, Supplement*, Vol. 2 (1959), pp. 607-610. (Reprint published as an extract of the *Comptes Rendues du XXXIe Congres Internationale de Chimie Industrielle* of September 1959).
42. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 73 (March, April 1959), pp. 32-37, 54-56, respectively; *PAFM*, pp. 117-125.

1960

43. "Progress in Perfumery Materials," Parts I, II, *American Perfumer & Aromatics*, Vol. 75 (March, April 1960), pp. 51-56, 48-53, respectively; *PAFM*, pp. 126-137.

1961

44. "Perfume Industry Made Big Strides in Research During 1960," *American Perfumer*, Vol 76 (April 1961), pp. 21-30; *PAFM*, pp. 138-147.

PAUL Z. BEDOUKIAN

1962

45. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer*, Vol. 77 (April 1962), pp. 27-38; *PAFM*, pp. 148-159.

1963

46. "Leaf Alcohol (cis-3-hexen-1-ol)," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 78 (December 1963), pp. 31-35.
47. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 78 (April 1963), pp. 24-35; *PAFM*, pp. 160-171.

1964

48. "Determination of Isocaproic Acid and Isocaproic Aldehyde in Incubation Media Using Gas Chromatography," by Carlos P. Lantos, Neal L. McNiven, Shogo Ichii, Paul Z. Bedoukian, and Ralph I. Dorfman. *Steroids*, Vol. 3 (1964), No. 1, pp. 43-54.
49. "Flavours 1970," *Perfumery and Essential Oil Record*, Vol. 55 (April 1964), pp. 275-277.
50. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 79 (April 1964), pp. 27-37; *PAFM*, pp. 172-182.

1965

51. "Review of Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 80 (April 1965), pp. 23-33; *PAFM*, pp. 183-193.

1966

52. "Dimethyl Acetals of α,β -Acetylenic Aldehydes," U. S. Patent 3,268,594 (23 August 1966), 2 pp.
53. "The Jasmone Group." *Perfumery & Essential Oil Record*, Vol. 57 (1966), No. 8, pp. 495-498.
54. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 81 (April 1966), pp. 27-36; *PAFM*, pp. 194-203.

1967

55. *Perfumery and Flavoring Synthetics*, Amsterdam (Netherlands), Elsevier Publishing Company, 1967, 395 pp. (second, revised edition of *Perfumery Synthetics and Isolates*).

BIBLIOGRAPHY

56. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 82 (April 1967), pp. 29-40; *PAFM*, pp. 204-215.

1968

57. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 83 (April 1968), pp. 27-36; *PAFM*, pp. 216-225.

1969

58. "The Future of the Perfumery and Flavor Industry," *Fragrance Journal*, Vol. 10 (1969), No. 93, pp. 13-15 (in Japanese).
59. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 84 (March 1969), pp. 29-40; *PAFM*, pp. 226-236.

1970

60. "The Fatty Aliphatics are Here," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 85 (February 1970), pp. 35-38.
61. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 85 (April 1970), pp. 25-35; *PAFM*, pp. 237-247.
62. "Purity, Identity, and Quantification of Pheromones," *Advances in Chemoreception*, Vol. 1 (1970), pp. 19-34.

1971

63. "Progress in Perfumery Materials," *American Perfumer and Cosmetics*, Vol. 86 (April 1971), pp. 25-36; *PAFM*, 248-259.
64. "The Seven Primary Hexenols and their Olfactory Characteristics," *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, Vol. 19 (November-December 1971), pp. 1111-1114.

1972

65. "Citrus Oil and Other Oils Having Enhanced Specific Gravity for Making Beverages," U. S. Patent 3,652,291 (28 May 1972), 3 pp.
66. "Progress in Perfumery Materials," *American Cosmetics and Perfumery*, Vol. 87 (April 1972), pp. 27-40; *PAFM*, pp. 260-273.

1973

67. "Importance of Trace Components in Perfumery," Abstract in *Cosmetics and Per-*

PAUL Z. BEDOUOIAN

fumery, Vol. 88 (June 1973), pp. 116-118 (presented 7-9 May 1973 in England).

68. "Perfumes," *The Encyclopedia of Chemistry*, C. A. Hampel and G. G. Hawley, eds. (New York, Van Nostrand and Reinhold, 1973), pp. 808-810.
69. "Progress in Perfumery Materials," *Cosmetics and Perfumery*, Vol. 88 (April 1973), pp. 31-41; *PAFM*, pp. 274-284.

1974

70. "Progress in Perfumery Materials," *Cosmetics and Perfumery*, Vol. 89 (May 1974), pp. 35-45; *PAFM*, pp. 285-295.

1975

71. "Importance of Acetylenic Compounds in Perfumery," *The Perfumer & Flavorist International*, Vol. 90 (of *Cosmetics and Perfumery*) (October 1975), pp. 77-78.
72. "Progress in Perfumery and Flavoring Materials," *The Perfumer & Flavorist International*, Vol. 90 (of *Cosmetics and Perfumery*) (April 1975), pp. 49-68; *PAFM*, pp. 296-310.
73. "Progress in Perfumery Materials," *Fragrance Journal*, Vol. 15 (1975), pp. 52-64 (in Japanese).

1976

74. "The Jasmine Odor in Perfumery," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 1 (February-March 1976), pp. 17-19.
75. "Progress in Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 1 (April-May 1976), pp. 2-16; *PAFM*, pp. 311-323.

1977

76. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 2 (April-May 1977), pp. 2-19; *PAFM*, pp. 324-338.

1978

77. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 3 (April-May 1978), No. 2, pp. 2-24; *PAFM*, pp. 339-353.
78. "The Violet Odor in Perfumery," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 3 (February-March 1978), No. 1, pp. 29-32.

BIBLIOGRAPHY

1979

- 79. "Contributions of American Chemists to the Aroma Industry," *Perfumer & Flavorist International*, 50th Anniversary Edition, Vol. 3 (1979), No. 6, pp. 3ff.
- 80. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist International*, Vol. 4 (April-May 1979), pp. 2-16; *PAFM*, pp. 354-366.

1980

- 81. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 5 (April-May 1980), No. 2, pp. 2-21; *PAFM*, pp. 367-381.

1981

- 82. "The Future of Flavors—A Growing Science," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 6 (February-March 1981), No. 1, pp. 13-14 (text of an address to the Society of Flavor Chemists presented on 11 December 1980).
- 83. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 6 (April-May 1981), No. 2, pp. 2-22; *PAFM*, pp. 382-398.
- 84. "Salicylates in Perfumery," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 6 (October-November 1981), No. 5, pp. 60-61.

1982

- 85. *Perfumery and Flavoring Materials*, Wheaton, Illinois, Allured Publishing Corporation, 1982, 437 pp. (Collected annual reviews of developments and progress in the field of aroma chemistry—abbreviated as *PAFM* in this listing.)
- 86. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 7 (April-May 1982), No. 2, pp. 1-25; *PAFM*, pp. 399-416.
- 87. "Violet Fragrance Compounds," *Fragrance Chemistry*, E. T. Theimer, ed., New York, Academic Press, 1982, pp. 285-315.

1983

- 88. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 8 (April-May 1983), No. 2, pp. 1-25.

1984

- 89. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 9 (April-May 1984), No. 2, pp. 1-22.

PAUL Z. BEDOUKIAN

90. "Styrallyl Propionate-A New Perfume Commodity," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 9 (February-March 1984), No. 1, pp. 28-30.

1985

91. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 10 (April-May 1985), No. 2, pp. 1-28.

1986

92. *Perfumery and Flavoring Synthetics*, Wheaton, Illinois, Allured Publishing Corporation, 1986, 465 pp. (third revised edition of *Perfumery Synthetics and Isolates*.)
93. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 11 (April-May 1986), No. 2, pp. 1-32.

1987

94. "Perfumery and Flavor Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 12 (April-May 1987), No. 2, pp. 1-30.

1988

95. "Perfumery and Flavoring Materials," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 13 (April-May 1988), No. 2, pp. 1-49.

Compiled by LEVON A. SARYAN
Greenfield, Wisconsin

BIBLIOGRAPHY

IV. Numismatic and Chemical Books

NUMISMATIC BOOKS

- 1962 *Coinage of Cilician Armenia*, 494 pp., 48 pls. (I-17).¹
1963 Կիլիկիան Հայաստանի դրամները, 496 pp., 48 pls. (I-19).
1963 Կիլիկիան Հայաստանի վաճառականութիւնը, 23 pp. (I-20).
1969 Արտաշէսեան հարստութեան դրամները, 118 pp., 8 pls. (I-45).
1971 *Medieval Armenian Coins*, 1971, 69 pp., 10 pls. (I-58).
1971 Հայաստանի վերաբերեալ հռոմէական դրամներ եւ մետալիոններ, 212 pp., 38 pls. (I-60).
1978 Հոլանդա կոխուած 18րդ դարու հայ մետալները, 24 pp., 5 pls. (I-79).
1978 *Coinage of the Artaxiads of Armenia*, 81 pp., 8 pls. (I-81).
1979 *Coinage of Cilician Armenia*, 494 pp., 12 pls. (I-82).
1981 *Selected Numismatic Studies*, 570 pp. (I-91).
1983 Արտաշէսեան հարստութեան դրամները, 52 + 36 pp., 8 pls. (I-97).
1985 *Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene*, 37 pp., 2 pls. (I-102).
1987 *Armenian Coin Hoards*, 64 pp., 6 pls. (I-108).

CHEMICAL BOOKS

- 1951 *Perfumery Synthetics and Isolates*, 488 pp. (III-20).
1967 *Perfumery and Flavoring Synthetics*, 395 pp. (III-55).
1982 *Perfumery and Flavoring Materials*, 437 pp. (III-85).
1986 *Perfumery and Flavoring Synthetics*, 465 pp. (III-92).

¹ Full citations to all of Bedoukian's works will be found in the preceding pages of this bibliography. The number in parenthesis refers to the bibliography section and number.

PAUL Z. BEDOUKIAN: A MAN DEDICATED TO ARMENIAN NUMISMATICS

Several Armenian coin collectors in the Los Angeles area organized the “Armenian Coin Club” in 1971. Y. T. Nercessian was elected secretary, a post he still holds. The name of the club was changed to the “Armenian Numismatic Society” in 1974.

As the secretary of the organization, Nercessian established communication with Dr. Paul Bedoukian to inquire about the availability of his book, *Coinage of Cilician Armenia*. Since then a close friendship and a chain of correspondence has developed between the two. This bond grew closer as both of them met each other personally on many occasions, either on the west or east coast.

Paul Bedoukian started collecting Armenian coins as a young man. During one of his visits to the museum of the American Numismatic Society in New York City, he noticed a copper coin of Kiurke Curopalatus (struck in Lori, Armenia, in tenth or eleventh century) and hinted that it was a rare Armenian coin. He was encouraged to submit a paper on this singular type copper coin struck in Armenia Major and bearing an Armenian legend. Thus, Bedoukian’s first scholarly article on coins was printed in the American Numismatic Society’s *Museum Notes* in 1952.¹ He would soon become chief architect and dean of Armenian numismatics.

Since 1952, his tireless pen has contributed numerous articles to scholarly journals and elevated the study of Armenian numismatics from relative obscurity to a position of international importance.²

His researches on Armenian numismatics have basically followed two separate but parallel courses: the coinage of Cilician Armenia and the coinage of the Artaxiads of Armenia.

J. Tristan de Saint-Aman³ was the first (1644) to make mention of a Roupenian coin. For the next two hundred years, numerous papers appeared on Armenian coins. Generally speaking,

¹ “A Rare Armenian Coin,” American Numismatic Society *Museum Notes*, Vol. V (1952), pp. 181-184.

² Full citation to all of Paul Z. Bedoukian’s works will be found in the complete bibliography of this volume.

³ J. Tristan de Saint-Aman, *Commentaires historiques, contenant l’histoire générale des empérurs, impératrices, caesars, et tyrans de l’empire romain*, Vol. III (Paris, 1644), pp. 588-589.

most of the authors described a few coins but were unable to read many of the legends correctly.

During the second half of the nineteenth century, there was intense activity in the field of Armenian numismatics. Victor Langlois, one of the most outstanding numismatists of the period, wrote a series of articles later published in book form under the title of *Numismatique de l'Arménie au moyen âge*.⁴ Writing in French, Langlois introduced Armenian coins to Europeans and made important contribution to Armenian numismatics. The book understandably contained inaccuracies as pointed out by Fr. C. Sibilian.⁵

Fr. Sibilian published a series of articles in Armenian, French, and German. His treatise, *Classification of Roupenian Coins*,⁶ written in Armenian, and based on the study of 3000 Roupenian coins, appeared posthumously. Sibilian's book for the most part made correct attributions of the coins and placed the study of Armenian numismatics on a solid foundation. His book is a classic to this day, even though it lacks a corpus of systematic classification.

Later, other scholars, including K. J. Basmadjian with his well-known *Numismatique générale de l'Arménie*,⁷ wrote papers in several languages, but none equalled Sibilian's contributions.

Paul Bedoukian's monumental treatise, *Coinage of Cilician Armenia*,⁸ published by the American Numismatic Society in 1962, was a milestone in the study of Armenian coinage. In the preparation of the corpus, over ten thousand aluminum foil rubbings were made in various museums where Roupenian coins were stored. Because of its excellent historical introduction, its detailed discussion of the coins issued by the Cilician Armenian kings, its vast catalogue and numerous plates, the book soon became the standard reference manual for scholars and collectors. Within several years of its publication, it was out of print and could not even be obtained in rare book auctions. To remedy this situation, Bedoukian published a revised edition in 1979.⁹ The Mekhitarist Press in Vienna had already published an Armenian edition in 1963.¹⁰ The number of reviews appearing in seven languages is in itself eloquent testimony to the importance of this work.¹¹

⁴ Victor Langlois, *Numismatique de l'Arménie au moyen âge* (Paris, 1855), 110 pp.

⁵ Clement Sibilian, *Classification of Roupenian Coins* (Vienna, 1892), pp. 73-76 (in Armenian).

⁶ Sibilian, 88 + 33 pp.

⁷ K. J. Basmadjian, *Numismatique générale de l'Arménie* (Venice, 1936), 226 pp. (in Armenian).

⁸ Paul Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia* (New York, 1962), 494 pp., 48 pls.

⁹ Paul Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia*, revised edition (Danbury, CT, 1979), 494 pp., 12 pls.

¹⁰ Zareh P. Bedoukian, *Kilikian Hayastani dramnerē* [Coinage of Cilician Armenia] (Vienna, 1963), 496 pp., 48 pls.

¹¹ Y. T. Nercessian, *Armenian Numismatic Bibliography and Literature* (Los Angeles, 1984), pp. 652-654, Nos. 1295-1308, 1315-1317.

The Artaxiad coins struck by Armenians were originally considered Greek because of their inscriptions (the Armenian alphabet was invented in the fifth century). They were not “strangers” to European numismatists and historians as the Cilician Armenian coins were. It is not known who made the earliest study on Artaxiad coins. Moses Khorenats¹² 1500 years ago described a coin issued by Artaxias I. One can argue that E. Spanhem¹³ (1664) was the first to mention the coin of King Tigranes. Lenglois¹⁴ published the first comprehensive studies on medieval (1855) and ancient (1859) Armenian coins. In these works he included not only the coins of the Orontids, Artaxiads, and Roupenians, but also the coins of Armenian satraps, Arsacids, Roman coins relating to Armenia and the coins of Edessa. Being early publications his chronologies necessarily contain inaccuracies. A corpus is also lacking. A correct attribution system and detailed cataloguing were needed. After many years of research, study, and classification attempts, Bedoukian’s monograph, *Coinage of the Artaxiads of Armenia*,¹⁵ was published in London in 1978 by the Royal Numismatic Society.

The executive body of the Armenian Numismatic Society recognized the immense value of Dr. Bedoukian’s studies to Armenian numismatics. In 1981, the Society printed his collected essays in one volume under the title of *Selected Numismatic Studies*.¹⁶ His articles, written during the past three decades and published in several scholarly periodicals, thereby became readily accessible to the entire numismatic community.

In the United States, Paul Bedoukian spearheaded a movement to strike Armenian medals and underwrote most of the expenditure. To his pioneering efforts, we owe the medals issued in gold, silver, and bronze, marking the consecration of the St. Vartan cathedral in New York (1968), the observation of the 100th anniversary of the birth of Komitas Vartabed (the father of Armenian music) (1969), the commemoration of the 75th anniversary of the establishment of the Armenian Church in America (1973), and of the 75th anniversary of the founding of the Armenian General Benevolent Union (1981).¹⁷

His interest has not been confined to Armenian coins and medals. He has been able to assemble a respectable collection of Armenian metal work, early printed books, woven art, and ceramic art. In order to share his joy of collecting with those who appreciate this cultural

¹² Moses Khorenats^ı, *History of the Armenians*, translation and commentary by R. W. Thomson (Cambridge, MA, 1978), p. 147.

¹³ E. Spanhem, *Dissertatio de paestantia et usu numismatum antiquorum* (Rome, 1664), pp. 115, 132, 137.

¹⁴ Victor Langlois, *Numismatique de l’Arménie dans l’antiquité* (Paris, 1859), 87 pp., 6 pls.

¹⁵ Paul Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* (London, 1978), 81 pp., 8 pls.

¹⁶ Paul Z. Bedoukian, *Selected Numismatic Studies* (Los Angeles, 1981), 570 pp.

¹⁷ Paul Z. Bedoukian, “Armenian Gold Medals,” *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. IX (June 1983), No. 2, pp. 14-25, pls. II-III.

heritage, Paul Bedoukian with the help of his wife, Victoria, organized and displayed numerous exhibits, and published attractive and illustrated catalogues (in English and Armenian) for five of these exhibits.¹⁸ These catalogues have truly become collectors' delights because of their handsome format and the wealth of information they contain.

To the best of this writer's knowledge, he has never declined an invitation to travel and lecture on Armenian coins. In spite of his busy schedule, he has made time, taken his slides with him, presented the public with a glimpse of our glorious past, and relived briefly the splendor of the times of Tigranes the Great, the tragedy of his son Artavasdes II, the brilliant work of Levon the Illustrious, and the birth of the Republic of Armenia.¹⁹

While researching Armenian coins, Paul Bedoukian avidly sought and purchased all available material and thereby was instrumental in saving thousands of coins from being melted. He amassed a vast collection of ancient and medieval Armenian coins and medals along with other antiquities. As a credit to him, he has never sold a single Armenian piece. Rather, he has donated about 5000 Armenian coins to more than twenty American, Armenian, and European museums.²⁰

Dr. Bedoukian joined the American Numismatic Society as an Associate Member in 1951 and was elected a Fellow in 1955. He became a Benefactor of the Society in 1974 and his name appears on the marble board at the entrance of Society's imposing headquarters. He is also a member of the Royal Numismatic Society (1963) and the Société Française de Numismatique (1963).

He has also been a very generous supporter of the Armenian Numismatic Society. Without his moral and financial help, the *Special Publication* series would probably never been taken off the drafting board. On a personal side, whenever the *Armenian Numismatic Journal* was short of articles, your humble editor's call for papers never went unheeded by him. He has thus helped the *Armenian Numismatic Journal* gain a scholarly posture in the numismatic field.

Dr. Bedoukian's researches and publications over a period of decades have helped to introduce Armenian numismatics to the world and place it in the forefront of Armenian scholarly research.

Y. T. NERCESSIAN
Pico Rivera, California

¹⁸ Paul Z. Bedoukian, *Armenian Coins and Medals* (New York, 1971); *Armenian Books, Early Printing, 1512-1700* (New York, 1975); *Thirty Centuries of Armenian Metal Art* (New York, 1978); *Armenian Woven Art* (New York, 1980); *Armenian Ceramic Art* (New York, 1982).

¹⁹ Paul Z. Bedoukian, *Armenian Mirror-Spectator* (30 March 1957); *Hoosharar* (1 April 1966), p. 9; *Armenian Mirror-Spectator* (16 April 1966); *Lraper* (30 April 1966), p. 3; *Hayrenik Daily* (? February 1970); *Armenian Reporter* (3 October 1974), p. 9; *Armenian Observer* (9 October 1974), p. 8; *Armenian Reporter* (15 May 1975), p. 5; *Hoosharar* (1 October 1975), p. 6; *Armenian Reporter* (1 November 1979); *Armenian Review*, Vol. XXXIII (December 1980), No. 4, pp. 343-350.

²⁰ Paul Z. Bedoukian, *Selected Numismatic Studies*, p. xxxvi.

ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ՝ ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐԵԱԼԸ

[Ամփոփում]

Զարեհ Պտուկեան երիտասարդ տարիքին սկսաւ հաւաքել հայկական դրամներ: Իր առաջին յօդուածը կը պատկանէր Կորիկէ կորապաղատի պղինձէ դրամին, որ տպուեցաւ 1952 թուին: Այն օրէն սկսեալ իր աննկուն գրիչը հասցուց հայ դրամագիտութիւնը նորանոր խոյանքներու եւ համաշխարային մակարդակի:

Հայկական դրամներու վերաբերեալ իր հետազօտութիւնները ընթացան երկու տարբեր բայց զուգահեռական ուղիներով՝ Ռուբենեան եւ Արտաշէսեան հարստութեանց դրամագիտութիւնը: Իրմէ առաջ Վիկտոր Լանգլուա, Հ. Կ. Սիպիլեան, Կ. Բասմաջեան եւ շատ ուրիշներ ջանացած էին դասաւորել հին ու միջնադարեան հայկական դրամները: Ստեղծուած երկերը գնահատելի գործեր էին, սակայն աշխատանքները ամբողջական գիտական գործեր ըլլալէ հեռու էին եւ հայ դրամագիտութիւնը տակաւին անմշակ արտի մը կը նմանէր:

Շնորհիւ դոկտ. Զարեհ Պտուկեանի պրպտումներուն, ստուար հատորով մը դասաւորուած, հրատարակուեցաւ (1962) Կիլիկեան Հայաստանի դրամները գիրքը Նիւ Եորքի Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերակցութեան կողմէ: Արտաշէսեան հարստութեան դրամները գիրքը լոյս տեսաւ (1978) Լոնդոնի Արքայական Դրամագիտական Ընկերակցութեան կողմէ: Լոս Անճելըսի Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնը հրատարակեց (1981) իր Դրամագիտական աշխատանքներու ժողովածուն, ուր լայնածաւալ հատորի մը մէջ ամփոփուեցան պրպտումներուն վերաբերեալ յօդուածները:

Զարեհ Պտուկեանի վաստակով Նիւ Եորքի մէջ կոխուեցան մի շարք ոսկիէ, արծաթէ եւ բրոնզէ մեդալներ՝ Ս. Վարդան եկեղեցւոյ օծումը (1968), Կոմիտասի ծննդեան 100-րդ տարեդարձը (1969), Հայ եկեղեցւոյ Ամերիկայի մէջ հաստատուելուն 75-րդ տարեդարձը (1972), Հայկական Ընդհանուր Բարեգործական Միութեան 75-րդ տարեդարձը (1981):

Մեծանուն դրամագէտը եւ իր կինը, Վիկտորիա, սարքեցին բազմաթիւ ցուցահանդէսներ, որոնց հինգին համար (Հայկական դրամներ եւ մեդալներ, Հայերէն հնատիպ գրքեր, Երեսուն դարու հայ արուեստ մետաղի, Հայ հիւսուածեղէնի արուեստ եւ Հայ յախճապակիի արուեստ) գեղատիպ գրքոյկներ հրատարակուեցան:

Ի պատիւ Զարեհ Պտուկեանի՝ պէտք է յիշել որ օր մը մէկ կտոր հայկական դրամ չէ ծախած: Ընդհակառակը՝ 5,000-ի շուրջ դրամներ նուիրած է քսանէ աւելի ամերիկեան, հայկական ու եւրոպական թանգարաններուն: Միեւնոյն ատեն, երբ առիթը ներկայացած է, ընդառաջացած է բոլոր կազմակերպութեանց փափաքներուն եւ սիրայօժար դասախօսած՝ հայկական դրամներու մասին: Ինչպէս նաեւ միշտ քաջալերած է Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնն ու անոր հանդէսը՝ տնտեսապէս ու բարոյապէս եւ իրրեւ աշխատակից:

Ե. Թ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Փիքօ Ռիվերա, Քալիֆորնիա

PAUL Z. BEDOUKIAN'S TECHNICAL CONTRIBUTIONS TO NUMISMATICS

There are many ways to approach the study of ancient and medieval coins, just as there are many reasons that motivate people to collect and study them. Coins reflect the art, history, commerce, and technology of earlier times. The fields of archaeology, geography, and geology are aided by a consideration of numismatic evidence. Numismatics has contributed to the progress of these areas, and has in turn been enriched by data from these varied spheres of human pursuit.

The lack of early written records is one of the features that makes the study of coins so interesting and important. Large quantities of coins were minted in ancient and medieval times with little or no reference in contemporary literature. The numismatist is faced with the necessity of reconstructing, often from rather meager evidence, what actually took place one or two thousand years ago. This may, of course, involve a fair amount of speculation or informed guesswork. Ultimately, however, the coin itself must serve as our trustworthy source.

By profession, Dr. Bedoukian is a chemist whose specialty is natural and synthetic compounds that produce pleasant flavors and fragrances. It was perhaps to be expected that he would carry the intellectual and physical methods of his chosen profession over to the study of coinage. Certainly, a rigorous scientific approach is evident in his systematic classification of the coinage of Cilician and Artaxiad Armenia. The chemistry of coins (which are, after all, inorganic metal alloys) is, however, quite different from the chemistry of perfumes (which are invariably volatile organic compounds) — so different, in fact, that they fall into separate branches of the chemical discipline. The sophisticated instrumentation available today for the study of organic chemicals cannot be readily applied to the analysis of metals. For an organic chemist, therefore, the application of scientific methods of study to coins and artifacts requires a modicum of creativity.

Aluminum Foil Impressions

When Bedoukian was preparing his treatise on the coins of Cilician Armenia, he was faced with the problem of procuring illustrations of the known coins of this era for comparative

study. His personal collection, though rich, was insufficient for the comprehensive monograph he envisaged. There was a pressing need to travel to Europe to study the extensive collections at the Mekhitarist monasteries of Vienna and Venice, and important private collections. The time available for such an excursion was limited. In the interest of speed and efficiency, a rapid means of obtaining accurate likenesses of coins had to be devised. The time-honored method of plaster casting that worked well for one specimen at a time was clearly impractical for the nearly 10,000 impressions that were needed.

After some experimentation, Bedoukian devised a rapid means of making impressions of coins on folded rectangles of aluminum foil.¹ The coin is placed within the fold and the assembly is squeezed briefly between the jaws of a corporation seal or notary stamp that has been fitted with hard rubber sheets. The gauge of the foil can be adjusted depending on the thickness of the coin. The rubber provides enough resiliency to leave an image on the foil that reproduces the nuances of the detail of both faces of the coin. Also, the impression retains the die orientation of the original specimen. The impression is permanent, and can be studied at leisure or stored for future reference. The rubbings can withstand repeated careful handling. The method itself is no more complicated than stapling together a few sheets of paper.

One might argue at this point that it would have been just as easy to take photographs of the coins. The problem with this method is that one would have to wait until the film was developed to judge whether the quality of the reproduction was adequate for study. After returning to the United States, it would have been impractical or impossible to rephotograph a specimen. Besides, coin photography is a complex art and depends much on how light is reflected from the coin's surface. Each coin is an individual challenge and even specimens in the same metal may photograph quite differently. On the other hand, the results of the aluminum foil rubbing technique can be evaluated immediately and the procedure adjusted as required.

The idea of making an impression on metal foil is a variation of the pencil and paper rubbings many of us made as youngsters. The method has been used by artists and sculptors. Bedoukian's creative innovation was the fitting of a seal with rubber sheets so that the entire process could be mechanized, and in folding the foil so that both sides could be reproduced at one time and their orientation preserved.

When Bedoukian was obtaining impressions of the collections of the Mekhitarist monasteries in Europe, two people working together could obtain 100 impressions in an hour. This procedure "revolutionized" the study of large collections and hoards. Bedoukian has

¹ Paul Bedoukian, "Aluminum Foil Impressions for Numismatic Studies," *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. XI (1964), pp. 333-335. This article is reprinted in *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian (Los Angeles, 1981), pp. 77-82.

written that "...no numismatist can work without an ample supply of material;"² the foil impression technique made possible the study of over 10,000 Armenian coins of the Cilician period (representing over 80% of the known specimens at the time) scattered in collections around the world. The resulting treatise, *Coinage of Cilician Armenia*, was one of the most elaborate publications undertaken by the American Numismatic Society.

Recently, Bedoukian has developed a method for taking acceptable photographs of the aluminum impressions for use as illustrations. Aluminum foil, even on its less shiny side, reflects too much light to lend itself to direct photography. The method makes use of a "dulling" plastic spray to coat the foil prior to photography.³

Specific Gravity Determination

The study of the technology of ancient coin manufacture depends largely on the evidence provided by the specimens that are at our disposal, and to a lesser extent by whatever information can be gleaned from written and pictorial records. The collection of metal ores and their reduction to pure metal was an art that developed in prehistoric times and was closely associated with the gradual improvement of human living conditions. Progress in metallurgy allowed early man to fashion useful tools and implements that were hard and durable. In early times, gold and silver were particularly prized for their brilliant luster and resistance to tarnish and corrosion, and were widely used for the manufacture of jewelry and money. Copper and copper alloys are more reactive chemically, but are still useful for coinage purposes. The lower value of copper compared to the precious metals made it applicable for small denominations and internal trade.

Both the commercial and technological aspects of early coinage, as well as, in some cases, the historical and geological factors, are aided by a knowledge of the metallic composition of coins. The purity of a coin's major component provides economic and historical data that supplements written records. The nature and amount of impurities in the alloy may provide clues as to the origin of the ores and the procedures used in purification of the metal.

Developments in analytical chemistry over the past two decades have made it possible to obtain data of this sort with minimal if any damage to the coin. These methods are not typically available to the collector, however, and will remain the province of highly trained specialists. Before such technology was available, chemists either had to dissolve the coin for analysis (irrevocably destroying the coin), or use physical methods to estimate the alloy com-

² Paul Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* (London, 1978), p. x.

³ Unpublished data.

position. Specific gravity or density measurements (which are not quite the same, although nearly so for our purposes) had long been used to distinguish authentic specimens from leaden counterfeits, but had only rarely been applied to accurate determination of alloy composition.

In 1952, Caley demonstrated that the proportion of silver or copper in ancient gold coins could be fairly reliably estimated using specific gravity determination.⁴ Silver coins alloyed with copper pose considerable more difficulty, however, since the metal has usually suffered greater chemical and physical change as a result of burial in the soil and consequent exposure to corroding elements. Also, copper and silver do not differ greatly in specific gravity and the two may be mixed to a greater or lesser degree with unknown elements.

In spite of these limitations, Bedoukian plunged ahead with specific gravity determinations of the silver coins (takvorins) of Gosdantin III and Gosdantin IV of Cilician Armenia.⁵ It had proved virtually impossible to distinguish the coins of these two kings on the basis of appearance and style; Father Sibilian had been uncertain about the correct attribution of these coins and very little progress had been registered afterward. In 1954, Bedoukian showed that mixtures of these coins could be segregated into two distinct groups based on specific gravity, and that these groups could be retrospectively correlated to stylistic features on the coins. Takvorins attributed to Gosdantin III have a specific gravity ranging between 9.50 and 9.82 (corresponding to silver content of between about 40% and 60%), whereas the coins of Gosdantin IV fall between 9.05 and 9.30 (corresponding to silver contents less than 30%).⁶ It was reasonable to assume that the coins of Gosdantin IV contained less silver than those of Gosdantin III, since by that time the ill-fated kingdom had been irretrievably weakened by the continuing Mamluk attacks.

The practical utility of careful specific gravity measurements for addressing numismatic problems had been demonstrated by these studies. The American Numismatic Society was so

⁴ Earle R. Caley, "Estimation of Composition of Ancient Metal Objects: Utility of Specific Gravity Measurements," *Analytical Chemistry*, Vol. 24 (1952), pp. 676-681.

⁵ Paul Bedoukian, "Coinage of Constantine III and IV, Kings of Lesser Armenia," *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. VI (1954), pp. 193-199. This article has been reprinted in *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian, pp. 5-12. Also see "An Important Coin Hoard of Gosdantin III, Levon the Usurper, and Gosdantin IV of Cilician Armenia," (in Armenian) by the same author in *Haigazian Armenological Review*, Vol. III (1972), pp. 151-183. This article is reprinted in *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian, pp. 451-483.

⁶ These percentages are approximate and assume that copper is the sole alloying component, which is undoubtedly not quite the case.

⁷ Paul Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia* (New York, 1962), pp. 108-113 and *passim*.

⁸ D. M. Metcalf, "The Alloy of the Thirteenth-Century Silver Coinage of Cilician Armenia," *Armenian Numismatic Journal*, Ser. I, Vol. IV (1978), pp. 57-66.

impressed by the results that they purchased a good quality analytical balance for their staff's use.

Shortly thereafter, Bedoukian completed the first edition of *Coinage of Cilician Armenia*, which published the results of specific gravity determinations on silver coins from virtually every king of the period.⁷ This data gave for the first time a broadly-based picture of the technical conditions at the Cilician mints.⁸ The decrease in specific gravity with the passage of time confirms our understanding of the history and economic conditions which prevailed at the day.

Specific gravity determinations have also helped to clarify the question of special strikes produced by some of the later Cilician kings. Coins of Smpad, Gosdantin I, and Oshin have been identified in this category. The high silver content of these issues represents, in some cases, an effort to continue the standards established by Levon I and Hetoum I. In an article published in 1973, Bedoukian describes a hoard of Oshin silvers of the "Bissancios Stauratos" or long-cross type, which copy in design the regular trams of Levon I. Metrological determinations showed these coins to be higher in both weight and silver content than the ordinary takvorins of Oshin, thus confirming that they were a special issue.⁹ In this way, specific gravity measurements aided in unravelling the problem of two types of coins from the same king.

Bedoukian's scientific training is reflected in the methodical, scientific approach evident in his numismatic writings. He has also brought the methods of science into the realm of Armenian numismatics, as demonstrated by these two technical contributions to the study of Armenian coinage.

LEVON A. SARYAN
Greenfield, Wisconsin

ԶԱՐԵՀ Պ. ՊՏՈՒԿԵԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՊԱՍՏԸ ԴՐԱՄԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ [Ամփոփում]

Կոչումով՝ Զարեհ Պտուկեան քիմիագետ մըն է: Օգտուելով իր մասնագիտութենէն, ան օգտագործեց գիտական միջոցները ուսումնասիրելու համար հայկական դրամները:

Հարկադրուած Կիլիկեան Հայաստանի դրամներուն նկարները պատրաստելու կարիքէն, Պտուկեան հնարեց նմանահանութեան գործիք մը, ուր իր կիրարկած ձեւով կարելի եղաւ

⁹ P. Z. Bedoukian, "A Hoard of Coronation Trams of King Oshin" (in Armenian), *Haigazian Armenological Review*, Vol. IV (1973), pp. 81-96. This article is reprinted in *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian, pp. 488-503.

պատճենահանել մօտ 10,000 դրամներու նմանահանութիւնները ալիւմինումի թուղթի կտորներուն վրայ:

Կոստանդին Գ-ի եւ Կոստանդին Դ-ի թագուորինները իրարմէ զանազանելու համար, Պտուկեան օգտագործեց տեսակարար ծանրութեան սկզբունքը: Ինք ցուցադրեց որ Կոստանդին Գ-ի թագուորինները կը պարունակեն 40-60 առ հարիւր արծաթ, մինչդեռ Կոստանդին Դ-ի թագուորինները՝ 30 առ հարիւրէն պակաս:

Պտուկեանի երկու գիտական մեթոտներուն շնորհիւ՝ հայկական դրամները ստացան հիմնական նոր դասաւորում մը:

ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ
Գրինֆիլդ, Ուիսքոնսին

THE SCIENTIFIC CAREER OF PAUL Z. BEDOUKIAN

Although many people enjoy the pursuit of hobbies, very few are fortunate enough to be able to elevate their avocation into a second vocation. An examination of Dr. Paul Zareh Bedoukian's active career in the chemical industry, juxtaposed with his many contributions to the study of Armenian coins and antiquities, might lead the casual observer to suppose that we are dealing with the work of two individuals rather than one and the same.

Bedoukian's pioneering contributions to the study of Armenian coinage are well known to our readers.¹ Few realize that Bedoukian has pursued an equally active and prolific professional career in the sciences. He is an internationally recognized expert in the field of fragrance and flavor chemistry, and has made distinct contributions to this specialty for which he has been recognized by his colleagues.

Bedoukian showed interest in coins and antiquities as a youngster, but was urged by academic counselors to pursue the sciences. During the depression, it seemed that this was the path most likely to lead to career success. He subsequently obtained a Ph.D. in organic chemistry and became an authority in flavoring materials. In the course of an active professional career he found time to write numerous books and articles in this specialty, including an award-winning treatise that recently appeared in a third edition.

We thought it would be appropriate, in this tribute to his numismatic contributions, to familiarize our readers with Bedoukian's scientific career and accomplishments, and, in so doing, give a glimpse of another facet of this truly remarkable individual.

Paul Z. Bedoukian was born in Sebastia, Asia Minor in 1912. As a very young boy, he became a victim of the genocide of the Armenian people by Turkey in 1915.² He was fortunate to survive this cataclysm, being forced to flee with his mother, two sisters, and older brother to exile in Sofia, Bulgaria, where he received his early education. In 1926, he arrived in Canada

¹ See Y. T. Nercessian, "Paul Z. Bedoukian: A Man Dedicated to Armenian Numismatics" in this volume.

² Kerop Bedoukian, *Some of Us Survived* (New York, 1979); also see Dickran Kouymjian's biographical essay, "Paul Zareh Bedoukian" in *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian (Los Angeles, 1981), pp. xv-xiv.

LEVON A. SARYAN

with his family, and completed high school in Toronto in 1932. His career in the sciences began the same year when he enrolled at the University of Toronto.

In 1933, Bedoukian moved to Montreal where his brother was engaged in the oriental rug trade. He transferred to McGill University from which he graduated with a baccalaureate degree in chemical engineering in 1936. Of the 37 hand-picked students in the program, he was one of three who obtained jobs immediately after graduation.

His first position was with W. J. Bush & Company of Montreal, a firm engaged in the manufacture of essential oils, aroma chemicals, flavors, and perfume compounds. He brought to Bush's attention the possibility of manufacturing synthetic vanillin in Canada at a time when the British had a monopoly on the substance. Bush subsequently succeeded in acquiring the world marketing rights for Canadian vanillin.

Within a year, Bedoukian was back at McGill as a part-time graduate student in organic chemistry. He felt the need for a greater understanding of this branch of chemistry if he was to make any progress in the field of aroma chemicals. Up to that time, no student had been permitted to engage in doctoral work on a part-time basis at McGill. The university was persuaded, however, to make an exception in his case. He obtained his Master of Science in 1938 and completed his Ph.D. in organic chemistry in 1941.

In 1942, he married the former Victoria Hagopian of New York. They have three children, Robert, Betty, and Joan. In 1945, when the couple moved to New York, Paul joined the research staff of Compagnie Parento, Inc., a small fragrance firm. While with Parento, he carried out independent consulting work, which afforded him an opportunity to travel extensively in the United States, Europe, and Latin America.

In the 1960s, Bedoukian also served as Adjunct Assistant Professor of Odorant Chemistry at Columbia University in New York City. By 1972, he had formed his own firm, Bedoukian Research, Inc., to market synthetic compounds for use in flavor and fragrance formulations. His son Robert, who is a Ph.D. graduate in organic chemistry from Purdue University, joined the family firm in 1975 and actively manages it today.

Since its formation in the early 1970s, this research-oriented company has grown to 22 employees, 5 of whom are Ph.D. level chemists and 10 others have college degrees in chemistry and other sciences. Bedoukian Research offers over 400 specialty chemicals to the fragrance and flavor industry, and has become very active in pheromones.

Among his most significant contributions to the field are his numerous publications.³ As a graduate student, Bedoukian developed new methods for the synthesis of brominated compounds. Articles describing these procedures were published in the *Journal of the American*

³ See Levon A. Saryan, "Bibliography of Paul Z. Bedoukian; III. Technical Studies" in this volume.

Chemical Society. His later writings were mostly directed towards industrial concerns. He conceived the idea of summarizing the year's developments in the flavor and fragrance industry, and these reviews have been printed annually in the *Perfumer & Flavorist* journal since 1945. In 1982, the Allured Publishing Company, publishers of this journal, reprinted the collected review articles from 1945 to 1982 in a handsome single volume entitled *Perfumery and Flavoring Materials*.

Bedoukian achieved recognition in his profession with the appearance of his monograph, *Perfumery Synthetics and Isolates* (1951), which was published by the Van Nostrand house. This was the first book to describe aroma chemicals in a single volume, and its publication was greeted by numerous favorable reviews. A second edition, more ambitious in scope, was published by Elsevier in 1967, under the title *Perfumery and Flavoring Synthetics*. This was selected as one of the 100 best (out of 4000) scientific and technical books for 1967. It has become the standard reference work for perfumers and flavorists throughout the world. The demand for a third revised edition led to its publication in 1986.

In addition, Bedoukian has also written many articles dealing with particular topics of interest to flavorists. The subject matter of these articles has ranged from studies of individual flavoring compounds to surveys of the history of the flavor and fragrance industry to prognostications about the future of the industry.

During the course of some experiments in 1960, Bedoukian discovered a commercially practical method of manufacturing "leaf alcohol" (cis-3-hexen-1-ol), which has a pleasant aroma of freshly cut foliage. This proved to be of considerable commercial interest, and he began having the chemical synthesized on a custom basis.

The leaf alcohol synthesis was a significant advance in the perfumery industry. A 1983 publication of the Société Technique des Parfumeurs de France lists Bedoukian's introduction of leaf alcohol and its derivatives to the industry in 1959-1960 among "the great discoveries of organic chemistry in the past 150 years." In a speech delivered to the Society of American Perfumers in 1974, the late Ernest Shiftan, dean of American perfumers, stated that Bedoukian's discovery of a commercially feasible method of manufacturing leaf alcohol introduced the so-called "green note era" to the world of perfumery.⁴ Derivatives of leaf alcohol also became popular. Perfumers soon learned, for example, that the salicylate derivative of leaf alcohol possessed more attractive properties than other salicylate compounds. In the early 1970s, Bedoukian approached a leading perfumer and pointed out the merits of this material, with

⁴ Paul Z. Bedoukian, "Salicylates in Perfumery," *Perfumer & Flavorist*, Vol. 6 (1981), No. 5, pp. 60-61.

the result that it was incorporated in a new formulation that became one of the world's largest selling fragrances.⁵

Bedoukian has been honored many times for his contributions to his chosen profession. In 1980, he was elected an honorary member of the Society of Flavor Chemists and awarded a plaque in recognition of his services and contributions to the profession. He has had numerous invitations to speak at international gatherings in the United States, Europe, and Japan. In a talk delivered on June 5, 1985 to a symposium of the Spanish Society of Perfumers held in Barcelona, he spoke on new products of synthetic origin. The meeting was attended by 150 Spanish and European chemists and perfumers. He has also had the honor of lecturing, in Armenian, at the Institute of Fine Organic Chemistry in Yerevan on several occasions.

Paul is modest about his accomplishments, but would not want it forgotten that his wife and family were a constant source of inspiration and encouragement. His wife, a Phi Beta Kappa graduate of Hunter College, has for many years edited and typed his writings.

Bedoukian's scientific interests and professional career are not at all incompatible with the pursuit of numismatics and antiquities. Any collector requires the financial resources to assemble a collection and to conduct research, which a career in science could facilitate. More important, however, is the application of the same intellectual methods to both pursuits. Bedoukian's approach to the study of Armenian coins demonstrates the less tangible qualities that are part of the makeup of a good scientist: thorough preliminary research, caution in drawing conclusions based on the available evidence, and the application of a rigorous and systematic method for the description and classification of existing specimens. Bedoukian's technical contributions to numismatic studies are the subject of another article in this volume.⁶

Bedoukian may openly wonder what path his career might have taken had he devoted his full energy to the pursuit of antiquities as he had initially envisaged. He has, in common with many of his generation, the love for Armenian culture and history that might have become a vocation had not the depression compelled him to more practical measures; as he remarked once in an interview, "stipuatš ēi oruan hats's charel" (I had to earn a living).⁷ It might not be unreasonable to suggest that the pursuit of two careers while raising a family provided an intellectual stimulation and challenge that was worth the additional effort required. Certainly, he will be remembered for his contributions both to chemistry and numismatics. It is com-

⁵ *ibid.*

⁶ See Levon A. Saryan, "Paul Z. Bedoukian's Technical Contributions to Numismatics" in this volume.

⁷ See "Interview with Dr. Paul Z. Bedoukian" (in Armenian), *Armenian Numismatic Journal*, Series I, Vol. IX (1983), pp. 9-11.

monplace to speak today of “role models”; the career of this accomplished scientist and numismatist, who rose from the status of a refugee from oppression to international prominence in two separate arenas of endeavor, can serve as an example of what might be achieved by members of the Armenian-American young generation.

LEVON A. SARYAN
Greenfield, Wisconsin

ԶԱՐԵՂ Պ. ՊՏՈՒԿԵԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԸ

[Ամփոփում]

Պատահական աղանատես մը կրնայ ենթադրել, թէ դուրս. Զարեհ Պտուկեանի հեղինակած քիմիական եւ հայ դրամագիտական երկերը կը պատկանին երկու տարբեր անձնաւորութիւններու:

Պտուկեան նախապէս ծրագրած էր ուսանիլ հնագիտութիւն: Օրուան հացը ճարելու կարիքէն հարկադրուած՝ սերտեց քիմիաբանութիւն: Պսակաւոր Քիմիա-ճարտարագիտութեան վկայականը ստացաւ 1936 թ. եւ դոկտորական՝ 1941 թ.: Ամուսնացաւ Նիւ Եորք քաղաքի Վիկտորիա Յակոբեանին 1945 թ., ապա բախտաւորուեցան երեք զաւակներով:

Քիմիաբանութեան անուշահոտութեան ասպարէզին մէջ Զարեհ Պտուկեան ունեցաւ բեղուն ու աշխատունակ կեանք մը: Քիմիական ընկերութեան աշխատած շրջանին, ան հետապնդեց նաեւ սեփական խորհրդատուի պաշտօնը, որ իրեն ընծայեց ճամբորդելու զանազան առիթներ: Ընդհանուր քիմիկոսի պաշտօնին բարձրացաւ 1952 թ.: Առընթեր իր խորհրդատուի պաշտօնին՝ Պտուկեան դասաւանդեց բուրու մնարկութիւն Նիւ Եորք քաղաքի Կոլումբիա համալսարանէն ներս իբրեւ օգնական փրոֆեսոր:

Արդէն 1972 թ. Պտուկեան հիմնած էր իր անուշահոտութեան ընկերութիւնը եւ 1975 թ. իր որդին՝ դուրս. Րոբերտը (քիմիագէտ) իրեն միացաւ:

Գիտական ասպարէզին մէջ Պտուկեան հրատարակեց բազմաթիւ աշխատութիւններ: Իր յօդուածները լոյս տեսան Ամերիկեան Քիմիական Ընկերակցութեան հանդէսին, անուշահոտութեան ու բուրու մնարկութեան այլ պարբերաթերթերու եւ տարեգիրքերու մէջ: Պտուկեան մեծ ճանաչում ստացաւ երբ բուրու մնարկութեան եւ համեղութեան վերաբերեալ իր մենագրութիւնը լոյս տեսաւ 1951 թ.: Ի պատիւ իր գործունէութեան, իր ընտրած ասպարէզին մէջ, 1980 թ., Պտուկեան պարգեւատրուեցաւ պլաքէթով մը: Իր երեսունութ տարուան յօդուածներու հաւաքածոն (1945–1982) լոյս տեսաւ 1982 թ., ամփոփուած՝ գեղատիպ հատորի մը մէջ:

ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ
Գրինֆիլդ, Ուիսքոնսին

COINS OVERSTRUCK BY TIGRANES THE GREAT

Historical Background

Tigranes the Great, during his rule from 95-56 B.C., established an Armenian empire which included Media, Syria, and parts of Cilicia and Asia Minor. His kingdom stretched from the Caspian Sea to the Mediterranean. No evidence exists that he conquered Palestine, although according to Appianus,¹ he reached the border of Egypt.

Upon the death of Antiochus VIII (Grypus) in 96 B.C., wars of succession broke out among his five sons and other contenders. The chaos ended in 83 B.C. when Tigranes entered Antioch. The large territories inherited by the Seleucids from the conquests of Alexander the Great were being lost.² Mesopotamia had fallen to the Parthians, southern Syria to the Arabs and Jews. And finally, the powerful kingdom of Armenia appeared from the north. Tired of the continuing civil strife, the citizens of Antioch offered the city to Tigranes.³ It should be noted that in taking Antioch, he was not entirely unopposed.⁴ His capture of Antioch, however, brought eighteen years of peace to Syria.⁵

With the important Antioch mint in his hands, Tigranes issued a series of attractive tetradrachms and copper coins. It is significant that coins were also struck in Damascus bearing the image of Tigranes, indicating the extension of Armenian power to southern Syria. These coins have been the subject of important studies by Bedoukian.⁶

¹ A. Appianus, *Historia Romana; De rebus syriacis* (Leipzig, 1879), Vol. XI, pp. 48-49.

² A. R. Bellinger, "The End of the Seleucids," *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, Vol. 38 (1949), pp. 51-102. E. R. Evan, *The House of Seleucus* (New Haven, CT, 1966), Vol. II, pp. 260-266.

³ P. Z. Bedoukian, "Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene," *American Numismatic Society Museum Notes*, Vol. 28 (1983), pp. 71-88.

⁴ H. Manandian, *Tigranes II and Rome* (Erevan, 1940), p. 51 (in Armenian); also *Tigrane II & Rome* (Lisbon, 1963), p. 45 (in French).

⁵ For the history of this period see *History of the Armenian People* (Erevan, 1971), Vol. I, pp. 554-579 (in Armenian).

⁶ P. Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* (London, 1978), pp. 48-49.

Tigranes extended his conquests to Phoenicia and the surrounding territory, reaching the city of Ptolemais near the Egyptian border.

It is curious that out of the eight examples of overstruck Tigranes coins cited in this article none of the undertypes is of Antioch or Damascus. Apparently, the mints in these cities continued their normal activities by issuing coins of Tigranes. On the other hand, during his conquests, Tigranes may have come into possession of quantities of coins struck by autonomous cities such as Larissa, or cities under the control of Aradus or Marathus in Phoenicia, and took them to Antioch to be overstruck. These overstruck coppers have been mentioned by Bedoukian⁷ and Foss.⁸

Assumptions for overstruck coins.

The following assumptions can be made regarding the overstruck coins:

1. By overstriking coins, the new sovereign was attempting to erase the subjugated peoples' link to their past rulers.
2. The local population obviously supported the new monarch, as people turned over existing coins for mintage or in exchange of new coins.
3. Overstruck coins, well executed, could not be readily detected as overstrikes.
4. In the case of Tigranes, it appears that all overstruck coins were made in Antioch, where he had more popular support. The writer does not find any overstruck specimens from Damascus.
5. About fifteen percent of the copper coins (four chalci) examined in the Bedoukian's corpus of Artaxiad coins of Tigranes the Great appear to be "poorly" overstruck specimens. Therefore, it can be assumed that a larger percentage of coins were actually overstruck since well-centered overstrikes would render the undertype undetectable.
6. The only coins overstruck were of the four chalci type. The older surviving coins were probably the larger denominations most commonly in use.
7. The four chalci coins of the Damascus mint had on the reverse in Greek, "King Tigranes." Similar coins of the Antioch mint had on the reverse in Greek, "King of Kings Tigranes." It is reasonable to assume that the coins of Antioch would have the "King of Kings" inscription on them because of great local support. Tigranes was probably much less popular in Damascus.
8. The large percentage of "poorly" overstruck coins indicates an attempt to quickly circulate the Armenian king's portrait in newly conquered lands.

⁷ *ibid.*, p. 62.

⁸ C. Foss, "The Coinage of Tigranes the Great," *The Numismatic Chronicle*, Vol. 146 (1986), pp. 19-66.

COINS OVERSTRUCK BY TIGRANES THE GREAT

9. It was vital to overstrike coins in order to pay the troops in new (legitimate) local currency. Since coppers did not have any significant intrinsic value and legal currency had to be issued quickly, copper coins served as an excellent instrument for transforming the existing coinage.

CATALOGUE

In this study, fortunately, several “poorly” executed specimens of overstruck coins are available for study. They enable the student to identify the original strike. The following plates and line drawings of the coins show the undertype and the overstrike:

1. Aradus (Phoenicia), *BMC*,⁹ p. 40, plate V, No. 9.

Undertype,	Obv.:	Bust of Astarte-Europa to right, wearing stephane and veil over back of head. Border of dots.
	Rev.:	Humped bull galloping to left with head to front. Above and below, letters and date.
Overstrike,	Obv.:	Head of Tigranes to right.
	Rev.:	Tyche of Antioch.
Weight 6.75 grams, JG. ¹⁰		
No. 1 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow \nearrow$, Rev. $\uparrow \leftarrow$		
Other examples,		
5.7 grams, PB, ¹¹ die axis orientation: Obv. $\uparrow ?$ Rev. $\uparrow \rightarrow$		
7.8 grams, PB, die axis orientation: Obv. $\uparrow \searrow$, Rev. $\uparrow \downarrow$		

2. Aradus (Phoenicia), *BMC*, p. 40, plate V, No. 3.

Undertype,	Obv.:	Same as above.
	Rev.:	Humped bull lying to left. Head to front.
Overstrike,	Obv.	Same as above.
	Rev.:	Same as above.
Weight 7.63 grams, JG.		
No. 2 specimen, die axis orientation. Obv. $\uparrow ?$, Rev. $\uparrow \uparrow$		
Other examples, JG, dieaxis orientation: Obv. $\uparrow \leftarrow$, Rev. $\uparrow \leftarrow$		
4.95 grams, PB, dieaxis orientation: Obv. $\uparrow ?$, Rev. $\uparrow \rightarrow$		

⁹ G. F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Catalogue of the Greek Coins of Phoenicia* (reprint, Bologna, 1964), p. 40, pl. V and XV.

¹⁰ Jack Guevrekian collection.

¹¹ Paul Z. Bedoukian collection.

3. Aradus (Pheonicia), *BMC*, p. 40, plate V, No. 6.

Undertype, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight 2.70 grams, PB.

No. 3 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow \searrow$,

Rev.? (uncertain).

4. Marathus (Phoenicia), *BMC*, p. 125, plate XV, No. 16.

Undertype, Obv.: Head of Zeus to right, laureate and border of dots.

Rev.: Double cornucopiae tied with a thin band of ribbons. On right upwards, date and in field, mint marks.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight 6.26 grams, PB.

No. 4 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow \uparrow$, Rev. $\uparrow \downarrow$

5. Marathus (Phoenicia), *BMC*, p. 125, plate XV, No. 16.

Undertype, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight 6.14 grams, PB.

No. 5 specimen, die axis orientation: Obv.? (uncertain),

Rev. $\uparrow \searrow$

6. Marathus (Phoenicia), *BMC*, p. 125, plate XV, No. 16.

Undertype, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight unknown, JG.

No. 6 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow ?$, Rev. $\uparrow \rightarrow$

COINS OVERSTRUCK BY TIGRANES THE GREAT

7. Marathus (Phoenicia), *BMC*, p. 125, plate XV, No. 16.

Undertype, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight unknown, JG.

No. 7 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow \searrow$, Rev. $\uparrow \nearrow$

8. Larissa on the Orontes, *BMC*, Galatia,¹² plate XXXI, No. 8.

Undertype, Obv.: Head of Zeus.

Rev.: Throne of Zeus with inscription. Clearly seen is the left post of the throne with the inscription.

Overstrike, Obv.: Same as above.

Rev.: Same as above.

Weight 5.74 grams, PB.

No. 8 specimen, die axis orientation: Obv. $\uparrow ?$, Rev. $\uparrow \uparrow$

Conclusion

This examination of a limited number of overstruck coins has led the writer to believe that Tigranes did not attempt to overstrike the coins issued in Antioch itself. Instead, he overstruck coins of the neighboring cities of Marathus and Arathus with dies used in striking Tigranes coins in Antioch.

The existence of one overstruck coin of Larissa may indicate that either very few specimens of the coins of this city were available to Tigranes or that the city was conquered at a later date.

It is noteworthy that Tigranes the Great was the only Armenian king who overstruck coinage. This fact may reflect his urgent need for large sums of new currency to pay the expenses of his army in the newly established Armenian Empire.

WILLIAM MAKSDUDIAN
Syosset, N. Y.

¹² W. Wroth, *Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia and Syria* (reprint, Bologna, 1964), p. 264, pl. XXXI, No. 8.

ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾԻ ԿՐԿՆԱԴՐՈՇՄՈՒԱԾ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

[Ամփոփում]

Տիգրան Մեծի գրաւեալ հողերուն վրայ, շուտով եւ մեծաքանակ պղինձէ դրամներ թողարկելու կարիքէն հարկադրուած, Տիգրան իր նկարով կրկնադրոշմեց տեղական պղինձէ դրամները:

Ընդհանուր առմամբ կրկնադրոշմուած դրամները ունին այնպիսի որակ, ուր առաջին դրոշմին հետքերը գրեթէ ամբողջութեամբ անընթեռնելի են: Բարեբախտաբար գոյութիւն ունին «վատօրակ» կրկնադրոշմուած դրամներ եւ հիմնուած ասոնց ուսումնասիրութեան վրայ, դրամներու մեծամասնութեան առաջին կնիքը կարելի է վերագրել Փիւնիկիոյ Արադոս, Մարաթոս եւ Գաղատիոյ Լարիսս կիսանկախ քաղաքներուն:

Մեծաքանակ կրկնադրոշմուած դրամներու վիճակէն կարելի է եզրակացնել, թէ թողարկումը եղած է հապճեպով եւ նախապէս Անտիոքի շրջակայքը հատանուած դրամները կրկնադրոշմուած են Տիգրանի դրամին կնիքներովը:

Խնդրոյ առարկայ պղինձեայ դրամները կը ներկայացնեն նաեւ այլ ուշագրաւ կէտ մը՝ Հայաստան միակ ու առաջին անգամ դրամ կրկնադրոշմեց եւ այդ ալ նորակազմ հայկական կայսրութեան օտար հողամասին վրայ:

ՈՒԻԼԻԱՄ ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

Սիոսսէթ, Ն. Ե.

William Maksudian. Coins overstruck by Tigranes the Great

ITALIAN SOURCES FOR THE COINAGE OF CILICIAN ARMENIA

Knowledge of the medieval coinage of Armenia derives chiefly from the study of the coins themselves; the work of Paul Z. Bedoukian has made this information available to a large audience of scholars. Such numismatic evidence can be supplemented from written sources, scattered in the archives of the many nations who had relations with the kingdom of Cilician Armenia. The documentary sources concerning relations between Italians and Armenians can be exploited for information on Armenian coinage.¹

Italian sources indicate that Armenian coins of the thirteenth and fourteenth centuries were made in a royal mint located in the capital of Sis. The early fourteenth century merchant's manual called the *Zibaldone da Canal* gives general commercial equivalents for the port of Ayas, but when speaking of minting refers only to 'la çecha de Sissa'.² In a response to demands of a Venetian ambassador in 1320, King Levon IV decreed that half of all silver taken by merchants as tribute to Muslims be brought 'in secca nostra' for minting.³ This demand is echoed in a decree of the Venetian Senate of 1334 that all merchants had to take an oath to bring one half of the silver which they unloaded in Armenia to the king's mint.⁴

A series of pacts between the medieval kings of Armenia and the republic of Venice has raised the question of the possible involvement of Venetians in Armenian minting. The relevant passage in treaties of 1201, 1245, 1271, 1307, and 1321 appears with differing wording in Latin in the first two documents and in French in the later three.⁵ The tenor of the agreement

¹ Archival research in Venice was made possible by a grant from the Gladys K. Delmas Foundation.

² Alfredo Stussi, ed., *Zibaldone da Canal; manoscritto mercantile del sec. XIV*, *Fonti per la storia di Venezia*, Sec. 5 (Venice, 1967), pp. 108-9. In his introduction, Frederic C. Lane dates this section to soon after 1320: *ibid.*, p. LV.

³ Archivio di Stato, Venice (henceforth ASV), *Libri Commemorativi* I, f. 295 and II, f. 284; published in Victor Langlois, ed., *Le Trésor des Chartes d'Arménie ou Cartulaire de la chancellerie royale des Roupéniens* (Venice, 1863), p. 180, No. 35.

⁴ ASV, Senato, Misti, R. 16, f. 78v (13 August 1334); published in [Ghewond Alishan, ed.], *L'Armeno-Veneto. Compendio storico e documenti delle relazioni degli Armeni coi Veneziani*, 2 vols. (Venice, 1893), II, 115, No. 238.

⁵ These documents are recorded in several manuscript collections each and are all published in Langlois, *Trésor*, Nos. 2, 19, 25, 31, and 36.

is that Venetians bringing gold, silver and coinage into Armenia who wish to mint coins there must pay the same duty as they pay in Acre; if they don't coin the bullion, they don't have to pay any duty. The wording is ambiguous as to whether the provision relates to the Venetians minting the coins themselves or merely having them minted at the Armenian mint. Comparison with other Venetian documents, however, indicates that in Acre, as in other Mediterranean ports, Venetian merchants brought bullion to the local mint to have it turned into coins.⁶ There is no reason to suppose that the Armenian documents are dealing with circumstances different from these cases. The minting, then, was under the authority and direction of the Armenian kings; Venetian merchants only supplied bullion for coining.

The most useful information from Italian sources comes from references to specific Armenian coins and monies of account and relations between them. As in many medieval documents, it is often unclear from the wording whether reference is to an actual physical coin or to an accounting sum. The earliest Italian reference to Armenian coinage, dated to 1268, describes a saracenate besant of Armenia of 10 trams per besant.⁷ This is said to have been equal in value to a saracenate besant of Cyprus, a gold coin modelled on Islamic dinars. Whether the Armenian besant was an actual coin, or just an accounting term for ten trams cannot be determined from this document. The saracenate besant of Armenia is encountered in several other sources, but wherever it is described, it is explained as an accounting term for a certain number of silver coins. A quittance of 1274 in a Genoese notarial register speaks of the receipt of two hundred 'bissantios... sarracinales Armenie' each computed as a certain number of silver coins.⁸ A quittance of five years later acknowledges receipt of 'the quantity of Armenian trams which reaches the sum of one hundred and twenty 'bissantiorum... sarracinalium de Armenia'.'⁹ The inference that in this period the only circulating coinage was the silver tram is supported by a will of 1279, in which the testator listing his possessions in Armenia includes as 'counted money' 1,618 1/2 trams but no besants.¹⁰ An account of the debts of the king of Armenia of about 1306 details a sum amounting to 11,024 trams and then accounts it as 1,102 1/2 saracenate pounds ('lire sarasinate') at 10 trams per pound; the Italian

⁶ W. Heyd, 'Ueber die angeblichen Münzprägungen der Venetianer in Accon, Tyris und Tripolis,' *Numismatische Zeitschrift*, 11 (1879), 237-42.

⁷ Biblioteca Nazionale Marciana, Venice, MS Lat., Cl. V, cod. 6 (2380), *Capitulare Visdominorum Ternarie*, c. 17, ff. 10v-11v; published in Frederic C. Lane and Reinhold C. Mueller, *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice*, Vol. 1, *Coins and Moneys of Account* (Baltimore, 1985), pp. 626-7.

⁸ Cornelio Desimoni, ed., 'Actes passés en 1271, 1274, et 1279 à l'Aïas (Petite Arménie) et à Beyrouth par devant des notaires génois,' *Archives de l'Orient Latin*, 1 (1881), 455, B.XXI.

⁹ Desimoni, 'Actes,' p. 523, C.LIV.

¹⁰ Desimoni, 'Actes,' pp. 498-50. C.XI.

scribe used the conventional Italian term for the highest unit of account to record the Armenian besant.¹¹

Merchant manuals of the fourteenth century make it clear that by then the besant of Armenia was an accounting term rather than a coin. The *Zibaldone da Canal* says in reference to Ayas that ten *taccolini* are accounted as one besant.¹² The well known manual of Pegolotti speaks of the Armenian mint as striking only a silver coin. As he notes that his firm, the Bardi, completed a trade contract with the king of Armenia in 1335, Pegolotti probably based this passage on personal observation from that period.¹³ In the same passage, the manual claims that ten *taccolini* are accounted as one besant 'de Romania.' As no besant of Romania (the term for the Latin colonies in the Eastern Mediterranean) is otherwise known, this reference can be taken from context to refer actually to the besant 'de Armenia.'¹⁴ An unpublished manual from about 1370 gives the besant of Armenia as an accounting term for 8 1/3 *trams* or 10 *taccolini*.¹⁵ The Armenian saracenate besant can then be recognized as a unit of value in which sums actually paid in silver coins were accounted.

A special case is raised by documents which refer to a besant qualified as 'staurat.' A marriage contract of 1252, in French, gives an equivalence of four Armenian 'bezans... staurat' for one saracen besant of Acre.¹⁶ A privilege granted by Levon III to Genoese merchants in 1288 gives duties on animals in *trams* and in 'bissancios stauratos.'¹⁷ Instead of a verbal qualification of the term besant, the Armenian text of this document has a cross-shaped mark. This has led to the interpretation of 'stauratos' as cross-shaped, consistent with medieval Latin *staura*

¹¹ ASV, Libri Commemorativi, I, 85; published in G. M. Thomas, ed., *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, Monumenti storici, Ser. 1, 5 (Venice, 1880), I, 38-42, No. 22.

¹² Stussi, *Zibaldone*, p. 62.

¹³ Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica della Mercatura*, ed. Allan Evans, The Mediaeval Academy of America, Publications 24 (Cambridge, Mass., 1936), pp. 59-60.

¹⁴ This inference is found in correspondence in a collection of papers of Allan Evans, the editor of Pegolotti, on deposit in the medieval collection of the American Numismatic Society (Box 1.13). In 1957, Donald A. White of the Department of History, University of Cincinnati, wrote to Evans at the suggestion of 'my friend Paul Bedoukian,' on the question of the besant of Armenia. Evans was no longer working on such material and referred the inquiry to his former colleague Florence Edler de Roover, who had the materials Evans had assembled for a book on late medieval coinage systems. Mrs. de Roover, in replying to White, noted, "Since no manuscript of Pegolotti is extant that is not several times removed from the original, *il besante di Romania...* may need to be emended to read *di Ermenia*."

¹⁵ Florence, Biblioteca Laurenziana, XXX, 26, f. 33. A microfilm and description of this manuscript are among the Evans material cited above. As Ayas was no longer a Christian port in 1370, information on monetary conditions there may be based on earlier information rather than a reflection of current practices.

¹⁶ Langlois, *Trésor*, p. 146, No. 20.

¹⁷ Langlois, *Trésor*, pp. 154-62, No. 26.

for cross.¹⁸ This understanding of staurat as meaning crossed is strengthened by reference in a document of 1295 to a purse seized in Ayas containing fifty saracenate besants 'in trossis transversibus,' some coins (grossi?) characterizes as 'crossed.'¹⁹ It is likely, then, that the staurat besant of Armenia was a coin of the later thirteenth century, characterized by a cross and worth one-quarter of a saracenate besant of Acre. Documents do not specify whether this coin was of gold or silver; this is a question to be answered from numismatic evidence.

Italian documents of the thirteenth century speak of a tram and a new tram. The Venetian tariff promulgated in 1268 characterizes the saracenate besant of Armenia as containing ten trams.²⁰ The quittance of 1274 records the computation of Armenian besants at a rate of 8 new trams minus 4 denars.²¹ An appropriation of the Venetian Great Council in 1285 computes a monthly payment in Armenia of 50 trams as equaling a yearly expenditure of 65 saracenate besants.²² As this is near a rate of ten to one, it presumably is computed in terms of old Armenian trams.

Around the beginning of the fourteenth century, a new coin appears in the documents, the *taccolino*. A list of indemnities of 1307 of objects taken by a Venetian galley gives the equivalence of 'tacolini C sunt deremi LXXVII.'²³ The Venetian Senate recognized a change in the basic coin of Armenia in a decision of around 1317, which redefines the besant as 12 trams rather than 10 as before.²⁴ The *Zibaldone da Canal* gives equivalents for the besant of Armenia and for a saracen besant; ten saracen besants are said to be equal to thirteen besants of Armenia.²⁵ The Armenian besant is said to be the accounting term for 8 1/3 new trams or ten *taccolini*. The saracen besant is worth 10 trams or sometimes less or 13 *taccolini*. Pegolotti, writing about 1335, gives the besant of Armenia as worth 10 *taccolini*. He describes the mint as coining only *taccolini*.²⁶ The Florentine manual of about 1370 gives a somewhat garbled

¹⁸ C. du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, 2nd ed. (1733-36:rpt. Graz, 1954), s.v. *staura*. The reading that Langlois gives for a document of 1271 as referring to 'chruxiatos' (*Trésor*, p. 151, No. 24) is problematic; the abbreviation could also be for 'denarios.'

¹⁹ Langlois, *Trésor*, pp. 164-64, No. 29.

²⁰ See above, note 7. The actual date of compilation of this is uncertain; it could have been as early as 1261 or as late as 1293; cf. Lane and Mueller, *Money and Banking*, p. 296.

²¹ See above, note 8.

²² ASV, Maggior Consiglio, Luna, f. 64 (3 July 1285), published in Alishan, *L'Armeno-Veneto*, II, 49, No. 25.

²³ ASV, Libri Commemorativi, I, f. 115v; published in Victor Langlois, *Numismatique de l'Arménie au moyen âge* (Paris, 1855), pp. 20-23, No. 2; and in Alishan, *L'Armeno-Veneto*, II, 22-27, No. 9.

²⁴ ASV, Senato, Rubrics, R.1, 39v; published in Alishan, *L'Armeno-Veneto*, II, 87, No. 141; and R. Cessi and P. Sambin, eds., *Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato)*, Monumenti Storici, NS 15 (Venice, 1960), I, 173, No. 316, where the date is estimated as May 1317.

²⁵ Stussi, *Zibaldone*, p. 62.

²⁶ Pegolotti, *Pratica*, pp. 59-60; see above, note 14.

equivalence that apparently reports the besant of Armenia as 8 minus $\frac{1}{3}$ trams or 10 taccolini, with 10 trams worth 13 taccolini.²⁷ There appear then to have been two silver coins in circulation in fourteenth century Armenia, the tram and the taccolino. The relationship of the tram to the taccolino is given as one hundred to seventy-seven, 13 to 10 and variously as 10 to $8\frac{1}{3}$ and 10 to 8 minus $\frac{1}{3}$. Thirteen to ten is almost exactly 10 to $7\frac{2}{3}$, so it is likely that the reading in the *Zibaldone* of $8\frac{1}{3}$ is really a miscopying for 8 minus $\frac{1}{3}$. The sequence of minting appears to have been an old tram, of which ten were worth one saracenate besant, a new tram introduced before 1274 at $7\frac{2}{3}$ to the besant, and a taccolino at 10 to the besant introduced around the turn of the century and the only coin minted in 1335.

These coins had two divisional units, the denar and the follero. Pegolotti cites the taccolino as worth ten denars and the denar as equal to 4 folleri.²⁸ The 1370 manual also gives ten denars to the taccolino and four folleri to the denar, and adds an equivalence of 14 denars to the tram.²⁹

As Italian merchants frequently bought and sold bullion at foreign ports, the manuals give information on forms of precious metal other than coins. As in Europe, gold and silver were weighed by the mark. The *Zibaldone da Canal*, in the section composed around 1311, says that 100 marks of Venice were equivalent to $106\frac{2}{3}$ marks of Armenia, though sometimes $106\frac{1}{2}$.³⁰ A complaint of Venetian merchants in 1332-33 reports that the mark of Armenia used to be worth $6\frac{1}{2}$ percent more than that of Venice, but is now worth less than $6\frac{1}{3}$ percent more.³¹ Pegolotti, a few years later, reports that 100 marks of Venice weigh $106\frac{1}{2}$ marks of Armenia.³² The Venetian mark weighed about 238.5 grams, so the Armenian mark of the fourteenth century must have been about 223.9 grams.³³

In the 1320 section of the *Zibaldone da Canal* it is reported that the mark of Armenia weighs 75 trams and that the mint is obliged to pay $9\frac{1}{2}$ Armenian besants for a mark of sterling. Venetian sterling was the same as English, i.e., .925 fine silver.³⁴ This would imply that the tram (presumably the new one) weighed about 3 grams of sterling silver, with a content of 2.76 grams of fine. Pegolotti, writing around 1335, reports that the Armenian mint strikes tac-

²⁷ See above, note 15.

²⁸ Pegolotti, *Pratica*, pp. 59-60.

²⁹ See above, note 15.

³⁰ Stussi, *Zibaldone*, p. 62.

³¹ ASV, Libri Commemoriali, I, f. 163; published in Langlois, *Trésor*, pp. 191-92, No. 39; and Alishan, *L'Arménio-Veneto*, II, 36, No. 13.

³² Pegolotti, *Pratica*, p. 61.

³³ Lane and Mueller, *Money and Banking*, I, p. 526.

³⁴ Lane and Mueller, *Money and Banking*, I, pp. 162-63.

³⁵ Pegolotti, *Pratica*, p. 60.

colini of silver of 8 ounces fine per pound, at a weight of 91 coins to the mark.³⁵ Eight ounces is eight twelfths or two thirds fine, and 91 coins to the mark would result in a weight of 2.46 grams for the taccolino, with a fine content of 1.64 grams. The Armenian besant, as we have seen, was defined as 7 2/3 new trams or 10 taccolini. Seven and two-thirds trams would have contained 21.16 grams of pure silver, while 10 taccolini would have had only 16.38. So the tram was proportionally a better coin than the taccolino, and it is unlikely that both could have circulated simultaneously at official values. It is probable that the introduction of the taccolino represented a debasement of the silver coinage, and that tram coins were either withdrawn from circulation or circulated at an effective rate in excess of their official tariff.

Documentary sources give a series of relationships between the value of the coins of Armenia and those of other systems. The tariff of Venice of 1268 gives a rate of 32 soldi a grossi of Venice for the Armenian besant, the same as for the saracenate besant of Cyprus.³⁶ A Venetian document of 1289 recognizes an exchange rate of 35 soldi to the Armenian besant.³⁷ The official equivalence of 32 soldi of Venice to the Armenian besant reappears in the Senate proclamation of c. 1317, where it is reported that the besant of 12 trams is worth 32 soldi; the fragmentary nature of this document leaves it unclear what kind of soldo was meant.³⁸ A Venetian notary in Ayas from 1317 to 1318 recorded several contracts for exchange of currencies (cambio contracts); these all involved repayment elsewhere at a later date, so a rate of interest and service fee was probably included in the exchange rates. In 1317 a Venetian merchant received 100 saracenate besants in Armenia which he agreed to pay back upon demand in Venice at the rate of 29 soldi a grossi per besant.³⁹ Instructions of the Venetian Senate to its representatives in Armenia in 1333 give the rates of 13 Armenian taccolini to 12 Venetian grossi, and 24 taccolini to each Venetian gold ducat.⁴⁰

The Genoese notarial records of the 1270s give equivalences for Armenian and Genoese coins. All of these, however, are cambio contracts and probably contain some element of interest concealed in the rates. A cambio of 1274 advances 10 saracenate besants of Armenia

³⁶ Lane and Mueller, *Money and Banking*, I, pp. 626-27.

³⁷ ASV, Maggior Consiglio, Zaneta, f. 126 (18 August 1289); published in Alishan, *L'Armeno-Veneto*, II, pp. 52-53, No. 36; and R. Cessi, ed., *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, Atti delle Assemblee Costituzionali, Ser. 3, Sect. 1 (Bologna, 1934), III, p. 242, No. 82. For the relationship between the soldo di piccoli (presumably the one referred to here) and the soldo a grossi, see Lane and Mueller, *Money and Banking*, I, pp. 123-33.

³⁸ See above, note 24.

³⁹ Andreina Bondi Sebellico, ed., *Felice de Merlis, Prete e Notaio in Venezia ed Ayas*, Fonti per la storia di Venezia, Sec. 3 (Venice, 1973), I, p. 53, No. 77.

⁴⁰ ASV, Senato, Rubrics, R.1, f. 41v; published in Alishan *L'Armeno-Veneto*, II, pp. 102-3, No. 227; and ASV, Senato, Misti, 16, ff. 14-15 (17 June 1333); published in *ibid*, II, pp. 106-111, No. 234.

against five pounds Genoese.⁴¹ Another document of the same year acknowledges receipt of 177 new trams of Armenia for ten pounds of Genoa advanced three years earlier.⁴² This is about 23 besants at 7 2/3 new trams to the besant. The difference between this contract at a rate of 23 besants to 10 pounds and the earlier one of 10 besants to 5 pounds illustrates the element of interest concealed in such documents. Two letters of exchange of 1279 give the rates of 9 1/2 soldi Genoese and 9 soldi 10 denari Genoese per Armenian saracenate besant respectively.⁴³ This is slightly under the rate of five pounds to ten besants (10 soldi per besant) of five years earlier.

The same documents give the earliest exchanges between the coinage of Armenia and the saracenate besants of the Latin Crusaders in Syria and then in Cyprus. An agreement of 1279 exchanges 9 trams of Armenia per saracenate besant of Syria, while another document of the same year attests to an exchange in the other direction at the rate of 9 Armenian trams per besant of Syria.⁴⁴ The section of the *Zibaldone* from 1311 records that 10 saracen besants (no location given) were equal to 13 Armenian besants.⁴⁵ The manual of 1370 gives an equivalence of 12 Armenian besants to 10 saracenate besants.⁴⁶

Cyprus had another besant in the fourteenth century, called a white besant in Italian documents. Notarial records of Felice de Merlis record three exchanges between new Armenian trams and Cypriote white besants in 1317 to 1318. The rates are respectively 30, 27 3/4 and 27 1/4 white besants per hundred new trams; there may be interest charges included.⁴⁷ The *Zibaldone da Canal* gives a rate of 3 Armenian besants to 8 'white' besants of Cyprus, an equivalence also found in the manual of 1370.⁴⁸

These Italian documentary sources for Armenian coinage will no doubt be supplemented as further documents are discovered and published. They must also be compared with similar indications in documents of other countries involved in the important Mediterranean trade at the center of which Ayas functioned as a major port. And, most important, these documentary

⁴¹ Desimoni, 'Actes,' p. 446, B.VII.

⁴² Desimoni, 'Actes,' p. 456, B.XXIII.

⁴³ Desimoni, 'Actes,' p. 508-9, C.XXVI and p. 523, C.LIV.

⁴⁴ Desimoni, 'Actes,' p. 508, C.XXV and p. 526, C.LXI.

⁴⁵ Stussi, *Zibaldone*, p. 62.

⁴⁶ See above, note 15.

⁴⁷ Bondi Sebellico, *Felice de Merlis*, I, 55, No. 81 (21 June 1317); I, 56, No. 82 (5 September 1317); and I, 58, No. 86 (5 May 1318).

⁴⁸ Stussi, *Zibaldone*, p. 62, and above, note 15.

sources must be correlated with the information derived from the study of the coins themselves, a study well established as a serious scholarly undertaking by Paul Z. Bedoukian.

ALAN M. STAHL

New York

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ ԿԻԼԻԿԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

[Ամփոփում]

Միջնադարեան Հայաստանի դրամներուն վերաբերեալ ծանօթութիւնը մեզ հասած է առաւելաբար դրամներուն ուսումնասիրութեամբ: Զարեհ Պտուկեանի բանասիրութիւնը ընծայած է այս գիտութիւնը բանասէրներու մեծ հոյլի մը: Կիլիկիոյ հայ կառավարութեան հետ յարաբերութիւն մշակած ազգերու արխիւները մեծ լոյս կը սփռեն դրամագիտական վկայութիւններու մասին:

Իտալական աղբիւրները, վաճառականի ձեռագիրք մը (Ջիբալդոնէ դա Կանալ), Պեգոլոտտիի գրած գրքին պարունակութիւնը, ինչպէս նաեւ այլ գիրքեր կը յիշատակեն բազմազան առեւտրական գործունէութեանց օրինակներ, մուրհակներ, նօտարական վաւերաթուղթեր, մաքսային տուրքեր, դաշնագրեր, հրովարտական եւ այլ պաշտօնական վաւերագրեր, որոնք կը խօսին տարբեր թուականներու ընթացքին հայկական դրամներուն եւ այլ ազգերու դրամներուն համեմատական արժէքներուն մասին, կը նկարագրեն չափերն ու կշիռները, ինչպէս նաեւ կը յիշատակեն հայկական դրամներու անուններուն եւ իրենց պարունակած մետաղներու զտութեան մանրամասնութիւնները:

Իտալական վաւերաթուղթերը պէտք է բաղդատուին միջերկրականեան ազգերու նման փաստաթուղթերուն հետ, ապա այս յիշատակարաններու առնչութիւնը պէտք է ուսումնասիրուի, բան մը որ Զարեհ Պտուկեան ամուր հիմերու վրայ հաստատեց շնորհիւ իր բանասիրութեամբ:

ԱԼԱՆ Մ. ՍԹԱՀԼ

Նիւ Եորք

COMMENTS ON A RARE COIN OF ROUPEN II (1175-1187)

Unlike the rigidly integrated system of feudal dependence which was characteristic of the Frankish states, the kingdom of Cilician Armenia (1198-1375) was created from the coming together of many autonomous baronies that occupied the countryside between the Taurus Mountains and the Euphrates River. Each barony had a fortified town or a castle that formed the nucleus of its domain. Although most of the towns had some fortifications dating back to the Byzantine and Muslim periods, the structures were either reconstructed as frontier posts or were newly built by the Armenian rulers.¹

Armenian chronicles refer to the existence of a considerable number of castles. At the festivities of the coronation of King Levon I, for example, the list of attendant knights who owned their own castles numbered over two hundred, and this at a time when all the territory east of the Amanus Mountains had already been lost to the Muslims after the fall of the Crusader County of Edessa.²

The Armenians enjoyed a fine centuries-old reputation and tradition in ecclesiastical and military architecture. Many churches and castles still standing in their ancient homeland between Lake Van and the Caucasus bear witness to their skills. Armenian craftsmen were the first to help their inexperienced Frankish neighbors to erect new castles and improve existing fortifications in their recently acquired lands.³

It is surprising that the Armenians who had contributed so much to developments in architecture and were experienced in designing and building fortresses did not use the castle motif on their coinage. The Crusaders, on the other hand, used this motif extensively, especially on the coinage of Tripoli and Latin Kingdom.

In a paper on the baronial coinage of Cilician Armenia, Paul Bedoukian described and illustrated three rare copper coins displaying a castle.⁴ Two of them, weighing 1.25 and

¹ Wolfgang Muller-Wiener, *Castles of the Crusaders* (New York, 1966), p. 30, translated from German. Extensive use has been made of this interesting book.

² *ibid.*

³ *ibid.*

⁴ Paul Z. Bedoukian, "Coins of the Baronial Period of Cilician Armenia (1080-1198)," *American Numismatic Society-*

Fig. 1. Copper coin of Prince Roupen II

1.3 grams, respectively, are attributed to Toros II (1145-1169). The third coin, which is the subject of this paper and weighs 1.45 grams is from the Mekhitarist collection in Venice (Fig. 1). Two other examples of this type, struck from different dies, are known to exist, one in the collection of the Erevan Museum in Armenia and the other, in the Guevrekian collection in New York. The Mekhitarist copper coin of Roupen II is discussed in this paper.

Obverse: Castle and clockwise legend,

[ՌՈՒՔ] ԷՆ ՈՐ [ԴԻ] [ՍՏ] ԵՓԱՆԷԻ

(Roupen, Son of Stephen).

Reverse: Cross and clockwise legend,

[ԿԱՐՈՂՈՒԹՐ] Է ԱՅ Է

(By the Power of God).

It may be pertinent at this point to describe the salient structural features of the Armenian strongholds and how they differed from their Crusader and Arab counterparts.

The structures themselves, while essentially similar, displayed, of course, variations in the techniques and finishes in the curtain walls as necessitated by available local materials. Contrary to the usually rectangular Frankish and Arab towers and bastions, Armenian builders, because of Byzantine influences, favored the construction of round or semi-circular towers. They were generally extended further out from the walls to form better enfilades for protecting the most exposed points. One of the basic components in the castles of the Franks was the strong donjon or keep, but this was rarely found in Armenian structures. Also, the castles of the Crusaders were generally larger and more spacious than those of the Armenians which were smaller and required more stories. This difference was directly due to the usual topography of Cilician Armenia with its mountainous spurs, deep clefts and ravines which permitted only limited safe spaces on which to perch secure strongholds.⁵

In an unpublished paper intended for private circulation, the writer described a Cru-

ty *Museum Notes*, Vol. XII (1966), pp. 139-145; also reprinted in *Selected Numismatic Studies* (Los Angeles, 1981), pp. 95-102.

⁵ Wolfgang Muller-Wiener, p. 32.

Fig. 2. Crusader denier

sader denier (Fig. 2) that had an unusual design of a castle and resembled coin No. 9 published by Bedoukian.⁶

Obverse: Castle and retrograde legend,
+TVRRIS DAVIT.

Reverse: Holy Sepulchre church and legend,
+ [SEPVLCHRV] DOMINI.

The enigmatic reverse was interpreted to be a representation of religious symbols. In 1979, Captain C. J. Sabine, writing about the same Crusader coin,⁷ very convincingly postulated that the reverse was an iconographic representation of the Holy Sepulchre in Jerusalem, and that the coin could be reasonably assigned to the Latin Kingdom. The legend was reconstructed by Sabine, further supporting his attribution. He also made a passing reference to the writer's description of the castle on the obverse. Likewise, I. Fraley Preston and A. J. Seltman mention⁸ the peculiarity in the design of the castle, as first pointed out by the writer.

Sabine believes that the Crusader coin belongs to a very limited issue struck during the disastrous events that befell the Latin Kingdom preceding the loss of Jerusalem to Saladin in 1187, and that it may have been issued during the king's captivity at the time when Jerusalem was under the joint rule of Balian d'Ibelin and the Patriarch Heraclius (in August/September, 1187). Chronologically, then, the Armenian coin is the earlier of the two. Most probably, Roupen struck these coins prior to 1187, the last year of his rule.

In the writer's unpublished paper, it was surmised that the Crusader coin was struck in Antioch even though only one other Antiochene copper displaying a castle had been mentioned in the numismatic literature by Schlumberger.⁹

⁶ Roberto Pesant, "An Unclassified Denier of the Crusaders," (MS, 1969), in the library of the American Numismatic Society.

⁷ C. J. Sabine, "Numismatic Iconography of the Tower of David and the Holy Sepulchre," *Numismatic Chronicle*, Series Seven, Vol. XIX (1979), pp. 122-132.

⁸ A. J. Seltman and Irene F. Preston, *Coins of the Crusader States 1098-1291*, with contributions by D. M. Metcalf, A. Gordus, and M. Bates (New York, forthcoming).

⁹ G. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient Latin* (Paris, 1878), pl. III, No. 12.

This attribution was based on the fact that there was no royal reference on the coin and that Antioch had a long history of Crusader coinage. Sabine's attribution of this copper to the Latin Kingdom of Jerusalem based on his interpretation of the enigmatic reverse appears to be more convincing.

The similarity between the Armenian and Crusader coppers leads one to speculate on the circumstances which led the officers of the mint in the Latin Kingdom to strike these coins. Was it mere coincidence or was the castle design copied from the coinage of the Armenian barons.

None of the different design features that distinguish Armenian and Frankish castles could be adequately portrayed on the coins of the period—space consideration, artistic ability and technical craftsmanship would preclude that possibility—but in this instance, the opposite is the important condition because one is looking for similarities of design.

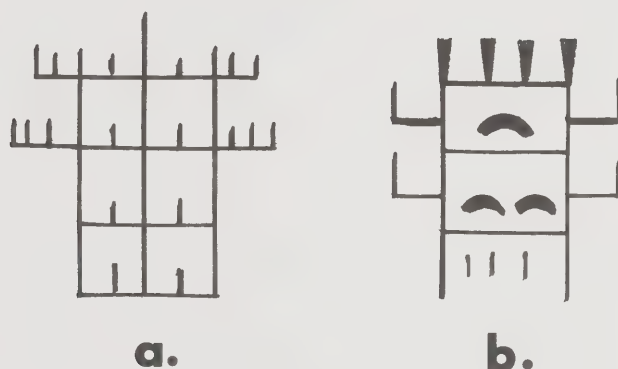

Fig. 3. Platforms on the coins

The similarities are the two tiers of projecting platforms on either side of the tower. To the best of the writer's knowledge, no other coins portraying castles show this distinctive feature. The sketches illustrated in Fig. 3 indicate how these platforms were interpreted as machicolations on the coins. On the Armenian coin (Fig. 3a) the upper platform is shown as an extension of the battlements and the crenelations are continued accordingly as part of the parapet. On the lower platform, the parapet is portrayed by several lines. On the Crusader denier (Fig. 3b) the projecting platforms are lower on the sides of the castle and the thick line indicating the parapet is not to be confused with the crenelations of the battlements.

The fortress on the coinage of Baldwin III of Jerusalem (1144-1162),¹⁰ the revered landmark

¹⁰ *ibid.*, pl. III, Nos. 19-26.

of the Tower of David, has only the sheer lines of the sides. The same pattern is seen on the coins of Raymond II of Tripoli (1152-1187).¹¹ These two issues are contemporary to the one from Armenia, but still later strikings follow the same concept. It is only in the crenelations, the stone coursing, and occasionally in doorways, that variations occur. At other times, a slanted line at each side of the base denotes a glacis.

Therefore, the distinctive portrayal of two tiers of extended platforms, which in actuality were temporary defensive artifacts for use against movable towers and scaling ladders, is either a remarkable coincidence on the part of die sinkers in unrelated mints distant from each other or perhaps some evidence that the earlier coin, which in this instance is the Armenian, served as a model for the Crusader coin. Or perhaps, it was made by a die sinker from Armenia who later was employed by the mint of the Latin Kingdom.

Fig. 4. Machicolations and platform used during Crusader period

¹¹ *ibid.*, pl. IV, Nos. 9-15.

Machicolations were openings between the corbels which support a projecting parapet, or in the floors of a gallery, either as a permanent part of the castle or as a temporary wooden platform (Fig. 4). They were used to shoot or drop stones or fire balls and to pour hot oil or molten lead on the attackers below. The parapets protected the defenders from the enemy's arrows and other offensive weapons.

The illustrations provided by Sabine indicate that more than one die was used in striking the Jerusalem coins. On one of the coins, the upper platform of the castle has two parapets, while on another coin, the lower platform has the parapets inverted—the parapet appears to hang below the platform. The small crescents can be interpreted as the vaulted span between the corbels of a permanent structure.

It is the writer's opinion that the small differences in the design of the castle do not detract from the concept that the Armenian and Crusader coins share a common artistic heritage.

ROBERTO PESANT
Key Biscayne, Florida

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՌՈՒԲԷՆ Բ-Ի (1175–1187) ՀԱԶՈՒԱԳԻՒՏ ԴՐԱՄԻ ՄԸ ՎՐԱՅ

[Ամփոփում]

Զարեհ Պտուկեան յօդուածի մը մէջ նկարագրեց Ռուբենեան իշխաններու երեք հազուագիւտ պղինձէ դրամներ, կոխուած՝ բերդի մը պատկերատիպով: Ռուբէն Բ-ի պղինձէ դրամին վրայ կը նշմարուի բերդի աշտարակ մը, որու իւրաքանչիւր կողմը քանդակուած են դուրս ցցուող երկու կարգի բեմեր:

Հեղինակը անտիպ յօդուածի մը մէջ նկարագրեց խաչակիրներու վերադրուած դրամ մը, որու երեսին վրայ պատկերուած է ոչ սովորական բերդ մը, նման Ռուբէն իշխանի բերդին:

Հիմնուելով պատմական տուեալներու եւ Երուսաղէմի Լատին թագաւորութեան անկումի թուականին վրայ, կարելի է եզրակացնել թէ խաչակիրներու վերադրուած դրամը կոխուած է 1187 թ., այսինքն Երուսաղէմի գրաւման շրջանին: Ուրեմն երկու դրամներէն վաղագոյն հատանուածը՝ Ռուբէն իշխանի դրամը պէտք է ըլլայ, անկասկած թողարկուած՝ Ռուբէնի իշխանութեան վերջին տարիէն (1187) առաջ:

ՐՈՐԵՐՏՕ ՊԵՍԱՆՏ
Կիյ Բիսկէյն, Ֆլօրիդա

A HALF TRAM OF LEVON III

The discovery of a unique half tram of Levon III (1301-1307) of Cilician Armenia is of great importance to the study of the coinage of this medieval kingdom.

In the past forty years, interest in Armenian numismatics has increased and Armenian coins, escaping the jeweler's melting pot, have found themselves in museums as well as in private collections around the world. It is estimated that the number of known Armenian coins now approaches the 100,000 figure and it is likely that any coins unearthed will find ready buyers.

Yet the number of half trams reported is relatively small. Based on a recent survey¹ their total number barely reaches 303. In the original publication of Bedoukian² in 1962, only 116 half trams were listed in a total of 10,000 silver and copper coins. It thus appears that since that time, while the number of Armenian coins has increased tenfold, the number of half trams has only doubled.

As their name indicates, half trams were worth half as much as a full tram. Indeed, an examination of the weight and fineness of half trams shows that they contain half as much silver as the trams. One might speculate that the disparity in numbers is due to the fact that the same amount of labor was required for striking trams and half trams, and why expend the effort on coins with much less value? Moreover, since half trams were very small in size, many could have been lost in the course of centuries. One might also surmise that copper coins satisfied the need for small change and it was not necessary to issue large numbers of silver half trams.

The current inventory of half trams according to Bedoukian³ is as follows:

¹ P. Z. Bedoukian, "Half Drams of Ošin and Lewon of Cilician Armenia," *Revue des Études Arméniennes*, New Series, Vol. XVIII (1984), pp. 471-475. Here Bedoukian attributes 3 coins to King Smpad. However, they are billons and not half trams.

² P. Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia* (New York, 1962).

³ Bedoukian, "Half Drams...", p. 475.

J. GUEVREKIAN

<i>Ruler</i>	<i>Bedoukian 1962 Corpus No.</i>	<i>Number in 1979 Corpus</i>	<i>Number Known in 1984</i>
Levon I (1198-1219)	69-76	21	100
Hetoum-Zabel (1226-1271)	836-838	5	15
	839-841	11	25
	1274-1293	55	100
Levon II (1270-1289)	1522-1523	3	6
	1524-1539	33	50
Hetoum II (1289-1293)		Issued billons only	
Smpad (1296-1298) ⁴	1677	2	3
Gosdantin I (1298-1299)		No half trams discovered	
Levon III (1301-1307)		No half trams discovered	
Oshin (1308-1320)	1936	1	2
Levon IV (1320-1342)		0	1
Guy (1342-1344)		No half trams discovered	
Gosdantin III (1344-1631)		Probably no half trams issued	
Levon the Usurper (1363-1365)		Probably no half trams issued	
Gosdantin IV (1365-1373)		Probably no half trams issued	
Levon V Lusignan (1374-1375)		Issued billons only	

⁴ In the opinion of the writer it is a billon and not a half tram.

A HALF TRAM OF LEVON III

As seen from the table, the bulk of existing half trams belonged to the first three rulers of the Cilician Armenian dynasty, namely Levon I, Hetoum-Zabel, and Levon II, covering just over ninety years (1198-1289). This was a period of relative stability and prosperity. By the end of the reign of Levon II, the Crusader principalities had already crumbled and Armenians were facing repeated attacks by the powerful Mamluks. Baibars invaded the land, succeeded in capturing several cities, including Adana and Mamistra, and sacked the prosperous commercial port of Ayas.

In 1280, Levon II, with the assistance of his Mongol allies, managed to prevent the Mamluks from entering Cilicia. Seeing the futility of constant wars with the Mamluks, Levon agreed to come to terms with the enemy, promising to pay them an annual tribute of half a million takvorins, half to be paid in cash, the other half in horses, mules, and iron bars.⁵

At the time of Levon II's death in 1289, nine of his eleven children were living. The throne went to Levon's oldest son, Hetoum II, a religious man who really preferred the life of the monastery to that of king.

In 1296, Hetoum left for Constantinople with his brother Toros to attend the wedding of their sister Rita to Michael, the son of the emperor of Byzantium. The country was left in the hands of another brother, Smpad, who thereupon usurped the throne. He ruled for two years and struck beautifully executed trams. It is interesting that three of his billons have survived.

When Hetoum and Toros returned, Smpad had them imprisoned, causing the next brother, Gosdantin, to take arms against him. Gosdantin managed to capture and imprison Smpad, and set Hetoum free. Toros had been killed in prison. Hetoum, blinded during his captivity, was willing to let Gosdantin rule in his place. The trams struck by the latter are well struck but unfortunately, are extremely rare.

Hetoum recovered his eyesight, and at the insistence of the princes, recovered the throne (in spite of the opposition of Gosdantin). Having no children, he decided to leave the throne to Levon, the son of Toros. He appointed Levon as co-ruler on June 29, 1301 in the hope that he himself could eventually retire to a monastery. Although the coronation ceremony of Levon took place on June 3, 1306, he was in fact recognized as king by the Armenians and called "king" in a contemporary manuscript dated 1302. Since he died on November 17, 1307 and his coins are quite numerous, it must be assumed, as suggested by Bedoukian,⁶ that he acted as king and issued coins from the time of his appointment as co-ruler in 1301.

⁵ V. Langlois, *Le Trésor des Chartes d'Arménie, ou Cartulaire de la chancellerie royale des Roupéniens* (Venice, 1863), pp. 217-231, gives the original Arabic text along with its French translation.

⁶ P. Z. Bedoukian, *Medieval Armenian Coins* (Paris, 1971), p. 44; also in *Selected Numismatic Studies* (Los Angeles, 1981), p. 233.

No inventory of the coins of Levon III existing in various museums and private collections has been published. Sekoulian,⁷ however, published an account of the Levon III copper coins in the Mekhitarist Museum in Vienna, numbering 570. Assuming that twice the number of silver coins survived, one can speculate that the number of Levon III silvers must exceed several thousand.

The discovery of the half tram presented in this paper offers hope that others will be found in the near future.

The silver coins of Levon III are basically of one kind. They are a continuation of the equestrian types which began with King Hetoum I and were adopted by Levon III's great uncle, Levon II. The obverse shows the king on horseback, facing and walking right, holding a staff in his right hand. Various field marks often consisting of letters distinguish the different issues. The legend reads "LEVON KING OF THE ARMENIANS," with variations. On the reverse is the usual lion walking right but not facing, with a cross above the lion.

The silver trams are of lower weight and silver content than those of his predecessors, indicating the economic and political deterioration of the country. Thus, the average tram weighs about 2.4 grams and has a silver content averaging less than 50%. It is significant that contemporary sources make a distinction between the coins of the earlier kings having a large cross on the reverse (Besant Staurat), weighing about 3 grams with a 90% silver content, and the debased coins called takvorins containing half the amount of silver.

Levon III's three illustrious predecessors issued half trams resembling the trams. It is therefore not surprising that the half tram of Levon III is likewise similar to his silver coins. The present half tram is so similar in iconography to the silver takvorins that the reader would not hesitate to attribute it to Levon III rather than to Levon II or Levon IV.

Fig. 1. Half tram of Levon III

⁷ Au. Sekoulian, "The Copper Coins of Levon III (1306-1307) in the Mekhitarist Museum in Vienna," *Handes Am-sorya*, Vol. LXXXVI (1972), pp. 225-238, 273-382, in Armenian.

A HALF TRAM OF LEVON III

Description of the Levon III half tram is as follows:

Obverse: The king on horseback, facing and advancing right. He holds the reins in his left hand, and a cross in his right, extending over his shoulder. The legend reads clockwise in circular fashion,

+ ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ Կ

Reverse: Lion walking right and facing, a single bar cross behind him. The legend⁸ in circular fashion, reads clockwise,

+ ՇԻՆԵԼ Ի ԳԱՂԱԳ

Weight: 1.49 grams

Diameter: 1.6 cm.

Obverse-Reverse die position: ↑ ↗

Appearance and workmanship: Similar to Bedoukian takvorin No. 1746 of Levon III.⁹

The discovery of the half tram of Levon III adds one more link in the chain of half trams of the kings of Cilician Armenia. It is hoped that in time half trams of Gosdantin I and Guy will surface. Possibly, the last four kings of Cilician Armenia struck half trams even though Bedoukian states that they “probably issued no half trams.” The answer to that question lies in the future.

J. GUEVREKIAN

Manhasset, N.Y.

ԼԵՒՈՆ Գ-Ի ԿԻՍԱԴՐԱՄ ՄԸ

[Ամփոփում]

Խնդրոյ առարկայ կիսադրամին պատկերազրութեան հիման վրայ, կարելի է զայն վերագրել միայն Լեւոն Գ-ի եւ ոչ թէ Լեւոն Բ-ի կամ Լեւոն Դ-ի:

Հետեւեալն է Լեւոն Գ-ի կիսադրամին նկարազրութիւնը. —

Ակողմ՝ Լեւոն թագակիր հանդիպահայեաց եւ ձիաւոր. ձին աջ կը քալէ. ձախ ձեռքով սանձը կը բռնէ, իսկ աջով՝ խաչ մը, որ ուսէն վեր կը բարձրանայ. շրջազրու-
թիւնն է.

+ ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ Կ

⁸ It is interesting to note that only the trams or takvorins of Levon III use ՇԻՆԵԼ on the reverse and not those of Levon II or Levon IV. The trams of Levon II do use ՇԻՆԵԼ but the iconography is completely different.

⁹ Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia* (1962) plate XXXVIII, (1979) plate IX.

Բեկողմ՝ Աջ քալող առիւծ մը, որ ուղիղ աջ կը նայի. իր ետին մէկ թեւով խաչ մը. շրջա-
գրութիւնն է.

+ ՇԻՆԵԼ Ի ԳԱՂԱԳ

Ծանրութիւն՝ 1.49 գրամ

Տրամագիծ՝ 1.6 սմ.

Ակողմի-Բեկողմի կնիքի դիրք՝

Դրամի տեսք՝ նման Պտուկեանի գրքին թիւ 1746 թագուորինի

Երբ Պտուկեանի Կիլիկիան Հայաստանի դրամները գիրքը հրատարակուեցաւ 1962 թ., չուրջ 10,000 դրամներուն մէջ կային 116 կիսադրամներ: Այսօր Ռուբինեան դրամներու ընդհանուր թիւը կը հասնի մօտաւորապէս 100,000, կիսադրամներու թիւը՝ 303: Դրամներու թիւը տասնապատկուած է, կիսադրամները՝ կրկնապատկուած:

Կիսադրամները բաղդատաբար շատ աւելի հազուագիւտ վիճակ մը կը ներկայացնեն, սակայն նոր յայտնութիւններ օղակներ կ'աւելցնեն չղթայի շարքին եւ յուսալի է որ ապագային Կոստանդին Ա եւ Կի թագաւորներու կիսադրամները պիտի յայտնաբերուին ու համալրեն Կիլիկեան Հայաստանի դրամներու համակարգը:

Ճ. ԿԷՎՐԵԿԻԱՆ
Մանահասօթ, Ն. Ե.

ՀԱՅՐ ԿՂԵՄԷՍ ՍԻՊԻԼԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ՈՒՂՂՈՒԱԾ ԱՌԱՐԱՀԱՄ Վ. ՃԱՐԵԱՆ, ՎԵՆԵՏԻԿ

Հ. Կղեմէս Վրդ. Սիպիլեան (1824–1878), Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ, եղած է հայրը հայ դրամագիրտութեան, յատկապէս Ռուբինեան դրամներու: Ահա հանրութեան կը ներկայացնենք իր վեց նամակները:

Նամակներէն հինգը ուղղուած են Վենետիկի Մխիթարեան վանքի միաբան Հ. Աբրահամ Վրդ. Ճարեանի, որ 1892-ին վախճանած է, 75 տարեկան հասակին: Հ. Ճարեան 50 տարի ամբողջ նուիրուած է հայ պատանիին դաստիարակութեան, ըլլայ Ս. Ղազարի մէջ, ըլլայ Պոլիս եւ մանաւանդ Ռափայէլեան վարժարան, ուր պաշտօնավարած է իբր տեսուչ: Պատրաստած է դասագիրքեր՝ երկրաչափութեան եւ գաղղիական պատմութեան. ծանօթ ըլլալով շատ մը օտար լեզուներու՝ կատարած է բազմաթիւ թարգմանութիւններ, այսպէս յունարէնէ՝ Պղատոնի Անմահութեան գրքոյկը, Թուկիտիդէսի Պելոպոնական պատմութիւնը, Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւնը. լատիներէնէ՝ Սալլուստիոսի եւ Տակիտոսի պատմագիրքերը. Ֆրանսերէնէ՝ Նաբոլէոն Գ-ի կենսագրութիւնը. գերմաներէնէ՝ Տէօլլինկէրի գրութիւնները. իսկ անգլերէն լեզուին ալ քաջավարժ ըլլալով օգտակար եղած է օտար գիտնականներու՝ նամակագրութեամբ:

Ահա նոյն այս անձին հետ է, որ յարաբերութիւն ունեցած է Հ. Սիպիլեան 1851–1853 տարիներուն, ուղղելով անոր հինգ նամակներ:

Նամակ թիւ 1 (8 Դեկտեմբեր 1851)

Առաջին նամակին մէջ Հ. Կ. Սիպիլեան կը յայտնէ իր ընդարձակ ծրագիրը որ ունի Ռուբինեան դրամներու նկատմամբ: Կը պատմէ թէ երկար ատենէ փափաք ունեցած է նոյն դրամներու մասին գրել ամբողջական գիրք մը, եւ թէ նոյն աշխատութիւնը արդէն վերջացած է ու կը մտածէ հրատարակել քանի մը ամիսէն:

Նամակը գրուած է 8 Դեկտեմբեր 1851-ին, ու ինչպէս ամէն լուրջ գիտնական՝ հանրութեան գործ մը հրամցնելէ առաջ կը մտածէ աւելի եւս ընդարձակել, կատարեալ կերպով ներկայանալու համար, այսպէս ալ Սիպիլեան. այնքան որ թէեւ նամակին մէջ կը խոստանայ քանի մը ամիսէն հրատարակել իր աշխատութիւնը, սակայն կը մնայ անտիպ մինչեւ իր մահը (1878), 1892-ին լոյս տեսնելու համար Վիեննայի Մխիթարեան տպարանէն:

Յետ ներկայացնելու իր ծրագիրը, կը խնդրէ Հ. Ճարեանէ, որ օժանդակէ իրեն այս գործին

մէջ, ղրկելով Վենետիկի Միսիթարեան թանգարանը գտնուող Ռուբինեան դրամներու կաղապարները, թելադրելով նաեւ նոյն կաղապարները պատրաստելու ոճը:

Նամակ թիւ 2 (28 Դեկտեմբեր 1851)

Նոյն այս թուականին (1851) Հ. Ա. Ճարեան ըլլալով Տեսուչ Ռափայէլեան Վարժարանին, շատ հաւանաբար պատասխանած ըլլայ Սիպիլեանի, թելադրելով դիմել ուղղակի Ս. Ղազար «Առ Յարգոյապատիւ եւ Մեծարգոյ Վերակացու թանգարանի Միսիթարեան Միաբանութեան որ ի Վենետիկ»: Սիպիլեան հետեւած է թելադրութեան եւ 28 Դեկտեմբեր 1851-ին գրած է նամակը, առանց կրկին բացատրելու իր խնդրանքը, ակնարկելով միայն թէ «զմանր տեղեկութիւնս գտլիք յառաջին թղթին զոր գրեցի առ Պատուական Հ. Աբրահամ»:

Թէ նոյն օրերուն ո՞վ էր պատասխանատուն Ս. Ղազարի թանգարանին, դժուարին է ստուգել. սակայն նոյն նամակին վրայ կը գտնենք Հիւրմիւլգեան Աբբահօր գիրը, որ կը համառօտէ նամակին պարունակութիւնը սա խօսքերով. «Խնդրէ գիտութիւնեան դրամոցս գրորոշմս»: Այնպէս կը թուի որ Հիւրմիւլգեան Աբբահայր այդ հարցը յանձնած ըլլայ նոյն ինքն Հ. Աբրահամ Ճարեանի, որ յաջորդաբար շարունակած է բանակցիլ Սիպիլեանի հետ:

Նամակ թիւ 3 (17 Մարտ 1852)

Հ. Ղեւոնդ Ալիշան Վենետիկէն Լոնտոն ճամբորդութեան ընթացքին, 25 Յունուար 1852-ին կ'անցնի Վիեննայի Միսիթարեան վանքէն, ուր կը վայելէ բոլոր Հայրերուն համակրանքն ու սէրը, յատկապէս Հ. Սիպիլեանի: Երբ Ալիշան փափաք կը յայտնէ ունենալու վանքի Զեռագիրներուն յիշատակարանները, ապագայ իր աշխարհագրական հատորներուն ի պատրաստութիւն, Հ. Սիպիլեան կը խոստանայ կատարել անոնց ընդօրինակութիւնը, փոխարէն խնդրելով Ս. Ղազարի հայկական դրամներու նմանահանութիւնը:

Այս համաձայնութիւնը Ալիշան հաղորդած է Վենետիկ իրեն դասընկեր Հ. Աբրահամ Ճարեանի, որ արդէն տեղեակ էր Սիպիլեանի փափաքին, եւ որով իսկոյն պատասխանած է Սիպիլեանի նամակին, բայց ճամբու ընթացքին կորսուած է այդ նամակը: Հ. Ճարեան իմանալով եղածը, 13 Մարտին (1852) կը կրկնէ նոյն նամակը, որու կը պատասխանէ Սիպիլեան ներկայ 17 Մարտ թուակիրով, որ կը հրատարակենք:

Նամակին սկիզբը կան ակնարկներ վերի դէպքերուն. ապա կրկին կը թելադրէ թէ ինչ կերպով պէտք են գործածել մետաղէ թերթիկները՝ հին դրամներու նմանահանութիւնը մաքուր եւ կատարեալ կերպով հանելու համար. կը սորվեցնէ նաեւ զանոնք անվնաս Վիեննա հասցնելու կերպը:

Նամակ թիւ 4 (12 Ապրիլ 1852)

Հ. Կ. Սիպիլեան իր 12 Ապրիլ 1852 թուակիր նամակով, ուղղուած Հ. Ա. Ճարեանի, երկու նիւթ կը շօշափէ:

Նախ շնորհակալ կ'ըլլայ Վենետիկի Ռուբինեան դրամներու կազապարներուն ստացումին համար, ու տարակոյս ունենալով՝ կ'ուզէ գիտնալ թէ Հեթում Ա եւ Զապէլի արծաթէ դրամներէն չո՞րս թէ հինգ օրինակ կը գտնուին Ս. Ղազար, եւ թէ անոնցմէ երե՞քը մեծ են եւ չորրորդը փոքր, թէ չորսը մեծ են եւ հինգերորդը փոքր:

Երկրորդ. Սիպիլեան կը յիշէ 1848-ին Պոլիս տեսած ըլլալ Հ. Բարսեղ Մարտիրոսեանի (Միաբան Վենետիկի Մխիթարեանց) մօտ Ռուբինեան դրամ մը, որու մէկ կողմը գրուած ըլլայ հայերէն՝ «ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱԻՈՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ», եւ միւս կողմը՝ արաբերէն: Յետագային երբ հետաքրքրուած է նոյն դրամով, Հ. Բարսեղ պատասխանած է թէ ունեցածները զրկած է Վենետիկ: Արդ Հ. Սիպիլեան ստացած արծաթեայ թերթիկներուն մէջ չգտնելով խնդրոյ առարկայ դրամին նմանահանութիւնը, կը համարձակի ուզել նոյնը, խոստովանելով թէ անկարելի է, որ դաւաճանէ իր յիշողութիւնը, չփոթելով ուրիշ դրամի մը հետ:

Նամակ թիւ 5 (20 Ապրիլ 1852)

Սիպիլեանի այս նամակէն — միշտ ուղղուած Հ. Ա. Ճարեանի — կը յայտնուի թէ Ս. Ղազարի Ռուբինեան դրամներու նմանահանութիւնը նիւթապէս կատարած է Հ. Անանիա Ճէլալեան: Սիպիլեան կը խոստովանի թէ նախապէս մոռցած է եւ որով այս նամակով կը խնդրէ Ռուբինեան ոսկի դրամին ճշգրիտ կշիռքը, ինչպէս նաեւ ուրիշ արծաթէ դրամի մը վրայ գտնուած գիրերու մասին լուսաբանութիւն մը:

Ապա Հ. Սիպիլեան կ'ուզէ ունենալ Լեւոն Գ թագաւորի դաշինքին մէկ օրինակութիւնը, հրատարակուած՝ Բագմավէպի մէջ (1843, էջ 30-31), քանի հոն խօսք կ'ըլլայ դրամի մասին:

Նամակ թիւ 6 (3 Օգոստոս 1853)

Հ. Ներսէս Սարգիսեան 1843-ին մեկնելով Վենետիկէն, տասը տարի թափառած է Հայաստանի գաւառներն ու վանքերը, հաւաքելով ձեռագիրներ եւ հայ հնութիւններ: Իր օրինակէն քաջալերուած Հ. Ստեփան Եազըճեան, 1850-ական թուականներուն նոյն նպատակով կը մեկնի Վենետիկէն Կիլիկիա, ուր չգտնելով յուսացած յաջողութիւնը կը դառնայ վանք, հետը բերելով կարգ մը Ռուբինեան դրամներ:

Այս դրամներուն նմանահանութիւնը զրկուած ըլլալու է Հ. Սիպիլեանի, որ իր 3 Օգոստոս 1853 թուակիր նամակով կը յայտնէ իր շնորհակալութիւնը, խնդրելով անդրադոյն լուսաբանութիւններ Հեթումի արծաթ դրամին կշիռքին եւ մետաղի գոյնին մասին:

Կ'իմանանք այս նամակէն թէ նոյն թուականներուն Վիեննայի Մխիթարեան թանգարանը ճոխացած է արդէն Ռուբինեան 220-225 դրամներով, որոնք սահմանուած էին դեռ աւելի աճելու, նոյն վաստակաւոր Հօր անխոնջ հետապնդումներուն շնորհիւ:

Հ. ՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ
Ս. Ղազար, Վենետիկ

Նամակ քիւ 1

Վիէննա, 8 Դեկտեմբեր 1851

Առ Մեծարգոյ Վ. Հ. Աբրահամ

Աջողութիւն ինչ բախտին էր արդարեւ, որ ի բազում նուազս ետ մեզ տեսանել զմիմիանս եւ խօսակից եւ կենակից լինել եւ այնպէս իմն սերտ սիրով զօդեալ կապել բարեկամութեան կապանօք, զի եւ հեռաւորութիւն տեղւոյն եւ դէպք որ այնպէսն կարգեցին զմէնջ, չկարիցեն քակել զզօդ սիրոյն որ հաստապինդ կապանօք հաստատեալ իցէ ի համակամ եղբարս: Արդարեւ հեռի եմք այժմ ի միմիանց մարմնով, այլ ոչ մտօք եւ սրտիւ:

Սակայն եւ զայն աջողութիւն մեծ համարիմ ինձ, ընդ որ եւ ուրախ եւս եմ, զի դէպք ինչ կարեւորք, որ ընդ առաջ ելին, ետուն ինձ հրաման, ուղղել առ Յարգ. վերապատուութիւնդ զթուղթս զայս. զի թէպէտ հեռացեալ մեկուսի գտանիցիմք մարմնով, այլ թուղթս, միջնորդ իմն եղիցի յայտ առնել զանջինջ բարեկամութեան զօդ որ անխզելին է:

Եւ դէպքն այսպիսի ինչ են: Ի բազմաց հետէ ունէի ի մտի գրել մատեան մի, անթերի որչափ հնար իցէ, զՌուբինեան հայ դահեկանաց. եւ կարծեմ ի Զմիւռնիա իսկ տեսնել է Յարգոյ վերապատուութիւնդ եթէ զազգային դրամոց փոյթ յանձին ունէի. եւ այժմ ի վանս պատրաստեալ ինձ նիւթ բաւական ի յօրինուած գործոյն, գրեթէ կատարեցի զձեռագիրն որ յետ ամսոց ինչ դրոշմեսցի: Եւ այս ինչ դիւրին գործեաց ինձ զաշխատութիւնս, զի ունիմ ի ձեռին, եթէ բուն դահեկանս եւ եթէ կաղապարս դահեկանաց սակաւ ինձ աւելի քան զ300 կոտորոց, որով զբազում թերակատարութիւնս եւրոպացի մատենագրաց մարթ է ինչ ուղղել դիւրեաւ, որ կարծեմ թէ յաճախեսցէ զպարծանս ազգիս: Եւ քանզի գործ այսպիսի հազիւ թէ դուն ուրեք մարթի ի լոյս ելանել, վասն այնորիկ անձկայի զի որչափ ինչ հնար իցէ, ամբողջ եւ անթերի գործն լինիցի եւ մանր այլակերպութիւնք որ յազգի ազգի դահեկանս գտանեցին, գտնեսցին ի մատենին:

Այս ինչ քաջալերս ետ եւ յորդորեաց զիս առաջի առնել Յարգոյ վերապատուութեանդ զխնդիրս, զի գիտեմ եթէ ուչ նպատակի երկոցունց եւս Միաբանութեանց ի մի եւ ի նոյն կէտ ձգին, եւ երկուքին կողմանք եւս ջանան եւ օգնական են միմիանց ի յառաջդիմութիւն ազգին եւ ի բարգաւաճել յուսումն գիտութեանց: Աւելորդ է այդ երկայն բանիւք յապաղել զխնդիրն, որ արդէն իսկ յայտ յանդիման մերկացաւ զանձն: Օրինակք Ռուբինեան դահեկանաց որ ի թանգարանի աստուածապահ ուխտիդ գտանեցի, ո՞չ ապաքէն օգնեսցէ ինձ, անթերի եւս գործել զմատեանս եւ այնու առաւել եւս հաճոյական ծառայութիւն ընծայել ազգին: Եւ եթէ բռեայ օրինակս հանել ի Ռուբինեան դահեկանաց դժուարին իցէ եւ երկարատեւ, մարթի առնով զնոսին ի վերայ անազեայ թիթղանց զոր գերմանացիք stagnol եւ գաղղիացիք tain յորջորջեն, կոխեալ մատամբ զնոյն ի վերայ դահեկանին, ըստ օրինակին զոր առաքեմ, եւ զյատակն մեղրամոմով հալելով կարծրացուցանել: Եթէ եւ վիզդոր Լանկլուա հրատարակեաց զոմանս ի նոցանէ, այն ոչ ճշդիւ ինչ է եւ ոչ յազեցուցիչ. նա մանաւանդ եւ նշանագիրք որ ի վերայ ոսկի դահեկանին Կոստանդնի իցեն, չեն ճշդիւ քանդակեալք ի տախտակին: Նոյնպէս եւ դահեկանն այն զոր Մեծարգոյ Գաբրէլէդէի յիշատակէ ի թիւ 9, չերեւի ճշդիւ հանեալ:

Արդարեւ ոչ սակաւ ուրախութեան պատճառք լինեցին ինձ եւ մեզ, եթէ փութով որչափ հնար իցէ, չնորհեալ տեսից զօրինակս Ռուբինեան դահեկանաց զոր մեծարեալ եւ արդիւնաշատ Միաբանութիւնդ ունիցի:

Խոնարեալ ի համբոյր սուրբ աջոյ Գերապայծառ Գերապատիւ Աբբասօր, խնդրեմ զաստուածահաճոյ օրհնութիւն:

Ողջոյն սիրոյ եւ Մեծարանաց մատուցանեմ առ մեծարգոյ Վ. Հ. Անանիա Վարդապետ, նոյնպէս եւ առ յարգապատիւ Հարս եւ վարդապետս Վ. Հ. Ղուկաս եւ Վ. Հ. Օգոստինոս եւ առ ամենայն համօրէն սրբանուէր Հարս աստուածապահ Ուխտիդ, եւ յանձն եղեալ ի սուրբ աղօթս նոցա, մնամ ամենայն յարգութեամբ յանկեղծաւոր սրտէ,

Մեծարգոյ Վերապատուութեանդ,

Ի Վիէննա յ8 Դեկտեմբեր 1851

Խ[ոնարհ] Ժ[առայ] եւ ն[ուաստ] եղբայր

Հ. Կղեմէս Սիպիլեան կր[օնաւոր] Մխիթարեան

Նամակ թիւ 2

Վիէննա, 28 Դեկտեմբեր 1851

Մեծարեալ Տէր

Մեծարգոյ Վ. Հ. Աբրահամ ետ ինձ համարձակութիւն ուղղելոյ զթուղթ իմ առ Յ. Վերապ. եւ զնոյն խնդիր առ Ձեզ կրկնելոյ. նմին իրի ոչինչ դանդաղիմ յայտ առնել առ Մեծարգոյ Վերապ. զցանկութիւնն զոր ունիմ. առ ընդունելոյ զկաղապարս Ռուբինեան Հայ դահեկանաց որ ի թանգարանի աստուածապահ Ուխտիդ գտանիցին:

Ձմանը տեղեկութիւնսն գտնիք յառաջին թղթին զոր գրեցի առ պատուական Հ. Աբրահամ, յորէ մարթիք լաւ եւս հասու լինել խնդրոյն:

Ի մերձենալ նորոյ տարւոյս մաղթեմ զնոր եւ զլիութիւն ամաց եւ զյաճախութիւն արդեանց աստուածահաստատ Միաբանութեանդ եւ ցանկամ զի երկարութիւն ամաց բազմաց ի մոռացօնս արկանիցեն զվիշտս ամացս այսոցիկ որ պատեալ պաշարեն զաշխարհ:

Ողջոյն սիրոյ մատուցեալ առ ամենայն Վ. Հարս, խնդրեմ զաղօթս նոցա եւ մնամ,

Յար[գոյապատիւ] Վերապ[ատուութեանդ],

Ն. Ծ. Հ. Կղեմէս Սիպիլեան

կր[օնաւոր] Մխիթարեան

Առ Յարգոյապատիւ եւ Մեծարգոյ վերականգու թանգարանի Մխիթարեան Միաբանութեան որ ի Վենետիկ:

Հ. Կղ. Սիպիլ Վիեննական, 28 Դեկտեմբեր 1851, խնդրէ գրութիւնեան դրամոցս զորոշին:

Նամակ թիւ 3

Վիէննա, 17 Մարտ 1852

Ազնիւ եւ Մեծարոյ Եղբայր

Ընկալայ զշնորհ. զտողեալն յ13 Մարտի եւ զարմանք կալան զիս, քանզի չընկալաք մեք զառաջին թուղթն զոր գրեալ էր Յարգ. եղբայրութիւնդ եւ ոչ իսկ ի թղթատան գտաւ: Զիարդ եւ իցէ, համարեացուք թէ կորուսեալ կամ յանկեան որեք մնացեալ իցէ: Այս յետին թուղթ զայնր զտեղին ընու. արդարեւ յերկարեցաւ, այլ որպէս ասէքդ, ակամայ, չէ ինչ մեծ, զի ես ճանաչեմ զսիրտ Պ. եղբորդ. վասն այնորիկ եւ ոչ իսկ կասկածէի ի մտի թէ անտես առնիցէք, մանաւանդ զի Վ. Հ. Ղեւոնդ ձեռս տուեալ խոստացաւ, որոյ վասն չկարէի հասու լինել լաւութեանն որ տիրեալ էր: — Յաւուրս յայսոսիկ իբրեւ խօսէի ընդ իտալացւոյ ուրուք, որ հմուտ է յայսպիսիս, եւ պատմէի թէ չթանեօլի առաքեսցեն եւն. ասէ ցիս. գիտասջիր զի դժուարաւ գտցին, քանզի յիտալիա նիւթք յայսպիսիք չգտանին եւ պատմեաց ինձ եթէ բարեկամ ոմն նորա խնդրեալ է ի նմանէ չթանեօլ ի Ֆիորենձա քաղաքէ: Զայսոսիկ իբրեւ լուայ, խորհէի ի մտի գրել թուղթն եւ առաքել, եւ ահա հասա շնորհալ. Եղբ. ի ձեռս իմ եւ ծանեայ թէ վասն սոյնպիսի իրաց երկարեցաւ: Այլ արդ ծրարեմ ի թղթիս 60 + 10 կոտորս ի նիւթոյ անտի, քանզի Վ. Հ. Ղեւոնդ ասաց եթէ չիցեն աւելի քան զյիսուն, Ռուբինեան դահեկանքն. առաքեցի աւելորդս, զի թերեւս կոտորք ինչ ոչ յաջողեսցին եւայլն. այլ աղաչեմ զեղ [բայրութիւնդ] եթէ յաւելցին կոտորք ինչ, հանէք եւ զօրինակս Տիգրանաց ձերոց եւ Արտաւազդին եւ այլ եւս հայ եւ ազգային դահեկանաց թէ գուցեն. օրինակ իմն, Հռոմայեցի դահեկանս գտանին Armenia capta, rex armeniis datus եւն.,

զորս թէ ի միասին առաքիցէք, շնորհ յոյժ կալայց ձեզ: Առ բարուք յաջողելոյ կաղապարացն, լաւ եւս է, փոխանակ մատամբ կոխելոյ՝ կարծր վրձնաւ հարկանել ի վերայ չթանեօլին, յետ միանգամ յերկոցունց կողմանց պատելոյ զգրամով, զի մի՛ ամենեւին չարժեսցին, որոյ վասն լաւ եւս է հատանել ընդ մէջ զիրաքանչիւր չթանեօլ եւ յետ հարկանելոյն պարզել եւ օծել մեղրամոմով հալելով որ ջերմ իցէ, զի թէ գաղջ իցէ մեղրամոմն՝ ոչ դիւրաւ օծանի: Աղաչեմ չմոռանալ դնելոյ զթիւսն, զի մի՛ հատեալ կոտորքն խառնեսցին ընդ միմիանս. նոյնպէս + կամ — նշանիւք որոշել զարծաթն ի պղնձոյ: Իբրեւ ամենայն ինչ կատարեսցի, լաւ եւս է դնել ի փայտեայ փոքրիկ արկղ մի, որ հաստատուն իցէ եւ լաւ պատսպարեալ, իսկ յիւրաքանչիւր կարգս կաղապարաց դնել սակաւիկ մի բամբակս, զի մի՛ արատեսցի ի ճանապարհի: Յուսամ զի եթէ յանձնեսջիք փոսթային՝ ապահովութեամբ եկեսցէ, կամ թէ կամիցիք առաքել ի Թրեստ եւ յանձնել ումեք զի առաքեսցէ առ մեզ ի վանս, թերեւս լաւ եւս իցէ. դուք գիտասջիք:

Զայս ինչ միայն կամէի յայտ առնել միւսանգամ զի մի՛ ինչ կարծիցէք թէ ընդ միտ տարեալ իցեմ եւն., քանզի վստահ եմ ի բարեկամդ եւ կամիմ զի եւ դու նոյնպէս վստահ յիս իցես եւ չկարծիցես թէ ի թեթեւ ինչ իրաց փոփոխեսցի կամ յուզեսցի եւն.:

Խոնարհեալ ի համբոյր աջոյ Գեր. Գերապ. Աբբահօր եւ խնդրեալ զօրհնութիւնն եւ տուեալ

ողջոյն սիրոյ եւ մեծարանաց ամենայն Վերապ. Վարդապետաց աստուածապահ Ուխտիդ, մնամ
յանկեղծ սրտէ,

Վերապատուութեանդ,

Ի Վիէննա 17 Մարտ 1852

Ն. Ծ. եւ մտերիմ եղբայր

Հ. Կղեմէս Սիպիլեան կր[օնաւոր] Մ[խիթարեան]

Al Molto Rev. do Padre
Il P. Abramo Giarian
Religioso Mechitarista
S. Lazzaro, Venezia

Նամակ թիւ 4

Վիէննա, 12 Ապրիլ 1852

Յարգոյ եւ Սիրելի եղբայր

Ընկալայ զթուղթն Յարգ[ոյ] եղբ[այրութեանդ] եւ ուրախ եղէ յոյժ ընդ փոյթեաւանդն
կատարումն կաղապարացն, զորս եւ ի 5 Ապրիլի ընկալայ ի Թրեստէ, ողջ են անարատ
ամենեւին, որպէս եւ ծրարեալ էին: Շնորհ յոյժ ունիմ վասն աշխատութեանդ որ եւ յաջողեալ է
բարւոք ըստ բաղձանացս: Ակն ունիմ զի ի լինել առթի ծանուցանէք եւ առ Վ. Հ. Ղեւոնդ Վ.
հանդերձ ողջունիւս սիրոյ:

Յայսմ վայրի կամէի յայտ առնել զտարակուսանս իմ վասն միոյ արծաթի կոտորոյ Ռուբին-
եան դահեկանի Հեթմոյ Ա. եւ Զապելայ: Աղաչեմ առթիւ իւրեք գրել ինձ թէ քանի՜ կոտորս
ունիցիք ի դահեկանէ այտի Հեթմոյ ընդ Զապելայ. քանզի ի վերայ երկուց նմանադրոշմ
դահեկանաց այնչափ ճշդիւ նմանութիւնս գտանեմ, զի երկբայիմ իսկ թէ մի՜ գուցէ վրիպակաւ
մի եւ նոյն դրամ երկիցս հանեալ իցէ ի վերայ այլ եւ այլ թիթղանց: Արդ միթէ յարծաթի
դահեկանաց աստի հինգ կոտորս ունիցիք (յորոց չորեքին մեծ եւ մին փոքր) եթէ երեք մեծ եւ
մին փոքր:

Յիշեմ (այլ ոչ ճշդիւ եւ հաստատութեամբ) եթէ յամի 1848 յորժամ էի ի Կ. Պոլիս, տեսի միան-
գամ առ Վ. Հ. Բարսղի դահեկան մի արծաթի, որոյ դրոշմն ինձ թուի թէ այսպիսի ինչ էր.
այսինքն ի մի կողմն առիւծ եւ արեւ կերպարանօք մարդոյ ի վերայ նորա եւ գրեալ ի վերոյ՝
ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՄ ՀԱՅՈՑ, իսկ ի միւս կողմն արաբացի ընթերցուած: Առ քաջ եւս իմացու-
ցանելոյ զպատկեր սորին, որչափ ինչ յիշեմ, նկարեալ դնեմ ի թղթիս, զի կարացից լաւ եւս
խելամուտ առնել զՅարգոյ Վեր[ապատուութիւնդ]: Ի բազմաց հետէ գրեալ էի ի Կ. Պոլիս առ Վ.
Հ. մեր զի հարցանիցեն զՎ. Հ. Բարսեղ Վ. եւ առնուցուն զօրինակն, եւ նա տուեալ էր
պատասխանի թէ վաղու իսկ առաքեալ իցէ զդահեկանն ի վանս: Այլ ի կաղապարսն առաքեալս
չգտի սոյնպիսի դահեկան. որոյ վասն երկբայիմ թէ գուցէ մոռացեալ իցէք կամ թէ այլ ինչ
կարգս դահեկանաց զետեղեալ իցէք, ուստի մոռացեալ են զնորին պատկեր առաքել, կամ թէ ես
սխալիցիմ գլխովին եւ այնպէս ինչ կարծիցեմ, ուր արդեամբ չգուցէ նոյնպիսի դահեկան եւ

չփոթեալ իցեմ ընդ նմանագոյն դահեկանի՝ որ յարաբացի լեզու գտանիցի: Զիարդ եւ իցէ աղա-
 չեմ ծանուցանել ինձ եւ եթէ ուրեք երբեք գտանիցի, եղեալ զօրինակն ի թղթի՝ առաքել առաջին
 առթիւ: Թողութիւն արա եղբայր երկարութեան բանիցս, որ եւ ձանձրոյթ բերցէ թերեւս, այլ
 ես՝ վստահացեալ ի մտերմութիւն Սիրելի եւ պատուական եղբօրս՝ գրեցի համարձակ: Զթուղթդ
 կորսուեալ չկարացաք գտանել աստէն, թերեւս անդէն ի թղթատան իցէ կամ այլուր ի
 ճանապարհի մնացեալ. թէպէտ զարմանալի է դիպուածն, այլ չէ ինչ փոյթ:

Ազգասէրն այն որ զերիս դահեկանս Աբգարայ առաքեալ է առ աստուածապահ Ուխտը,
 կարծեմ նոյն այր իցէ որ առաքեաց եւ առ մեզ ի պարգեւ մետասան կոտորս հայ դահեկանաց:

Խոնարհեալ ի համբոյր աջոյ Գեր. Գեր. Աբբահօր եւ խնդրեալ զօրհնութիւնդ եւ տուեալ
 զողջոյն սիրոյ եւ մեծարանաց առ ամենայն Վերապ. Հարս Սուրբ Ուխտիդ, մնամ յանկեղծ եւ ի
 շնորհակալու սրտէ,

Վերապատուութեանդ,

Վիէննա 12 Ապրիլի 1852

Ն. Ծ. եւ մտերիմ հարազատ

Հ. Կղեմէս Սիպիւեան

Նամակ քիւ 5

Վիէննա, 26 Ապրիլ 1852

Ազնիւ եւ Սիրելի Եղբայր

Քանզի Յարգոյ Վերապ. ետ ինձ համարձակութիւն գրելոյ եւ խնդրելոյ եթէ յիրս ինչ ունիցիմ
 պէտս, որոյ վասն ամենայն վստահութեամբ ուղղեմ զթուղթս առ Յ[արգոյ] Եղբ[այրդ], եւ
 գիտեմ իսկ թէ ոչ վերապիցիմ՝ յուսացեալ ի պատրաստական կամս Զեր օգնելոյ ինձ մտերիմ
 բարեկամիս, զոր եւ պարտս եւ պարծանս ինձ համարիմ:

Յառաջին թղթի իմում զոր ծրարեցի ի թղթի անդ ուղղեալ առ Յ. Վ. Հ. Անանիա Վ. (որում
 ողջոյն չատ) մոռացայ գրել ինչ ինչ զնոցին դահեկանաց. այսինքն աղաչել զՅ. Եղբ. զի գրեսցէ
 ինձ զճիշդ կշիռ Ռուբինեան ոսկի դահեկանին, ըստ այժմէական տիրհեմի տաճկաց, եթէ քանի՝
 տիրհեմս եւ քանի՝ քրրաթս կշռիցէ: Երկրորդ արծաթի դահեկանէ աստի (զորոյ զօրինակն դնեմ
 ի թղթիս, հանեալ ի դահեկանէ մերմէ) ունի եւ աստուածապահ Ուխտը օրինակս երկուս. մին
 նոյն ամենեւին ընդ մերոյս զոր եւ առ դիւրաւ խելամուտ առնելոյ՝ կոչեսցուք Ա. դահեկան.
 իսկ երկրորդն նման առաջնոյն է, այլ այլակերպ ըստ ձեւոյ նշանագրացն: Ի վերայ երկոցունց
 եւս՝ յերկրորդ կողման գտանին ի փակագծի (գծլգ) նշանագիրք: Ի վերայ Ա. դահեկանին (զոր
 եւ մեք ունիմք) չորեքին նշանագիրքն ակն յայտնի տեսանին, իսկ ի վերայ երկրորդին՝ միջին
 նշանագիրք աղաւաղեալ են: Արդ աղաչեմ զՅարգ. Եղբ. աշխատութիւն յանձն առեալ կշռել
 զերկոսին ուրոյն ուրոյն եւ նշանակել ըստ չափոյ տիրհեմի տաճկաց եթէ որչափ տիրհեմ եւ
 քրաթ կշռիցէ Ա. դահեկանն եւ որչափ ինչ Բ. դահեկանն:

Ունիմ եւ այլ եւս խնդիր վերջին: Ի Բագմալիպին Հատ. Ա. յամի 1843, երես 30-31 գրեալ է
 եթէ դրոշմեալ իցէ ի Վենետիկ յամի 1830 թուղթ դաշանցն Լեւոնի Երրորդի սակաւաթիւ: Եթէ

չիցէ հնար առաքել (զոր եւ աղաչեմ) օրինակ մի առ սակաւութեանն, գոնեա օրինակեալ ամենայն ճշդութեամբ առաքեսցէ Յար. Եղբայրութիւնդ, որոյ վասն այժմէն իսկ շնորհ ունիմ: Արդարեւ Սէն Մարգէն ետ դրոշմել զնոյն թուղթ ի Փարիզ յամի 1827, այլ ես չեմ վստահ եւ կամէի համեմատել զերկոսին օրինակսն, քանզի բանք լինին անդէն զղրամոց:

Ոչ կամեցեալ այլ եւս ձանձրոյթ լինել Սիրելւոյդ, վախճան տամ բանիցս եւ ցուցեալ զիս պատրաստականս առ ամենայն ծառայութիւն, եւ խնդրեալ զօրհնութիւն Գեր. Գեր. Աբբահօրս եւ տուեալ զողջոյն սիրոյ ամենայն հարազատացս, մնամ յանկեղծ եւ ի գորովագութ սրտէ,

Յար. Վերապատուութեանդ,

Ի Վիէննա Ի 26 Ապրիլ 1852

Ն. Ծ. Հ. Կղեմէս Սիպիլեան

Կր[օնաւոր] Մխիթարեան

Նամակ թիւ 6

Վիէննա, 23 Օգոստոս 1853

Ազնիւ եւ Մեծարոյ Եղբայր

...Շնորհ յոյժ ունիմ ընդ փոյթեռանդն սէր Վ. Հ. Ստեփանայ, որով ա'ռ աշխատութիւն առաքել ինձ զօրինակս հայ դրամոցն Ռուբինեանց: Բարւոք են օրինակք եւ ուրիշք, միայն զայս ինչ խնդրէի գիտել եթէ զինչ ինչ կշռիցեն Հեթումքն այնոքիկ արծաթիք, որ տակաւին նորոգ գտեալք են. այսինքն փոքրիկ արծաթիք յորս գոն պատկերք երեսաց թագաւորին. եւ դարձեալ միթէ արծաթն մաքո՞ւր երեւիցի եթէ կապարագոյն իմն կամ թէ իբրեւ զարծաթախառն պղնձիս զորս սովոր են կոչել billon: Արդարեւ դրամքս այսոքիկ ոչ սակաւ օգնեցին ի կատարելութիւն մատենին, որ հանապազ ի դրոշմել եւ յընդհատել է, վասն նորոգ ծանօթութեանց հասանելոց օր քստ օրէ: Յաւուրս յայսոսիկ Պ. Լանկլուա որ ճանապարհորդեաց ընդ Կիլիկիա, գրէ առ իս եթէ գտեալ իցէ երկուս արծաթիս Հեթմոյ տակաւին չհրատարակեալս, կարծեմ թէ նոյն իցեն ընդ վերոյ գրեալ կոտորոցն: Խնդրեցի եւ զօրինակս նոցա եւ յապահովս եմ թէ ընդունիցիմ: Այժմ թիւ Ռուբինեան դահեկանաց առ մեզ գտելոց հասանէ 220-225, որ չէ փոքր ինչ, սակայն չիք եւ ոչ մի կոտոր յոսկւոյ, այն ձերոյ ժողովածոյիցն պարծանք է:

Խոնարհեալ ի համբոյր աջոյ Գեր. Գեր. Աբբահօր, խնդրեմ զօրհնութիւն եւ զաղօթս նորա: Ողջոյն սիրոյ մատուցանեմ միոյ միոյ ի պատուական Հարցդ եւ առանձինն Վ. Հ. Ստեփանայ, եւ խնդրեալ զաղօթս ամենեցուն, մնամ յանկեղծաւոր եւ ի շնորհապարտ սրտէ,

Ազնուութեանդ,

Ի Վիէննա 23 Օգոստոս 1853

Ն. Ծ. եւ մտերիմ եղբայր

Հ. Կղեմէս Սիպիլեան

Կրօնաւոր Մխիթարեան

FR. CLEMENT SIBILIAN'S LETTERS ADDRESSED TO FR. ABRAHAM CHARIAN, VENICE

[Summary]

Five of the letters are addressed to Fr. Abraham Charian, a member of the Mekhitarist Order in San Lazzaro, Venice. The five were written during a period of five months (8 December 1851 to 20 April 1852) when Fr. Sibilian thought his book (*Classification of Roupenian Coins*) was almost completed and would be ready for publication in a few months.

In these letters, Fr. Sibilian constantly requests information on the coins preserved in the San Lazzaro Museum so that he can finish his project. He asks for detailed data on the inventory of existing coins, type of metal, weights, reproductions, etc.

In the last correspondence (3 August 1953) he mentions with some pride that the inventory of tahegans in the Vienna Mekhitarist Museum reached 225, but that there is not a single gold coin similar to the one in the San Lazzaro collection.

FR. SAHAK DJEMDJEMIAN
San Lazzaro, Venice

THE DIRHAM MINT OF THE NORTHERN PROVINCES OF THE Umayyad Caliphate

Although the fact is not widely recognized by numismatists or historians, the northern provinces of the Umayyad caliphate—Irmīniyya (Armenia), Arrān, Adharbayjān and often al-Jazīra and al-Mawṣil—constituted a separate administrative sphere corresponding to the better known al-Mashriq, “the East.”¹ By analogy with “the East,” it is convenient to label these provinces “the North,” although no comparable term was used in the medieval texts. The governors of this region are described by the Arab writers as “governor of Armenia and Adharbayjān” or just “governor of Armenia,” “of Adharbayjān,” “of al-Mawṣil,” or “of al-Jazīra,” but by comparing references to them in the texts, it becomes evident that the governor of these provinces after 693 had combined authority in all of them.

Before 693, al-Jazīra (northern Mesopotamia) was administered as an extension of the Qinnasrīn district of Syria² while the other provinces, insofar as they were controlled by the Arabs, were attached to one of the provinces of the East or directly dependent on the caliph.³ This early period is of no interest here because no Arab coins were issued in any of these provinces during this time.⁴ In 73 A.H./A.D. 692-93 the caliph ‘Abd al-Malik appointed his brother

¹ The union is recognized in part by Michael Morony, *Iraq After the Muslim Conquest* (Princeton, 1984), p. 136, but no author seems to have pointed out the analogy between the regional administrations of the North and the East as territories combining several provinces under a single governor. The East is better known merely because it was there that most of the later Arabic histories were written. Events in the East bulk far larger in the Arab historical works than events in all the other regions of the caliphate put together. No contemporary or near-contemporary histories survive written in Syria or in the North focusing on events in these regions from the point of view of people there.

² According to al-Balādhurī, *Kitāb Futūh al-Buldān* (ed. M. J. de Goeje, Leiden, 1866), p. 132, al-Jazīra used to be a part of Jund Qinnasrīn, until Muḥammad b. Marwān asked ‘Abd al-Malik to make it a separate jund with its own army quartered there to be supplied from its revenues.

³ Morony, pp. 135-36, discusses the previous administrative history of the area as related to Mosul province. Before 693, some of the provinces in question were combined some of the time, particularly during the decade before 693 when Iraq and its northern neighbors were controlled by ‘Abd al-Malik’s opponents.

⁴ Formerly the mint on certain Arab-Sasanian dirhams was read ATRA for “Atrapan,” Adharbayjān, but this mint name is now more plausibly interpreted as AKWRA for ‘Aqola,’ the old name of al-Kūfa. As under the early Arabs,

Muḥammad b. Marwān governor of the Jazīra and Armenia, the latter to be interpreted in a vague large sense to include also Adharbayjān, Arrān, and Gurjistān (Georgia). The province al-Mawṣil (Mosul), regarded in the Umayyad period as separate from the rest of al-Jazīra, was also included in the new governor's sphere.⁵

From 693 until the end of the Umayyad caliphate this huge territory continued to be included in the sphere of a single viceroy or "super-governor" who was appointed directly by the caliph and who in turn appointed the governors of the separate provinces. For one or two decades al-Jazīra and probably also Mosul were separated from the other provinces, from 114 (or before) until 126, but the northern tier, Armenia, Adharbayjān, and the territories beyond, were continuously united. Often this governor was, like Muḥammad b. Marwān, a member of the caliphal family. "The North" was an entity like "the East" or "the West" (al-Maghrib), an autonomous area with its own virtually independent viceroy, although this vicerealty had no separate name in Arabic. In the histories, the viceroy is referred to as "governor of Jazīra and Armenia," "governor of al-Mawṣil," "governor of Armenia," "governor of Jazīra and Adharbayjān," "governor of Armenia and Adharbayjān," "governor of Armenia, al-Bāb, and Adharbayjān," and the like. To further confuse the issue, this governor in turn appointed governors in the various provinces and cities, or left lieutenants in charge while he was away, and these

so under the Sasanian emperors no coins have been successfully attributed to the provinces mentioned. Under the Georgian and perhaps the Armenian princes, coins were minted in the seventh century imitating Sasanian issues, but these have no relevance to the subsequent Arab issues of the region (see E. A. Pakhomov, *Moneti Gruzii* (2nd edition, Tbilisi, 1970 [reprint of 1910 edition]), pp. 17-36).

⁵ The earliest author known to me to specify the year 73 for Muḥammad's appointment is the thirteenth-century historian Ibn al-Athīr (*al-Kāmil fī'l-Ta'rikh* [Beirut, 1965], IV, 361), whose notice is otherwise quoted from al-Balādhurī, p. 200, where no date is mentioned. On that page, al-Balādhurī says that Muḥammad was made governor of al-Jazīra and Armenia, but elsewhere it is stated that Muḥammad was governor of al-Jazīra, Irminiyya, al-Mawṣil, and Adharbayjān (al-Balādhurī, p. 332; al-Ṭabarī, *Ta'rikh al-rusul wa'l-mulūk* [ed. M. J. de Goeje; Leiden, 1879-1901], II, 1873). It is possible that al-Mawṣil and Adharbayjān were added to his sphere later. Arrān, the fifth province of the North, was probably not yet held by the Arabs, but any Arab military activity there would have been under Muḥammad's control, as it was later in 89-91, because there was no access to it except through his territories. Though it is not clear whether the date 73 is based upon some other source or is Ibn al-Athīr's supposition, it is plausible enough. Until 72 Muḥammad b. Marwān was involved in the fighting in Iraq that won that province for 'Abd al-Malik from forces loyal to his rival Ibn al-Zubayr. In 73, with the civil war all but over, 'Abd al-Malik and his brother could turn their attention to provincial re-organization. Also, looking at the copper coinage of the time, there are no coins of Arab-Byzantine type from al-Jazīra or the remaining Syrian part of Jund Qinnasrīn, but there are standing caliph coins from both provinces, different enough to indicate that the provinces were by that time separate but sufficiently similar to reflect the recent union of the two areas. The standing caliph copper must have begun in 74, not long after the introduction of the standing caliph gold coinage in that year (see Michael L. Bates, "The Coinage of Syria Under the Umayyads, 692-750," forthcoming in the proceedings of the conference on the History of Bilād al-Shām in the Umayyad Era, Amman, November 1988). Marwān reportedly was governor of al-Jazīra previously in 65 while his father was still caliph (al-Ṭabarī, II, 592).

subgovernors and lieutenants also may be referred to in certain contexts as “governor of Armenia.” Furthermore, it should not be thought that this entire region was firmly under Arab government with an Arab Muslim bureaucracy. Even in the former Roman and Sasanian territories, Arab conquest meant only that Arabs took over supreme command of the former provincial and district bureaucracies, which continued to be staffed by natives; in Armenia and the northern Caucasus, not even the rulers were changed. The native princes were left in power (or one prince might be substituted for another), and the Arabs were satisfied with the enforcement of tribute and repression of disorder, tasks at which the Arab governors were only intermittently successful. These native princes are often also called “governors” by the Armenian sources at least. In sum, one cannot see the larger administrative picture from a single historical notice; only by following the history of the region in context is it possible to understand in some measure its administrative structure.

Ten different Umayyad reformed dirham mint names are attributed in these five provinces: Adharbayjān, Arrān, al-Bāb, Dabīl, Ḥarrān, Irmīniyya, Janza, al-Jazīra, al-Mawṣil, and Tiflīs. But do these correspond to ten different mints? Evidently not, because several pairs of these mint names pertain to the same city: for example, al-Jazīra, a province, probably had its mint at its capital in the Umayyad period, Ḥarrān, which is also one of the ten mint names. With less assurance, the mint name Irmīniyya can be identified as Dvin or Dabīl, capital of that province and also a mint name; this identification is less secure because the administration of this Arab province was much less settled and it is possible that the provincial mint for Irmīniyya was located in different cities over the years.⁶ The province mint Arrān was quite probably located in the city Darband, known on the coins as al-Bāb (the latter meaning “the door” or “the gate,” a reference to the narrow pass along the coast known in English as the Caspian Gates). But one can reduce the number of dirham mints in the North even further.

The argument of this paper is that there was usually only one dirham mint in the Umayyad North; that this mint was under the direct control of the governor of these combined provinces; and that this mint moved from place to place as the governor moved his headquarters, taking the name at any time of the city or province where he was. This conclusion emerges when one puts the dirham issues of the mints of the North in chronological order (see Tables I and III). It can then be seen that, during most of the period, there was only one mint issuing dirhams at any one time. Often, when two mint names are known for the same year, this is evidently the result of a transition from one place to another in that year, as seen most clearly

⁶ Like the ‘Abbāsīd dirham issue that is inscribed with the province name Irmīniyya but the mint names Hārūnabad or al-Hārūniyya, two names for a new town built by Hārūn al-Rashīd near Mar‘ash and al-Ḥadath, which are not even in Irmīniyya as defined by the Arab geographers. See Michael Bonner, “Hārūnābād and al-Hārūniyya,” forthcoming.

TABLE I
Dirham issues of the Umayyad North

A.H.	MINT	No.	A.H.	MINT	No.	A.H.	MINT	No.
78	Irmīniyya	1	95	al-Jazīra	1	116		
79				Irmīniyya	12	117	al-Bāb	1
80	Ḥarrān	1	96	Irmīniyya	9	118	al-Bāb	4
81	Irmīniyya	2	97	Irmīniyya	5	119	al-Bāb	6
82	Irmīniyya	1	98	Irmīniyya	9	120	al-Bāb	13
	Ḥarrān	1	99	Irmīniyya	12	121	al-Bāb	6
	al-Mawṣil	1	100	Irmīniyya	9	122	al-Bāb	2
83	al-Mawṣil	1	101	Irmīniyya	8	123	al-Bāb	6
84	Dabīl	1	102	Irmīniyya	6	124	al-Bāb	2
85	Dabīl	4	103	Irmīniyya	7	125	al-Bāb	6
	Tiflīs	5	104	Irmīniyya	7	126	al-Bāb	6
86	Dabīl	4	105	Irmīniyya	5	127	al-Jazīra	5
87	Ḥarrān	7		Adharbayjān	14	128	al-Jazīra	16
88	Ḥarrān	2	106	Adharbayjān	3		al-Bāb	4
89	Ḥarrān	3		Irmīniyya	2	129	al-Jazīra	10
	Arrān	2	107	Irmīniyya	3	130	al-Jazīra	15
90	Arrān	2	108	Irmīniyya	4	131	al-Jazīra	3
91	Arrān	1	109	Irmīniyya	3		al-Bāb	1
92	Irmīniyya	1	110	Irmīniyya	1	132	al-Jazīra	5
	Janza	1	111					
93	al-Bāb	1	112					
94	Janza	6	113					
	Irmīniyya	2	114	al-Bāb	2			
	al-Jazīra	3	115	al-Bāb	2			

In Table I, the column headed No. shows the number of specimens recorded by the author; for the more common issues, the number is merely a minimum. Full citations and remarks are to be found in the more extensive Table III at the end of this article.

in 89: Ḥarrān issued dirhams in 87, 88, and 89, and the mint of Arrān issued dirhams 89, 90, and 91. The sequence clearly suggests that a single mint, transferred from Ḥarrān to Arrān in 89, issued all these dirhams.

Looking at the entire sequence, we begin with the remarkable and anomalous unique dirham of Irmīniyya dated 78, that is even before the introduction of reformed dirhams at the capital Damascus, followed, after a two year gap in the evidence, by more Irmīniyya issues in 81 and 82. The mint then seems to have moved to Ḥarrān, capital of al-Jazīra province, and then to al-Mawṣil where it remained in 82 and 83. In 84, 85, and 86 the mint was in Dabīl (Dvin), except for a brief period in 85 at Tiflīs in Georgia. From 87-89 it was again in Ḥarrān, and then in 89-91 in Arrān province. The years 92-95 are more confused; one might argue that the mint was moved to Irmīniyya in 92 and then to Janza, then to al-Bāb in 93 and back to Janza in 94, returning via Irmīniyya to Ḥarrān using the province name al-Jazīra in 94 and 95 and then back to Irmīniyya province in 95. This itinerary, however, is almost impossibly complicated. The Iraqi or Eastern style of the dirham of al-Bāb, 93, as Spellberg notes,⁷ proves that it cannot have been issued by the same minters who usually made Northern dirhams, but must have been produced by Eastern minters in the company of a military expedition from the East. Some of the other issues may have been from a second Northern mint in addition to the main mint. Several issues of these years are recent discoveries and it is possible that more will be made, clarifying (or further complicating) the situation.

The year 95 begins a decade in which the mint stayed in Irmīniyya, probably at the capital Dvin or some other permanent location. In 105 it seems to have gone to Adharbayjān province, to return in 106 to Irmīniyya for another five years until 110. The years 111-113 are absent in the evidence as now known, but the recent discovery of a specimen of Irmīniyya, 110, and a second confirmatory specimen of al-Bāb, 114, gives hope that dirhams for the intervening years will yet be found. By 114, then, the mint had been moved to al-Bāb where it remained for twelve years until 126 (the year 116 is missing from this sequence). In 126 the mint was moved to al-Jazīra, that is Ḥarrān, once again, and it is safe to conclude that production there was continuous as Ḥarrān became the seat of the caliphate in 127. The issues of al-Bāb in 128 and 131 would then be from a second mint.

The hypothesis of a single mint is well supported by the numismatic evidence alone, though we need not believe that every brief issue reflects a transfer of the main regional mint, that is, that there was never a second mint for some brief transitory purpose. It may be noted in this connection that this sequence of issues first struck me in 1976; since that time a number of

⁷ Denise A. Spellberg, "The Umayyad North: Numismatic Evidence for Frontier Administration," *American Numismatic Society Museum Notes* 33 (1988), 112.

new mint-date combinations have appeared, but nearly all of these still fit neatly into a plausible sequence of issues from a single mint that was relocated from time to time.

The idea of a single regional mint closely associated with the presence of the governor of the region is also supported by the historical texts (see Table II; the tabulation of events there is not, let it be stated clearly, the product of a careful analysis of events based on direct reference to the historians, but is compiled from secondary sources, primarily Prince Caetani's *Chronographia Islamica*.⁸ The Arab historians have been consulted directly on some points only. Inconsistencies in the sources, or in Caetani's arrangement of the material, have been kept for the most part to illustrate how the sequence of dirham issues often clarifies the historical reports).

TABLE II
Choronology of dirham issues and events

A.H.	MINT	EVENT
73	none	Muḥammad b. Marwān appointed governor of Jazira and Armenia
74	none	Muḥammad b. Marwān represses Armenian revolt
75	none	Muḥammad b. Marwān counters Byzantine incursion at Mar'ash
76	none	Muḥammad b. Marwān, amir of al-Jazīra, sends troops from Ḥarrān against Arab rebellion near Dārā Muḥammad b. Marwān makes summer raid to Malaṭya (or Quarta Armenia)
77	none	
78	Irmīniyya	dated year before appearance of reformed dirhams in the rest of the caliphate (except Shaqq al-Taymara); probably received order late in year, failed to wait until effective date
79	none	
80	Ḥarrān	

⁸ Leone Caetani, *Chronographia Islamica ossia riassunto cronologico della storia di tutti i popoli musulmani dall'anno 1 all'anno 922 della Higraph (622-1517 dell'Era Volgare) corredato della bibliografia di tutte le principali fonti stampate e manoscritte* (Paris, 1912). Despite the title, the work was finished only as far as 132 A.H./A.D. 751. Surveys of the history of the region, primarily focused on Arab-Khazar relations, are provided by D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars* (Princeton, 1954), pp. 58-87, and more recently by Thomas S. Noonan, "Why Dirhams First Reached Russia: The Role of Arab-Khazar Relations in the Development of the Earliest Islamic Trade with Eastern Europe," *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 4 (1984), pp. 172-201.

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	EVENT
81	Irmīniyya	
82	Irmīniyya	victorious expedition of Muḥammad b. Marwān in Quarta Armenia; left
	Ḥarrān	Abū Shaykh b. ‘Abd Allāh as governor; goes from Mosul to assist al-
	al-Mawṣil	Hajjāj in Iraq
83	al-Mawṣil?	Muḥammad b. Marwān returns to Mosul; general Armenian revolt and massacre of Arabs including Abū Shaykh
84	Dabīl	Muḥammad b. Marwān “governor of Mosul” comes to Armenia, repres-
		ses the rebellion and burns many churches, said to be at hands of Qāsim “friend” of Muḥammad “governor of Armenia”
85	Dabīl	Muḥammad b. Marwān “governor of Mosul” raids Armenia and stays
	Tiflis	for a year; leaves ‘Abd al-‘Azīz b. Ḥātim b. al-Nu‘mān as lieutenant, who reconstructs Ardabīl and Barda‘a
86	Dabīl	death of caliph ‘Abd al-Malik
87	Ḥarrān	Muḥammad b. Marwān comes to Armenia and cruelly executes Arme-
		nian satraps at hands of his lieutenant Qāsim, in the 1st year of al-Walīd’s reign; Greeks send an army in aid of Armenians but are defeated; Muḥammad returns to Dvin
88	Ḥarrān	
89	Ḥarrān	Maslama b. ‘Abd al-Malik makes an expedition against the Turks as far
	Arrān	as al-Bāb (note: Maslama actually on Syrian frontier; probable confusion here; cf. following year)
90	Arrān	Muḥammad b. Marwān storms al-Bāb and its fortresses
91	Arrān	Muḥammad b. Marwān deposed; Maslama b. ‘Abd al-Malik made gover-
		nor of Jazira and Adharbayjān; attacks Turks who come to al-Bāb (but in other sources attacks Greeks)
92	Irmīniyya	Maslama b. ‘Abd al-Malik leads summer raid on Byzantines
	Janza	
93	al-Bāb	Maslama attacks Amāsyā, Ḥiṣn al-Ḥadīd, Ghazāla, Barghama
94	Janza	Maslama raids Galatia and is in Arḍ al-Rūm
	Irmīniyya	
	al-Jazīra	
95	al-Jazīra	
	Irmīniyya	

MICHAEL L. BATES

A.H.	MINT	EVENT
96	Irmīniyya	death of caliph al-Walīd; Maslama raids in land of Turks (one source); Maslama sent by Sulaymān to Asia Minor, penetrates to Galatia
97	Irmīniyya	Maslama sent with an army against Constantinople; ‘Adī b. ‘Adī b. ‘Amīra al-Kindī named governor of Armenia (one source only)
98	Irmīniyya	Maslama sent against Constantinople
99	Irmīniyya	Maslama reaches Constantinople; Khazars invade and devastate Armenia and Adharbayjān; Muslim sent by Sulaymān to Darband against the Turks (one Armenian source); caliph Sulaymān dies; caliph ‘Umar sends ‘Abd al-‘Azīz b. Ḥātim b. al-Nu‘mān al-Bāhilī against the Khazars, he defeats them
100	Irmīniyya	Maslama sent to Raqqa against Khārijīs; ‘Umar b. Hubayra al-Fazārī made governor of al-Jazīra; ‘Adī b. ‘Adī b. ‘Amīra appointed governor in Armenia
101	Irmīniyya	Caliph ‘Umar dies
102	Irmīniyya	‘Umar b. Hubayra governor of Jazira attacks in Armenia; replaced by al-Ḥārith b. ‘Amr al-Ṭā’ī; replaced by al-Jarrāḥ b. ‘Abd Allāh al-Ḥakamī who reorganizes administration and invades Khazar lands
103	Irmīniyya	
104	Irmīniyya	al-Jarrāḥ b. ‘Abd Allāh invades lands of Turks, defeats them; spends winter in Armenia.
105	Irmīniyya Adhar- bayjān	Turks invade Armenia, are defeated by al-Jarrāḥ; al-Jarrāḥ raids Alans as far as Balangar; death of caliph Yazīd
106	Adhar- bayjān Irmīniyya	al-Hajjāj b. ‘Abd al-Malik makes expedition against Alans; al-Jarrāḥ attacks in Khazar lands; al-Ḥurr b. Yūsuf is governor of Mosul
107	Irmīniyya	al-Jarrāḥ is deposed and Maslama b. ‘Abd al-Malik named governor of Armenia by Hishām; Maslama appoints al-Ḥārith b. ‘Amr al-Ṭā’ī as his lieutenant in Armenia; he sends Sa’īd b. ‘Amr al-Ḥarashī against the invading Khazars in Armenia and they are defeated and expelled; al-Bāb is taken and a garrison of 24,000 left there; Maslama raids as far as Qayṣariyya in the summer

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	EVENT
108	Irmīniyya	the son of the Khāqān [of the Khazars] invades Armenia and is met by al-Ḥārith b. 'Amr and defeated; Sa'īd b. 'Amr al-Ḥarashī fights and defeats the Turks, kills the son of the Khāqān; he is removed by Maslama who imprisons him in Qabala and later in Barda'a; replaced by 'Abd al-Malik b. Muslim al-'Uqaylī; Maslama leads summer raid as far as Qayṣariyya; first reported summer raid by Mu'āwiya b. Hishām [independence of al-Jazira?]
109	Irmīniyya	Maslama crosses Armenia and Adharbayjān and raids into Turkish lands; he storms Bāb al-Lān, defeats the Khāqān
110	Irmīniyya	Maslama attacks the Turks near Bāb al-Lān, fights the Khāqān
111	none	Maslama builds a wall at al-Bāb and makes peace with the Turks, who promise not to invade; but when he leaves, they invade as far as Adharbayjān where they are put to flight by al-Ḥārith b. 'Amr; Maslama is deposed and replaced by al-Jarrāḥ as governor of Armenia; al-Jarrāḥ invades Khazar lands from Tiflīs; after his return, the Khazars invade Armenia and take Ardabīl in Adharbayjān
112	none	Khazars of al-Lān invade; great battle at Marj Ardabīl where al-Jarrāḥ is killed; al-Hajjāj b. 'Abd Allāh al-Ḥakamī becomes governor of Armenia; the Khazars penetrate as far as Mosul; the caliph Hishām sends Sa'īd b. 'Amr al-Ḥarashī who unites the fleeing troops in Arzan, takes Khilāt and goes to Barda'a; then meets Khazars in Adharbayjān at Warthān; the Khazars retreat and the Muslims are victorious; Sa'īd returns to Syria and Maslama is made governor of Armenia and Adharbayjān; he pushes up to al-Bāb
113	none	Maslama devastates the Turkish lands, kills the son of the Khāqān; al-Ḥārith b. 'Amr al-Ṭā'ī left as lieutenant in al-Bāb; Maslama is governor of Armenia, al-Bāb, and Adharbayjān; al-Ḥurr b. Yūsuf dies in Mosul and succeeded by al-Walīd b. Talīd
114	al-Bāb	Maslama returns, is deposed and replaced by Marwān b. Muḥammad as governor of Armenia and Adharbayjān; major Khazar invasion
115	al-Bāb	Mu'āwiya b. Hishām and Sulaymān b. Hishām invade Anatolia
116	none	summer raid by Mu'āwiya

A.H.	MINT	EVENT
117	al-Bāb	Marwān sends 2 expeditions into Turkish lands; Mu'āwiya b. Hishām leads summer raid "on the left" and Sulaymān b. Hishām leads the one "on the right," from al-Jazīra [al-Jazīra evidently by this time separate from Armenia and Adharbayjān]
118	al-Bāb	Marwān invades Arḍ Warnīs [Ūrnīs], besieges Warnīs who is killed by a follower; Sulaymān b. Hishām is governor of al-Jazīra at Harrān; Sulaymān and Mu'āwiya invade Anatolia
119	al-Bāb	Marwān, governor of Armenia, makes incursions into Bilād al-Lān and across it into Bilād al-Khazar; the Khāqān retreats; separate incursions into Anatolia from Qinnasrīn, Jazira, and elsewhere
120	al-Bāb	Marwān, governor of Armenia and Adharbayjān, invades land of the Turks; summer incursion by Sulaymān b. Hishām in Anatolia
121	al-Bāb	Marwān, governor of Armenia and Adharbayjān, fights at Qal'at Bayt al-Sarīr, attacks Ghūmīk, Khīzaj, besieges Ṣāhib Sarīr al-Dhahab, invades Arḍ Azrūbaṭrān and Arḍ Tūmān, making treaties with kings of each region as well as with Ḥamzīn in Arḍ Masdāz, Ṭabarsarān and Fīlān in Kīrān
122	al-Bāb	Marwān makes incursions in Armenia
123	al-Bāb	Muḥammad b. Marwān invades Jīlān and Muqān in Arḍ Armīniyya
124	al-Bāb	Sulaymān invades Anatolia
125	al-Bāb	death of caliph Hishām, succession of al-Walīd
126	al-Bāb al-Jazīra	Thābit b. Nu'aym al-Judhāmī revolts against Marwān b. Muḥammad in Armenia, but is defeated; Marwān names 'Āṣim b. 'Abd Allāh b. Yazīd as lieutenant in Armenia and Ishāq b. Muslim al-'Uqaylī as lieutenant in al-Bāb; when the caliph al-Walīd is killed, 'Abdah b. Riyāḥ al-Ghassānī, governor of al-Jazīra, hastens to Syria; 'Abd al-Malik b. Marwān b. Muḥammad takes control of Ḥarrān and al-Jazīra and calls his father from Armenia; when Marwān goes there he leaves Ishāq b. Muslim as governor general of all Armenia; Marwān prepares to march on Syria to proclaim himself caliph, but is dissuaded by Yazīd who recognizes him as governor of al-Jazīra also; Michel Syrian writing about this year distinguishes Jazira, Mosul, and Armenia as separate provinces; death of Yazīd late in year

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	EVENT
127	al-Jazīra	Bassām b. al-Layth al-Tha'labī revolts in Adharbayjān but defeated by al-Ḍaḥḥāk near Nişībīn; Armenians rebel and kill the governor 'Āşim b. 'Abd Allāh al-Hilālī; Musāfir, lieutenant for Ishāq b. Muslim in al-Bāb wa'l-Abwāb, in support of al-Ḍaḥḥāk, invades Armenia; one Armenian source refers to Ashod son of Vassag the Bagratid, governor of Armenia for fifteen years; Marwān invades Syria, claims caliphate, returns to Ḥarrān taking the public treasury with him from Damascus
128	al-Jazīra al-Bāb	al-Ḍaḥḥāk takes Mosul but is defeated by Marwān
129	al-Jazīra	Marwān fights Khārijīs at Mosul for nine months; he returns to Ḥarrān after they disperse and remains there
130	al-Jazīra	Marwān in Ḥarrān
131	al-Jazīra	pro-'Abbāsīd forces take Mosul; Marwān leaves Ḥarrān with all his army and advances on them
132	al-Jazīra	Marwān is defeated by 'Abbāsīd army near al-Zāb; Jazira occupied by 'Abbāsīd general; 'Abd Allāh b. Muḥammad identified as governor of Jazira, Armenia and Adharbayjān; Yaḥyā b. Muḥammad as governor of Mosul; Marwān flees to Ḥarrān for twenty days, then flees leaving Jazira to be occupied without resistance, but inhabitants rebel under Ishāq b. Muslim al-'Uqaylī and besiege 'Abbāsīd forces two months in Ḥarrān; Abū Ja'far [later al-Manşūr] sent to suppress the rebellion and named governor of Jazira, Armenia, and Adharbayjān; Muḥammad b. Şūl ('Abbāsīd governor) deposed in Mosul and Yaḥyā b. Muḥammad b. 'Alī appointed; 'Abd Allāh al-Manşūr enters Armenia and imposes the jizya on all free men and a heavy tribute (Agapius; may not be this year)

The chronology of events in this area is somewhat confused; often it happens that the same event is reported by different historians, or even by the same historian, under different years. The principal Arab historians wrote from one to three centuries after the events they describe, and their method of compiling identified separate reports from different sources, reports which were ostensibly transmitted orally at least at the beginning, invites chronological confusion. Most of the Armenian histories are also from a later period.

Despite the defects of the sources, it can be seen that the movements of the successive governors of the region accord closely at many points with the sequence of dirham issues. In

the earliest years of dirham minting, 78-81, there are no notices on the activities of the governor Muḥammad b. Marwān, but in 82 an expedition by Muḥammad to Armenia is recorded that might correspond to the issue of dirhams with the name Irmīniyya in that year. In 82 Muḥammad was called to Iraq from Mosul to assist al-Hajjāj in the fighting with the rebel ‘Abd al-Raḥmān b. al-Ash‘ath, and in 83 he is reported to have returned to Mosul after ‘Abd al-Raḥmān was driven out of Iraq—and in both 82 and 83 there are dirhams with the mint name al-Mawṣil.⁹ It is plausible that he stopped at Ḥarrān in 82 on his way from Armenia to Mosul. In the years 84 and 85 he is said to have gone to Armenia to repress a rebellion and to have remained there a year, and in the years 84, 85, and 86 there are dirhams from Dabīl, the capital of Armenia. It is surely possible that during this stay in Armenia Muḥammad or one of his lieutenants moved on Tiflis (Tbilisi) and held it long enough to set up a mint, which might have been the main mint transported along with the governor’s army or might have been a temporary establishment in addition to the main mint.

Nothing is reported of Muḥammad’s activities in 87 and 88 (except for an anachronistic repetition of his suppression of the Armenian rebellion), suggesting that he stayed quietly in his capital, and indeed in 87, 88, and 89 there are dirhams of Ḥarrān. In 89, however, there is a notice of an expedition by Maslama son of ‘Abd al-Malik as far as al-Bāb (Darband), which is not plausible as such since Maslama was on the Syrian frontier with Byzantium at this time, but the notice is more credible if Muḥammad b. Marwān’s name is substituted for Maslama’s, because Muḥammad is reported to have attacked al-Bāb in the year 90 and Maslama, who replaced Muḥammad in 91, is reported to have been at al-Bāb in the latter year. In 89, 90, and 91, corresponding to these reports, the mint name on dirhams of the North is Arrān, the province that included al-Bāb.

Unfortunately, the period 92 to 95, when the numismatic sequence is more complicated than at any other period in the Umayyad era, is one when the historians have nothing interesting to say about the North. In these years Maslama b. ‘Abd al-Malik is reported to have invaded the Byzantine territories every summer, presumably leaving his eastern territories in the hands of lieutenants, and the rare issues of mints scattered across the North may well reflect a time when authority was delegated to various provincial governors within the region. As was suggested above, one can imagine a possible sequence of moves for a single mint, but this is mere speculation in the absence of supporting historical reports.

The period from late 95 to 110, when the mint seems to have been firmly settled in the capital of Armenia (except for a brief transfer to Adharbayjān in 105 and 106), was one of considerable activity in the North which is not reflected by the numismatic evidence. True, the

⁹ al-Ṭabarī, II, 1073, 1096.

governors in these years were often reported to be in Armenia, but there were many expeditions against the Khazars, and invasions by them into Armenia, yet the situation in Armenia seems by this time to have been stable enough that the mint could be left there when the governor went out on campaign. Nothing in the histories accounts for the brief transfer of the mint to Adharbayjān, and since there are also issues of Armenia in both years that Adharbayjān issued coins, it is possible that the Adharbayjān mint was a temporary separate institution. The years 111-113, for which there are so far no dirhams, were the years of the most severe Khazar incursions, reaching at one point as far as Mosul. It is very possible that the invasions disrupted the administration of Armenia sufficiently to put a stop to minting in these years.

In 114 Marwān b. Muḥammad, son of the Muḥammad b. Marwān who was the first governor of the North, was placed in charge of Armenia and Adharbayjān and, by extension, of Arrān. Al-Jazīra was evidently not included in the North from this time (and perhaps from an earlier period); it was under Sulaymān, a son of the caliph Hishām, who with his brother Mu'āwiya led incursions every summer into Byzantine territory. Marwān b. Muḥammad, as governor of Armenia and Adharbayjān, was evidently expected to concentrate on the frontier with the Khazars. Armenia itself, when not invaded by the Khazars, seems to have been sufficiently pacified to do without the governor himself in residence; instead, Marwān's activities took place in Arrān, the province on the Khazar frontier, and in the year he took over as governor he set up his mint there at al-Bāb, probably in Darband, where it remained until 126.

The caliph Hishām died in 125, beginning a series of short and contested caliphates that led ultimately to the collapse of Umayyad rule. When Hishām's successor al-Walīd was killed in 126, his governor in al-Jazīra went to Syria to take part in the contest for the succession, and Marwān's son 'Abd al-Malik took control of al-Jazīra and called his father from Adharbayjān. Marwān took over al-Jazīra, leaving a lieutenant as governor-general for Armenia, and was recognized by the caliph Yazīd as governor of al-Jazīra in addition to his other territories.¹⁰ Marwān evidently moved his mint there. In the following year, after Yazīd was killed in his turn, Marwān went to Syria, defeated all other competitors for the caliphate, and returned to Ḥarrān taking the public treasury with him. From this date the dirhams of Damascus, formerly one of the most important Umayyad mints, become scarce indeed, while those of al-Jazīra until 132 are fairly common, reflecting the importance of the caliph's revenues in the general output of the central mint. The issues of al-Bāb are no doubt those of a separate mint under Marwān's lieutenants who controlled his former sphere of Armenia, Adharbayjān, and Arrān.

The historical accounts, then, can be used to explain the peregrinations of the mint over the

¹⁰ al-Ṭabarī, II, 1873.

years, but if the frequent congruence of the activities of the governors and the issues of dirhams is sufficiently convincing, the sequence of mints and dates can also be used to confirm, clarify, and even amplify the evidence of the histories for events in the North. The issues of 82 to 92 are especially useful. The dirhams of Mosul in 82 and 83 seem to confirm that the fighting in Iraq between al-Hajjāj and ‘Abd al-Raḥmān b. al-Ash‘ath took place in 82 and was finished by 83, clarifying the chronology of ‘Abd al-Raḥmān’s rebellion for which two different date sequences are provided by the histories. The expedition of Marwān b. Muḥammad and his destructive repression of Armenian rebellion is variously ascribed to the years 84, 85, and 87. From the coins, it is possible to assign this expedition to the year 84, when issues begin at Dabīl, and to see that the repression and its aftermath probably lasted until 86. By 87 the mint had been moved to Ḥarrān presumably along with the rest of the administration; it is hardly likely that the expedition began in that year as reported by one Armenian historian. The latter notice need not be discarded, but simply transferred to its proper chronological place and combined with the other reports for a more complete story of the event. On the contrary, the series of dirhams from Ḥarrān from 87 to 89 suggest that Armenia was successfully pacified, allowing Muḥammad b. Marwān to remain peacefully at home. Then, the issues of Arrān in 89, 90, and 91 attest to his attack on al-Bāb and provide chronological precision to the historical reports.

From 92 to 95 four mint names are recorded, but there is insufficient continuity of issues from year to year to place these issues in a definite sequence, and without any textual evidence the numismatic data are difficult to interpret. The coins indicate Arab expeditions to Janza and to al-Bāb with some brief success, but not much more. For the rest of the Umayyad period the coins merely confirm the evidence of the texts. Something apparently happened in Adhar-bayjān in 105 and 106, but we cannot say what; and the absence at present of any issues for 111-13 confirms the severity of the Khazar invasions of these years.

On a larger scale, however, the sequence of issues illustrates the gradual progress of Arab administration in the Caucasus. Until 95, issues of the southern mints form a substantial part of the series; al-Jazīra and Mosul were the home provinces, with Armenia still insufficiently pacified for a permanent mint and Tiflīs, Janza, and al-Bāb only temporary outposts. From 95 to 110 Armenia serves as headquarters for Arab military activities on the northern frontier, and after the successful stemming of the great Khazar incursion, from 114 onwards, permanent Arab control is extended into Arrān making an established mint at Darband possible; but the inter-Arab struggles of 126 to 132 weaken Arab control in the North and force the bulk of minting back to al-Jazīra. The story could be continued into the ‘Abbāsīd period, but it is not clear whether it is possible to speak of a single dirham mint for the North in this latter era.¹¹

The full numismatic evidence for the North should include the copper coinage also, but this

has yet to be assembled and that which is known does not seem to have the same importance for the history of political events as the sequence of dirham issues. For the most part, copper issues in the Umayyad period come from al-Jazīra and Mosul.¹² A few copper issues of mints to the North have been noted in the remarks to Table I.

It is likely that more dirham issues from the North will be discovered. At present, a number of Umayyad dirhams are known with mint names that have not yet been identified securely with any likely towns recorded in the Arab geographies. Some of these may be in the North. The unidentified mints are mostly from the years up to 99 A.H., and in this period a useful diagnostic serves to distinguish issues of the North from those of the East. Walker long since noted that the preposition *fi*, "in", appears before the word *sana*, "year," in the mint-date inscription of the earliest Umayyad dinars and dirhams and is not found on later issues.¹³ This change takes place in 81 on coins of Damascus and the earlier form never appears on those of the North, which are all, with one exception, dated after 80, while in the East (Iraq and Iran) the *fi* is retained until 99. The only exception to this rule is the coin of al-Bāb, 93, previously identified as the work of a separate mint sent from the East. Thus, dirhams from unknown mints can be assigned to the North if they are dated before 99 and do not have the preposition *fi* before the word *sana*. (Syria, Africa and Spain are almost ruled out as locales for new dirham mint names, since minting was centralized at one place in each of these provinces; if any Syrian dirhams are discovered from a mint other than Damascus, it can be assumed the name will be familiar from the copper coinage.) Of the unidentified mint names known at present, three: al-Dasākir, 89; "Marinān" or "Maziyan," 92; and "al-Niq," 89, have no *fi* before *sana* and probably come from the North. The mint "Ralsa" has *fi* on the unique specimen of 90 but not on the newly published example of 91, though the style of the two coins is otherwise similar.¹⁴ Of these four names, only the reading of the first is certain, since *dasākir* is an Arabic word (meaning "estates" or "villages"), and because it is a borrowing from Persian, a location in southern Jazīra or Mosul district is to be expected. Otherwise no identification for these names presents itself.

¹¹ See Norman Douglas Nicol, *Early 'Abbāsid Administration in the Central and Eastern Provinces, 132-218 A.H./750-833 A.D.* (Ph.D. thesis, The University of Washington [Seattle], 1979), especially Chapter III, "The Province of Armenia," pp. 83-137; and Bonner, op. cit.

¹² See Gernot Rotter, "The Umayyad Fulūs of Mosul," *American Numismatic Society Museum Notes* 19 (1974), pp. 165-98.

¹³ In sum, the earlier formulation is to be translated "struck in (place) in the year...", while the later dirhams have "struck in (place) year...". See John Walker, *A Catalogue of the Muhammadan Coins in the British Museum, II: A Catalogue of the Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins* (London, 1956), pp. lxiv-lxv.

¹⁴ See Michael L. Bates, "Mystery Mints of the Umayyads" (Oriental Numismatic Society Occasional Paper No. 22, December 1987) for citations and further discussion. The dirham of "Ralsa," 91, which is not in "Mystery Mints," is published by A. Shams-Eshragh, "Two Unique Umayyad Dirhams," *Oriental Numismatic Society Newsletter* 113 (July-August 1988), No. 1.

ADDENDUM

As this article was being set in type, I was privileged to view the Umayyad dirham collection of Mr. Michel Klat which includes a number of mints and dates previously unknown to me. Those from the Umayyad North include a dirham of Ḥarrān, 80 A.H., the second earliest dirham from the North. This issue has been added to the tables but not discussed in the text; it suggests that Muḥammad b. Marwān's expedition to Armenia indicated by the dirhams of Irmīniyya, 81 and 82, and by a reference in the histories in 82, began in late 80 or in 81. Another new issue is a dirham of Janza, 90, with points on the B of *ḍuriba*, the B of *bi-Janza*, and a triangle of points below the T of *tis'īn*, as found also on the 92 and 94 issues of this mint. The addition of this new date indicates that Janza was indeed a mint establishment separate from the governor's mint. It may be that the extreme decentralization of minting in the Umayyad East in the year 90, when the single mint of Wāsiṭ was joined by some thirty other Eastern mints, was paralleled to a more limited extent in the North from 90 to 95. I was also able to examine the unique dirham of "Ralsa," 91, mentioned above, and compare it to dirhams of Ḥarrān, 89, and al-Jazīra, 95, in Klat's collection; he, Robert Darley-Doran who was also present, and I agreed on the striking identity of style of the three issues. "Ralsa" is surely to be regarded as a temporary location of the North's governor's mint, but nevertheless no toponym matching this name has yet been found in the Arabic geographies.

MICHAEL L. BATES
New York

TABLE III
Catalogue of dirham issues of the Umayyad North¹⁵

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
78	Irmīniyya	1	Iraq Museum 14472ms = Sal-man 'Isa, in <i>Sumer</i> 27 (1971), pp. 148-52 = Naqshabandi/Bakri p. 46, No. 3	arrangement of inscriptions varies from usual Umayyad type; fi sana
79				issue attributed to "al-Janza" in this year should be assigned to al-Hira (Iraq)

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
80	Ḥarrān	1	Klat collection	issue attributed to al-Jazira in this year (and in 81 and 82) should be assigned to al-Jisr (probably Iraq)
81	Irmīniyya	2	Walker; Iraq Museum 14573 ms = Naqshabandi/Bakri p. 46, No. 4A	Lane-People notes "style is curious;" Iraq Museum example has wide-spaced marginal circles
82	Irmīniyya	1	Sotheby 24-25/3/88 No. 295	no <i>fi</i> ; <i>waw</i> on second line; digit <i>ithnayn</i>
	Ḥarrān	1	Damascus Hoard 93	obverse 5 annulets
	al-Mawṣil	1	al-'Ush, in <i>Studies in Honor of George C. Miles</i> , p. 199, No. 8	orthography slightly irregular

¹⁵ABBREVIATED CITATIONS:

(Coins catalogued or noted by Walker are not cited in full).

Aykut	Tuncay Aykut, <i>Emevi Sikkeleri: Post Reform Umayyad Coins</i> (Yapi ve Kredi Bankasi Nümismatic Yayinlari 11; Istanbul, 1982)
Damascus Hoard	Muhammad Abu-l-Faraj al-'Ush. <i>The Silver Hoard of Damascus: Sasanian, Arab-Sasanian, Khuwarizmian, and Umayyad; kept in the National Museum of Damascus</i> . Damascus, 1972.
Miles, <i>Rare</i>	George C. Miles, <i>Rare Islamic Coins</i> . ANS Numismatic Notes and Monographs 118. New York, 1950.
Naqshabandi/Bakri	Nāṣir Maḥmūd al-Naqshabandī and Mahāb Darwīsh al-Bakrī. <i>Al-Dirham al-umawī al-mu'arrab</i> . Baghdad: Ministry of Education, 1974.
Sinaw Hoard	N. Lowick, "The Sināw Hoard of Early Islamic Silver Coins," <i>Journal of Oman Studies</i> 6 (1983), pp. 199-230.
al-'Ush	"Rare Islamic Coins: Additions," in <i>Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History: Studies in Honor of George C. Miles</i> , ed. Dickran K. Kouymjian (Beirut, 1974)
Walker	BMCArabByz, cited above.

MICHAEL L. BATES

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
83	al-Mawṣil	1	ANS 1987.107.2 (Fig. 1)	mint name is very garbled but al-Mawṣil seems plausible; Mawṣil 82 has mint name in same position, etc.; see ANS Annual Report 1987; obverse 5 annulets
84	Dabīl	1	Walker	
85	Dabīl	4	Walker; Miles, <i>Rare Islamic Coins</i> , No. 77a (ANS 1958.50.12, Fig. 2)	
	Tiflis	5	Walker	obverse 4 annulets
86	Dabīl	4	Walker	obverse 5 annulets; obverse marginal inscription "polygonal"
87	Ḥarrān	7	Walker; Sinaw Hoard 50 (ANS 1952.80.8, Fig. 3)	no fi; obverse 5 annulets; Walker suspected specimen he cited was really Dabīl, but Ḥarrān is now confirmed
88	Ḥarrān	2	British Museum; Bibliothèque National, Paris	obverse 5 annulets
89	Ḥarrān	3	Bank Leu auction 32 (20/10/82), No. 3	obverse 5 annulets; obverse epigraphy irregular but very circular marginal inscription
	Arrān	2	Walker; Album collection	dot above B of <i>duriba</i> ; dot below B of <i>bi-Arrān</i> ; dot below K of <i>sharik</i>
90	Arrān	2	Walker; Iraq Museum 11765ms = Naqshabandi/Bakri p. 65, No. 57	
91	Arrān	1	British Museum	no fi; note wide band in which annulets are found on obverse
92	Irmīniyya	1	Walker	two points vertically below reverse field; dot below B of <i>duriba</i>
	Janza	1	private collection	

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
93	al-Bāb	1	ANS 1977.253.20 (Fig. 4)	with <i>fi</i> ; obverse 8 annulets
94	Janza	6	Walker (ANS 1922.216.1007, Fig. 5)	on at least one specimen, mint name looks like al-Janza as a result of double striking, but on good specimens name is "bi-Janza;" Ashmolean specimen has point below B of bi-Janza and B of <i>duriba</i> , as well as triangle of points left and right of obverse field
	Irmīniyya	2	Walker; Damascus Hoard 13	no points on Damascus hoard example
	al-Jazīra	3	Walker	
95	al-Jazīra	1	Iraq Museum = Naqshabandi/ Bakri p. 69, No. 70	mint seems clear
	Irmīniyya	12	Walker	
96	Irmīniyya	9	Walker	
97	Irmīniyya	5	Walker	
98	Irmīniyya	9	Walker	
99	Irmīniyya	12	Walker	
100	Irmīniyya	9	Walker (with point); ANS 1930.168.184 = Miles, <i>Rare Islamic Coins</i> , 69 (without points) (ANS 1971.316.1439, Fig. 6)	BM specimen in Walker has point below reverse but others do not
101	Irmīniyya	8	Walker	where recorded all have point below reverse
102	Irmīniyya	6	Walker	points below obverse (or on letters in bi-Irmīniyya?)
103	Irmīniyya	7	Walker	three points below obverse probably intended as point below B and two vertical points below Y in bi-Irmīniyya
104	Irmīniyya	7	Walker	no points

MICHAEL L. BATES

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
105	Irmīniyya	5	Walker	no points
	Adhar-bayjān	14	Walker (with points YKB = Aykut, 180 (no points)	most have triangle of points below reverse
106	Adhar-bayjān	3	Walker (with points) Album collection (no points)	two have triangle of points below reverse, one without
	Irmīniyya	2	Walker; Album collection	no points recorded (?)
107	Irmīniyya	3	Walker	
108	Irmīniyya	4	Walker	point below reverse?
109	Irmīniyya	3	Walker	no points on Paris specimen
110	Irmīniyya	1	Spink Zürich auction 27 (1/6/88), No. 43	four triangles of small circles in obverse margin, instead of annulets
111				
112				
113				
114	al-Bāb	2	Walker cites one, location unknown; Album collection ex Westphal collection	
115	al-Bāb	2	Walker	
116				
117	al-Bāb	1	Album collection	
118	al-Bāb	4	Walker	obverse 4 double annulets
119	al-Bāb	6	Walker	obverse 4 double annulets
120	al-Bāb	13	Walker (ANS 1952.80.10, Fig. 7)	obverse 4 double annulets; Walker mentions points, but these are die flaws on BM specimen
121	al-Bāb	6	Walker	obverse 4 double annulets; AE recorded this year, Pakhomov, <i>Monety Azerbaidjani</i> , I, 52-53
122	al-Bāb	2	Damascus Museum, noted by Miles in his copy of Walker; Album collection	

UMAYYAD NORTH DIRHAMS

A.H.	MINT	No.	CITATION	REMARKS
123	al-Bāb	6	Walker	obverse 4 double annulets Irmīniyya AE recorded Pakhomov, <i>Monety Azerbai-</i> <i>djani</i> , I, p. 53
124	al-Bāb	2	Walker	
125	al-Bāb	6	Walker	obverse 4 double annulets
126	al-Bāb	6	Walker	obverse 4 double annulets
	al-Jazīra	1	Album collection = <i>Coin</i> <i>Hoards</i> 7, p. 245, hoard 377	
127	al-Jazīra	5	Walker	
128	al-Jazīra	16	Walker	obverse 5 annulets
	al-Bāb	4	Walker	obverse 3 double annulets
129	al-Jazīra	10	Walker	
130	al-Jazīra	15	Walker	point mentioned by Walker is probably a die flaw
131	al-Jazīra	3	Walker	
	al-Bāb	1	Walker	
132	al-Jazīra	5	Walker; Bibliothèque Nation- ale, Paris, 1969.161	obverse 4 annulets
	Arrān?	1	George C. Miles, "A Ninth Century Hoard of Dirhems Found at Susa," in <i>Numismati-</i> <i>que Susienne (Mémoires de la</i> <i>Mission Archéologique en</i> <i>Iran</i> , XXXVII; Paris, 1960), No. 1; comment p. 129	Miles queries date and does not say whether Umayyad or 'Ab- bāsid type; says "base metal;" a very dubious entry, to be ignored undated AE of Irmīniyya with Umayyad governor Ishaq b. Muslim who governed in 132 only (Walker, pp. 229-30, nos. 748-49)

ՕՄԱՅԵԱՆ ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՆ ԴԻՐՀԵՄԻ ԴՐԱՄԱՀԱՏԱՐԱՆԸ

[Ամփոփում]

Խալիֆ Աբդ ալ-Մալիք իր եղբոր Մուհամմեդ բ. Մարուանին կառավարիչ նշանակեց հիւսիսային Ջազիրայի եւ Հայաստանի, որ ընդհանուր առմամբ կը պարունակէր նաեւ Ադրբայջանը, Առանը եւ Գիւրջիստանը (Վրաստան): Արաբական կայսրութեան հիւսիսային նահանգներուն մէջ, կառավարութեան ներքին ղեկավարութիւնը տեղացի բնիկ ժողովուրդին ձեռքն էր եւ արաբները կը գոհանային տուրքերը գանձելով եւ ըմբոստութիւնները զսպելով:

Օմայեան բարեկարգուած դիրհեմի տասը տարբեր դրամահատարաններ վերագրուած են վերոյիշեալ հինգ հանանգներուն՝ Ադրբայջան, Առան, ալ-Բաբ, Դաբիլ, Հառան, Իրմինիյիա, Ջանզա, ալ-Ջազիրա, ալ-Մաուսիլ եւ Թիֆլիս:

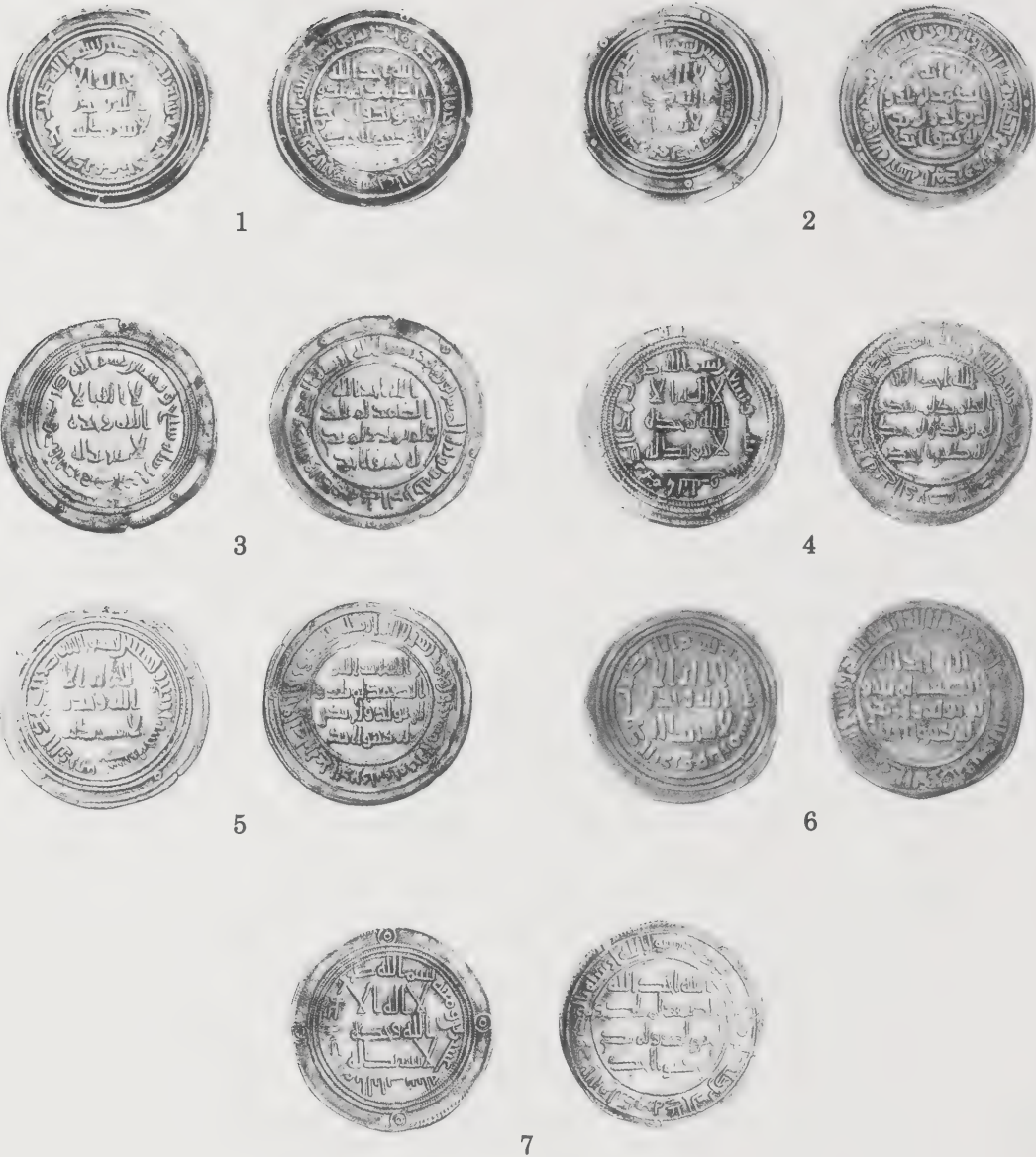
Սակայն ասոնք կրնան ներկայացնել տասէն պակաս դրամահատարանները: Օրինակի համար Դաբիլն կամ Դուինը կրնան Իրմինիյիան ըլլալ, Առանը կրնայ ալ-Բաբը ըլլալ եւ այլն: Այս ուսումնասիրութեան բանաւէճն է, թէ դիրհեմի դրամահատարան մը միայն գոյութիւն ունեցած է Օմայեան հիւսիսային նահանգին մէջ մի որոշ տարեթուի ընթացքին: Այս եզրակացութիւնը կը յայտնաբերուի երբ դիրհեմները ժամանակագրական կարգով կը դասաւորուին (տե՛ս Table I եւ III): Հառան թողարկեց դիրհեմներ Հ. 87, 88 եւ 89 թթ. ապա Առանը թողարկեց դիրհեմներ Հ. 89, 90 եւ 91 թթ.: Թուականներու յաջորդականութիւնը կը թելադրէ, թէ դրամահատարանը փոխադրուեցաւ Հառանէն դէպի Առան Հ. 89 թ.:

Միայն մէկ հատ դրամահատարանի վարկածը չատ լաւ օժանդակուած է դրամագիտական տուեալներով ու նաեւ պատմական աղբիւրներով (տե՛ս Table II): Դէպքերու ժամանակագրութեան ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ, թէ փոխարքայ մը գահակալութեան որոշ տարեթուին դիրհեմ մը թողարկած է միայն մէկ փողերանոցին մէջ: Երբ նոյն տարեթուին համար երկու դրամահատարաններու անուններ ծանօթ են, պարզ է որ հրամանատարութեան կեդրոնը մի վայրէն միւսը փոխանցուած է:

Հակառակ պատմական աղբիւրներու անկատար ըլլալուն, յայտնի է որ զիրար յաջորդող նահանգային կառավարիչներու տեղափոխութիւնները սերտօրէն կը համաձայնին դիրհեմներու թողարկման հետ:

ՄԱՅՔԼ Լ. ԲԷՅԹՍ

Նիւ Եորք

Michael L. Bates. The dirham mint of the northern provinces of the Umayyad mint

ԱՆԻ ԵՒ ԴՈՒՒՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ ՏԱՐԱԾՈՒԱԾ ԴՐԱՄՆԵՐԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐԸ

Միջնադարեան Հայաստանի երկու խոշոր քաղաքներում՝ Անիում եւ Դուինում գտնուած դրամագիտական նիւթերը, հնարաւորութիւն են ընձեռում դատելու ոչ միայն ընդհանրութիւնների, այլեւ այն տարբերութիւնների մասին, որոնք բնորոշ են եղել նրանցից իւրաքանչիւրի դրամական շրջանառութեան ներքին ոլորտին: Տարաբախտաբար շատերը չէ, որ ծանօթ են Անի քաղաքում գտնուած դրամագիտական նիւթերի ծագմանը վերաբերող ժամանակագրական եւ դինաստիական տուեալներին: Ի տարբերութիւն հնագիտական բնոյթի շատ նիւթերի, որոնց քննութիւնները կատարուել են դեռեւս անցեալում հանգուցեալ ակադեմիկոս Ն. Ե. Մառի ղեկավարութեամբ, Անի քաղաքում գտնուած դրամագիտական նիւթերը մինչեւ վերջերս մնացել էին անորոշ վիճակում: Հնագէտների կողմից ընդհանուր կարգով միշտ էլ յիշատակուել են, որ հնամեայ Անի քաղաքում եւ նրա շրջաքայքում հին ու միջնադարեան մետաղէ շատ դրամներ են գտնուել: Սակայն այդ դրամների վրայ եղած պատկերների ու գրութիւնների, նրանց պետական պատկանելիութեան, ինչպէս նաեւ ժամանակագրութեան մասին որոշակի տեղեկութիւններ կամ դասակարգուած ցուցակներ չեն հրատարակուել:

Աւարտելով Դուին քաղաքի տարածքի վրայ գտնուած դրամների ու դրամական գանձերի քննութիւնները, որոնց արդիւնքների առաջին մասը հրատարակուած¹ է, մենք ձեռնամուխ եղանք ուսումնասիրելու Անիում եւ նրա շրջաքայքում գտնուած դրամագիտական նիւթերը: Դրանք ներկայումս պահոււմ են Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանում²: Սակայն մինչ այդ նիւթերի հիմնական խմբերին անդրադառնալը, յիշատակենք, որ առաջին հաղորդումը Շիրակի Բագրատունեաց մայրաքաղաքի պեղումներից ի յայտ եկած դրամների մասին տուել է երջանկայիշատակ Ն. Ե. Մառը: Նրա հաղորդագրութեան մէջ ասուած է, որ Անիում գտնուել են առաւելապէս պղնձէ դրամներ եւ շատ քիչ՝ արծաթէ դրամներ³: Քննութիւնները պարզեցին, որ իրօք Անիի դրամագիտական հաւաքածուն բաղկացած է գերազանցապէս

¹ Խ. Ա. Մուշեղեան, *Denezhnoe obrashchenie Dvina po numizmaticheskim dannym* (Երեւան, 1962):

² Կ. Ղաֆադարյան, «Անի», Հայկական սովետական հանրագիտարան, հտր. Ա (Երեւան, 1974), էջ 407-411:

³ Ն. Մառ, *Reestr predmetov drevnosti iz VI (1907 g.) arkhheologicheskij kampanii v Ani* (Սանկտ-Պետերբուրգ, 1908), էջ 27-29:

պղնձէ դրամներէց: Սակայն միայն այդքանը, ուրիշ տեղեկութիւններ դրամների վերաբերեալ Ն. Ե. Մառը չի տուել, նշելով միայն, որ անհրաժեշտ են ուժեր եւ ժամանակ, որպէսզի պարզաբանուեն այդ նիւթերը: Այնուհետեւ Անիում գտնուած դրամագիտական նիւթերի անդրադարձել է հանգուցեալ ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելին՝ աւելացնելով մի քանի էական տուեալներ, որոնք բացակայում էին նախորդ հաղորդման մէջ: Ըստ Յ. Օրբելու՝ Անիում գտնուած դրամները եղել են բիւզանդական պղնձէ դրամներ եւ մասամբ մահմեդական ու վրացական⁴: Յիրաւի, Անիում գտնուած դրամագիտական նիւթերի մէջ Բիւզանդական կայսրութեան պղնձէ դրամները կազմում են առաւելագոյն մասը եւ յետոյ միայն առանձին օրինակներով մահմեդական տարբեր իշխանութիւնների եւ վրաց Բագրատունեաց թագաւորութեան պղնձէ դրամները: Տարիներ առաջ Պետական էրմիտաժի դրամագիտութեան բաժնում (1951 թ.) ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելին իր տպաւորութիւնները մեզ յայտնեց Անիում գտնուած մի շարք Հուլաղուեան պղնձէ դրամների մասին, որոնց վրայ դրոշմուած են եղել հայերէն գրերին նմանուող, բայց անորոշ նշաններ: Դրանք թողարկուել են Անի քաղաքում, Հուլաղուեան վերջին խաներից Սուլէյմանի (1339–1344) եւ Նուշիրուանի (1344–1354) տարիներին, նրանց անունների ույղուրերէն արձանագրութիւններով: Թանգարանում պահուող արխիւային նիւթերի ներկայիս վիճակից ելնելով, կարելի է ասել, որ էապէս մենք պարտական ենք Յովսէփ Օրբելու յիշատակութիւններին Անիում գտնուած դրամական գանձերի, մասնաւորապէս 1906 թ. Գագկաշէն եկեղեցու մօտ, 1908 թ. Միջնաբերդի Բագրիկ դահլիճի նկուղում եւ 1909 թ. Մառի անուան փողոցի պեղումներից ի յայտ եկած գանձերի տեղանքին վերաբերող մանրամասնութիւնների համար: Այդ ամէնով հանգերձ, սակայն մինչեւ 1982 թ. դեռեւս չէր ստեղծուել մի ամփոփ ցուցակ, որով իմացուեր, թէ ի վերջոյ ինչպիսի՞ դրամներ են գտնուել Անի քաղաքում եւ նրա շրջակայքում: Հիմք ընդունելով Անի քաղաքից Երեւան փոխադրուած բոլոր այն հին ու միջնադարեան դրամները, որոնք ներկայումս պահւում են Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանում⁵, մենք քննեցինք նրանցից իւրաքանչիւրի ծագմանը վերաբերող տուեալները, որոնք ներկայացնում ենք հետեւեալ յաջորդականութեամբ.

⁴ Յ. Ա. Օրբելի, *Izbrannye trudy* (Երեւան, 1963), էջ 89: *Aniškaxā serūā No. 3* (Սանկտ-Պետերբուրգ, 1910):

⁵ Անի քաղաքի թանգարանային նիւթերի եւ այդ թւում դրամների կորստից փրկելու եւ պահպանութեան դործում իր անմոռաց երախտիքն է ունեցել Նիկողայոս Մառի աշակերտներից՝ հանգուցեալ Աշխարբէկ Քալանթարը: 1918 թ. մի խումբ լոռեցի հայրենասէրների ջանքերով Աշխարբէկ Քալանթարը կարողացել է թուրք զօրքերի Անի մտնելու միջոցին դուրս բերել Անի Հնադարանից թանգարանային նիւթերը եւ դրանք փոխադրել Երեւան: Այդ մասին տե՛ս Հայկական սովետական հանրագիտարան, հտր. Ա (Երեւան, 1974), էջ 407–411:

ԱՆԻ ԵՒ ԴՈՒՒՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ ՏԱՐԱԾՈՒԱԾ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
1	Մակեդոնիայի արքայ Փիլիպոս Արիդայոսի տարիներին (323-316) թողարկուած չորեքդրամեան (տետրադրախմ) :		2	
2	Փիւնիկիայի Տիւրոս քաղաքում (մ.թ.ա. Ա դ.) թողարկուած չորեքդրամեան :		1	
3	Հայաստանի Արտաշէսեան հարստութեան արքայ Տիգրան Մեծի (95-56) պատկերով եւ նրա տիտղոսի «Արքայից արքայ» յունարէն արձանագրութեամբ արծաթէ դրամ :		1	
4	Պարթեւական Որոդէս Բ արքայի (57-38) պատկերով եւ նրա տիտղոսի յունարէն արձանագրութեամբ դրամ (դրախմ) :		1	
5	Հռոմի հանրապետութեան (մ.թ.ա. Ա դ.) դէնարիոս :		2	
6	Հռոմի կայսր Վեսպասիանոսի տարիներին (69-79) թողարկուած դէնարիոս :		1	
7	Հռոմի Թէոդոսիոս Բ կայսեր (408-450) տարիներին թողարկուած սիլիքուայ :		3	
8	Հռոմի Անաստասիոս կայսեր տարիներին (491-518) թողարկուած սիլիքուայ :		2	
9	Իրանի Սասանեան Որմիզդ Դ (579-590) եւ Խոսրով Բ (590-628) արքաների պատկերներով դրախմաներ :		4	
10	Բիւզանդիայի Հերակլ կայսեր եւ նրա յաջորդների օրօք թողարկուած միլիարենս եւ պղնձէ (է-ժԲ դդ.) ֆոլիսներ :		1	1274
11	Արաբական խալիֆայութեան Օմայեան հարստութեան Արմինիյա նահանգի (է-Ը դդ.) անտարեթիւ ֆելսեր :			2
12	Արաբական խալիֆայութեան Աբբասեան հարստութեան ալ-Մանսուր խալիֆայի գահակալութեան տարիներին (754-775), ալ-Քուֆա քաղաքում դրուագուած, դրամ (դիրհեմ) եւ ֆելս :		1	1

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
13	Բուզեհեան տիրակալութեան (ամիրայու- թեան), Բաղդադ քաղաքում դրուագուած (ժ դ.), դիրհեմ:		1	
14	Արտուքեան Մարդինի Նուր ադ-Դինի (1146-1173) (ամիրայի) անունով վարկային «դիրհեմ»:			1
15	Իկոնիայի սուլթանութեան մաշուած դիրհեմ- ներ եւ ֆելսեր:		6	203
16	Ազրբեջանի աթաբեկների (ժԲ-ժԳ դդ.), Իլդե- գիզեան, վարկային «դիրհեմներ»:			37
17	Խորեզմի շահ սուլթան Ջալալ ադ-Դինի (1226 թ.) անկանոն կերտուածքի «դիրհեմներ»:			1
18	Վրաց Բագրատունեաց (ժԲ-ժԳ դդ.) կանոնա- ւոր կերտուածքի վարկային դրամներ:			52
19	Եդեսիայի խաչակիր ասպետների (ժԲ դ.) ֆո- լիսներ:			24
20	Մոնղոլական տիրակալութեան Չինգիզեան Մանգու խանի (1251-1260) դիրհեմներ (խանիկներ) եւ ֆելսեր:		2	18
21	Իրանի մոնղոլական տիրապետութեան, Հուլա- ղուեան խանների (ժԳ-ժԴ դդ.), դիրհեմներ եւ ֆելսեր:		15	49
22	Իրանի քաղաքային թողարկման (ժԷ-ժԸ դդ.) ֆոլուսներ:			25
23	Օսմանեան կայսրութեան մաշուած արձանա- գրութիւններով (ժԹ դ.), տարբեր արժէնիչնե- րի, դրամներ:			5
24	Ռուսական կայսրութեան մաշուած կոպեկա- նոցներ:			2
25	Անտոյշ, տարբեր դրամական միաւորներ, ջնջուած արձանագրութիւններով:			57

ԱՆԻ ԵՒ ԴՈՒԻՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ ՏԱՐԱԾՈՒԱԾ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Այսպիսով, մեր առաջ ներկայանում են Անի քաղաքի տարածքի վրայ գտնուած 43 արձաթէ եւ 1751 պղնձէ, ընդամէնը 1794 մետաղեայ դրամներ, որոնց ծագման ժամանակագրութեան եւ դինաստիական այս ցուցակը, տակաւին առաջին անգամ է հրապարակուում:

Ինչ վերաբերում է Դուինում գտնուած դրամներին, ապա դրանք իրենց ծագման տուեալներով ստորաբաժանուում են հետեւեալ յաջորդականութեամբ.

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
1	Մակեդոնական թագաւորութիւն, Փիլիպոս Արիդայոս (323-316), չորեքդրամեան (տետրադրամ):		1	
2	Հայոց Արտաշէսեան հարստութեան Տիգրան Մեծի (95-56) պատկերով դրամ՝ դրուագուած Տիգրանակերտում միապետի «Արքայից արքայ» տիտղոսի յունարէն արձանագրութեամբ:		1	
3	Հռոմէական կայսրութիւն, Օգոստոս Ոկտաւիանոսի (մ.թ.ա. 2-մ.թ. 11 թթ.) եւ Դոմիցիանոսի (81-96) պատկերներով եւ լատին գրութիւններով դենարիուաներ:		3	
4	Բոսֆորի թագաւորութեան Ռիսկուպարիդ Բ (68-92) եւ Ռիսկուպարիդ Զ (318-332) թագաւորների պղնձէ «ստատերներ»:			2
5	Իրանի Սասանեան (Ե-է դդ.) դրամներ թողարկուած Կաւատ Ա (488-531), Խոսրով Ա (531-579), Որմիզդ Դ (575-590), Խոսրով Բ (591-628) եւ Արտաշիր Գ (628-630) Արքաների պատկերներով եւ զահակալութեան տարեթուերով:		212	
6	Բիւզանդական կայսրութեան (Ե-ԺԱ դդ.), բիւզանդական-յունարէն գրութիւններով, Յիսուս-Քրիստոսի, ինչպէս նաեւ Տիրամօր ու կայսրների պատկերներով, տարբեր արժէնիւնների դրամներ ⁶ :	44	229	50
7	Արաբական խալիֆայութեան Օմայեան հարստութեան (Ը դ.) քուֆի գրելաձեւի դրամներ:		5	30

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
8	Արաբական խալիֆայութեան Աբբասեան հարստութեան (Ը-Ժ դդ.) քուֆի գրեւածեւի դրոշմով դիրհեմներ եւ ֆելսեր ⁷ :		28	367
9	Թաթարիստանի Աբբասեան նահանգապետների արաբերէն եւ պահլաւերէն արձանագրութիւններով, Սասանեան համակարգի դրախմանոցներ:		4	
10	Աղբբեջանի Սաջեան ամիրայութեան Եուսուֆ իբն Դիվդաղի անունով, Հայաստանում (հաւանաբար Դուինում) (Հիջրայի 319թ./ 931 մ.թ.) թողարկուած դիրհեմ:		1	
11	Գանձակի (Գեանջայի) Շեդդադեան ամիրայութեան դիրհեմներ մաշուած արաբերէն արձանագրութիւններով:		2	
12	Իրաքի Սելջուկեան (ԺԲ դ.), արաբերէն մաշուած արձանագրութիւններով պղնձէ դրամներ:			2
13	Աղբբեջանի աթաբեկների, Իլդեգիզեան (հայոց մէջ Եւտկուզեան) հարստութեան, գրեթէ բոլոր ներկայացուցիչների՝ Իլդեգիզի (1137-1176), Փահլեւան Մուհամմեդի (1176-1187), Կիզիլ Ասլանի (1187-1191) եւ Աբու-Բեկիի (1191-1210) անունների յիշատակութեամբ պղնձէ կանոնաւոր կերտուածքի «դիրհեմներ»:			881
14	Արտուքեան Հիսնքայֆայի եւ Մարդինի (ԺԲ դ.) կանոնաւոր կերտուածքի պղնձէ «դիրհեմներ»:			5

⁶ Դուինի կենտրոնական թաղամասից ոչ շատ հեռու՝ Նորաշէն գիւղի մօտ գտնուած ԺԱ դ. բիւզանդական ոսկէ դրամական զանձի պարունակութիւնը (3539 սողիղներ) ենթակայ է առանձին քննութեան:

⁷ Յիշեալ քննութիւնից բացի Դուինում գտնուել են 995 արծաթէ, առաւելապէս աբբասեան դրամների բեկորներ՝ 773-97. գրամ ընդհանուր քաշով, որոնք Հայաստանի դրամական տնտեսութեանը բնորոշ չեն եւ վերապահուած են առանձին քննութեան համար:

ԱՆԻ ԵՒ ԴՈՒԻՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ ՏԱՐԱԾՈՒԱԾ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
15	Ջանգիեան հարստութեան Մոսուլի եւ Հալէպի տիրակալների վարկային նշանակութեան պղնձէ «դիրհմներ» (ժԲ-ժԳ դդ.), յիշատակւած անտիկ պատկերների տուեալներով:			3
16	Երզնկա քաղաքի տիրակալ Մանգուջակեան Բահրամ շահի (1155-1218) անուան վարկային նշանակութեան պղնձէ մաշուած «դիրհմ»:			1
17	Իկոնիայի սուլթանութեան (ժԲ-ժԳ դդ.) դիրհմներ եւ ֆելսեր:		5	26
18	Խորեզմի շահ Ջալալ-ադ-Դինի (Մանգուլու-նու) անունով (Հիջրայի 617-618) դրուագուած անկանոն կերտուածքի դրամ:			1
19	Վրաց Բագրատունեաց, առաւելապէս Թամար (1184-1212) եւ Ռուսադան (1223-1247) թագուհիների անուններով վրացերէն եւ արաբերէն արձանագրութիւններով կանոնաւոր կերտուածքի դրամներ:			115
20	Մոնղոլական տիրապետութեան Ջինգիզեան հարստութեան դիրհմներ ու ֆելսեր:		3	7
21	Իրանի Մոնղոլական խաների կամ Հուլաղուեան հարստութեան դիրհմներ:		3	
22	Ոսկէ Հորդայի կամ Ջուչեան Ջանիբեկ խանի անունով դրուագուած դիրհմ:		1	16
23	Պարսից տիրապետութեան, Սեֆեան շահ Աբբասի (1587-1629) անունով դրամ, դրուագուած Ռեշտ քաղաքում:		1	
24	Հնդկաստանի Բաբուրեան հարստութեան Նասիր ադ-Դին Մուհամմեդ շահի (1718-1748) անունով Շահջահանաբադ քաղաքում դրուագուած (Հիջրայի 1151 թ./1738-1739 մ.թ.) ուղփի:		1	
25	Օսմանեան սուլթաններ Մուհամմեդ Դ (1648-1687) եւ Աբդ ալ-Մեջիդի (1839-1861) անուններով դրամներ:		2	

Թիւ	Դրամները	Քանակը հատերով ըստ մետաղների		
		Ոսկի	Արծաթ	Պղինձ
26	Օսմանեան սուլթան Աբդ ալ-Ազիզի անունով (1860-1876) ղուռուշ:			1
27	Ռուսական կայսրութեան նիկոլայ Ա ցարի անունով կոպեկանոցներ:			2
28	Անորոշ ծագման խիստ մաշուած դրամներ:		6	189

Ի մի բերելով կարող ենք նշել, որ Դուինում գտնուած դրամագիտական նիւթերը (ոսկէ՝ 44, արծաթէ՝ 508 եւ պղնձէ՝ 1698, ընդամէնը 2250 դրամներ) գրեթէ նոյն համամասնութեամբ, ինչպէս Անիում գտնուածները, իրենց ծագման տուեալներով ներկայացնում են երկու տասնեակից աւելի պետութիւնների դրամական միւտորներ՝ թողարկուած տիպային տարբեր տուեալներով: Յիշեալ բոլոր նիւթերից Դուինի դրամական տնտեսութեան համար բնորոշ են, այսինքն նրանում լայն տարածում են ունեցել հետեւեալ դրամական խմբերը.

ա. Սասանեան եւ Բիւզանդական (Ե-է դդ.) արծաթէ դրամները

բ. Արաբական Օմայեան եւ Աբբասեան խալիֆայութիւնների (Ը-Ժ դդ.)

արծաթէ ու պղնձէ դրամները

գ. Թուրք-սելջուկեան (ԺԱ-ԺԲ դդ.) պղնձէ դրամները

Այս երեք խմբերի դրամները վերաբերում են Դուինի քաղաքային կեանքի հիմնական փուլերին: Մնացեալները պատկանում են կամ վաղ, կամ ուշ ժամանակներին, երբ Դուինը իբրեւ քաղաք հանդէս չէր եկել, կամ երբ Դուինը կորցրել էր իր երբեմնի ունեցած խոշոր քաղաքի նշանակութիւնը եւ դարձել էր գիւղ:

Ինչ վերաբերում է Անի քաղաքին, ապա վերջինիս դրամական տնտեսութեան համար բնորոշ են եղել հետեւեալ դրամական խմբերը.

ա. Բիւզանդական կայսրութեան (Ժ-ԺԳ դդ.) դրամները

բ. Թուրք-սելջուկեան տիրապետութեան (ԺԱ-ԺԳ դդ.) դրամները

գ. Մոնղոլական տիրապետութեան (ԺԳ-ԺԵ դդ.) դրամները

Մնացածները պատահականութիւններ չլինելով հանդերձ, Անիում լայն տարածում եւ տեւական շրջանառութիւն չեն ունեցել: Անիում եւս, ինչպէս Դուինում՝ մակեդոնական, փիւնիկեան, հին հայկական (Արտաշէսեան), հռոմէական եւ այլ, առաւելապէս ուշ միջնադարեան դրամները վերաբերում են Անիի, մասամբ նախաքաղաքային, ինչպէս նաեւ հետքաղաքային ժամանակներին:

Յայտնի է, որ մինչ Ժ դ. Անին ամբողջ էր: Նրա քաղաքային կեանքի զարգացումը ծաւալուել էր Շիրակի Բագրատունեաց թագաւորութեան հզօրութեան ժամանակներում՝ Ժ դ. սկզբից

մինչեւ ԺԱ դ․ առաջին կեսը⁸։ Մինչդեռ Դուինը սասանեան եւ արաբական տիրակալութեան ժամանակներում տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային խոշոր կենտրոն էր Հայաստանում, ուր թողարկւում էին սասանեան եւ արաբական դրամներ։ Արտաքին առեւտուրը դրսից եւս բերում էր այդօրինակ դրամներ։

Նիւթերի համադրութիւնը ցոյց է տալիս, որ Անիում սասանեան, օմայեան եւ աբբասեան դրամները գտնուել են հատուկէնտ նմուշներով, լայն տարածում ապստեղ նրանք չեն ունեցել եւ բնորոշ չեն տեղական շուկայի համար։ Այս որոշակի տարբերութիւնը՝ սասանեան եւ արաբական դրամների տարածուած լինելը Դուինում, իսկ Անիում՝ դրանց գրեթէ լրիւ բացակայութիւնը պատահականութիւն չէ։ Այն հաստատում է գրաւոր աղբիւրների հաղորդած ժամանակագրական տուեալները Դուին եւ Անի քաղաքների վերաբերեալ։

Այդ երկու քաղաքների դրամագիտական նիւթերի համադրութիւնը բացայայտում է նաեւ մէկ ուրիշ տարբերութիւն։ Նախ եւ առաջ միանգամայն որոշակիօրէն դիտուում է բիւզանդական Ժ-ԺԲ դդ․ պղնձէ դրամների բացարձակ առաւելութիւնը Անիում եւ դրանց համեմատաբար սակաւութիւնը Դուինում։ Այլ կերպ ասած, բիւզանդական ծագում ունեցող պղնձէ դրամները Ժ-ԺԱ դդ․ լայն տարածում են ունեցել Անիում։ Մինչդեռ Դուինում դրանք համեմատաբար աննշան են եղել։ Բիւզանդական պղնձէ դրամներից Անիում տարածուած են եղել առաւելապէս Յովհաննէս Չմշկիկ (969-976), Վասիլ Բ եւ Կոստանդին Ը կայսրների համատեղ զահակալութեան (976-1025), Միքայէլ Դ (1034-1041), Թէոդորա կայսրուհու (1055-1056), ինչպէս նաեւ Կոստանդին Ժ Ղուկասի եւ Կայսրուհի Եւդոկիայի (1059-1067) ֆոլիսները։

Անի-Դուին դրամագիտական նիւթերի համադրութիւնը ցոյց է տալիս նաեւ մէկ այլ ուշագրաւ տարբերութիւն։ Դա Եղեսիա քաղաքում, ԺԲ դ․ իշխած խաչակիր ասպետների թողարկած պղնձէ դրամների առկայութիւնն է Անիում (24 ֆոլիսներ) եւ նրանց բացակայութիւնը Դուինում։ Այդ դրամները Միջագետքից Շիրակ եւ թափանցել հաւանաբար ոչ ուղղակիօրէն՝ Եղեսիա-Անի գծով, այլ հաւանաբար Անտիոքում եւ Կ․ Պոլսում թողարկուած բիւզանդական դրամների հետ միասին, որոնք այնքան տարածուած էին Մերձաւոր Արեւելքի երկրներում։ Նկատենք, որ Անիում գտնուած բիւզանդական դրամներն առաւելապէս Կ․ Պոլսում եւ Անտիոքում թողարկուած դրամներից են։ Կոստանդնուպոլիսը եւ Անտիոքը միջագոյն լայն կապեր ունեցող վաճառաչա՝ քաղաքներ էին, որոնց առնչութիւնները հայկական շուկաների հետ Բագրատունիների օրօք, ինչպէս եւ նախարաբական ժամանակներում սերտ էին դարձել։ Բացառուած չէ, որ Սիրիա-Պաղեստինեան շրջաններում տարածուած բիւզանդական դրամների հետ Հայաստան են թափանցել նաեւ յիշեալ խաչակիր ասպետների դրամները, որոնց յայտնութիւնները Անիում պատահականութիւններ չեն, այլ անցեալից մնացած յիշատակութիւններ

⁸ Յ․ Ա․ Մանանդեան, *O torgivle i gorodakh Armenii v svīdazi s mirovoī torgovleī drevnikh vremen* (Երեւան, 1954), էջ 214։ Բարկեն Առաքեյան, Քաղաքները եւ արհեստները Հայաստանում IX-XIII դարերում, հտր․ Ա (Երեւան, 1958), էջ 75։

այն կապերի մասին, որ ունեցել է Շիրակի հայոց մայրաքաղաքը ժԲ դ. Լեւանտի հետ: Անիում եւ Դուինում գտնուած նիւթերի համադրութիւնը ներկայացնում է այդ երկու քաղաքների դրամական տնտեսութիւնների միջեւ եղած չորրորդ տարբերութիւնը:

Յայտնի է, որ ժԲ դ. վերջից մինչեւ մոնղոլական տիրակալութեան հաստատումը, այսինքն մինչեւ ժԳ դ. երեսունական թուականների աւարտը, թէ Անիում եւ թէ Դուինում տարածուած են եղել վրաց Բագրատունեաց թագաւորութեան դրամները: Վերջիններս թողարկուել են բացառապէս պղնձից եւ դրանց մի մասը ունեցել է վարկային նշանակութիւն ներքին շուկայում բացակայող արծաթէ դրամներին փոխարինելու համար: Դրանց վրայ դրոշմուած են եղել թամար եւ Ռուսաղան թագուհիների անունները վրացերէն համառոտագրուած եւ արաբերէն ընդարձակ արձանագրութիւններով: Այդ դրամները թողարկուել են երկու կերտուածքի՝ «կանոնաւոր» եւ «անկանոն» տեսակներով: Անիում տարածուած են եղել թէ «կանոնաւոր» եւ թէ «անկանոն» կերտուածք ունեցող վրացական ժԲ-ժԳ դդ. պղնձէ դրամները: Մինչդեռ Դուինում տարածուած են եղել միայն «կանոնաւոր» կերտուածք եւ համեմատաբար կայուն կշռային չափեր ունեցող վրացական պղնձէ դրամները: Այդ տարբերութիւնը պահանջում է առաջիկայում քննութեան առնել դրանց գործառական նշանակութեան հարցերը՝ կապուած Մերձաւոր Արեւելքում «արծաթի ճգնաժամի» ծաւալման փուլերի հետ: Դա քաղաքատնտեսական բնոյթի պատմական երեւոյթ էր, որ դիտուում է Անդրկովկասում ողջ ժԲ դ. ընթացքում եւ ժԳ դ. սկզբում: Այդ երեւոյթի՝ այսպէս կոչուած «արծաթի ճգնաժամի» մասին գրաւոր տեղեկութիւններ չեն պահպանուել, իսկ նրա ծագման պատճառները պատմագիտութեան մէջ մնացել է անորոշ, չնայած առանձին մասնագէտներ շուրջ երկու հարիւր տարի տեւող (ժԱ-ժԲ դդ.) արծաթէ դրամների բացակայութիւնը Մերձաւոր Արեւելքի երկրներում համարում են կապուած սելջուկեան աւերիչ արշաւանքների կամ տնտեսական բնոյթի տարբեր հարցերի հետ, որոնք լիակատար պարզաբանութեան կարիքն ունեն⁹: Ըստ էութեան «արծաթի ճգնաժամի» հարցը կոմպլեքսային ենթակայ թեմայ է, որին առաջիկայում անհրաժեշտ է պատմաբանների, հնագէտների եւ տնտեսագէտների համատեղ ջանքերի նուիրումը: Մեր նիւթերի սոյն քննութեան սահմաններից այն դուրս է մնում:

Արդէն մոնղոլական տիրապետութեան ժամանակներում վերացել էր «արծաթի ճգնաժամը» եւ Արեւելքում նորէն ամենուրէք թողարկուում էին արծաթէ դրամները, որոնք թափանցել էին արտաքին ու ներքին առեւտուրի շրջանային ոլորտները: Սակայն մինչ այդ Անիում եւ Դուինում վրացական դրամների տարածումը պատահականութիւն չէր, այլ պայմանաւորուած էր Զաքարեանների իշխանութեան ներքոյ զարգացող հայ-վրացական տնտեսական սերտ յարաբերութիւններով ընդդէմ թուրք-սելջուկեան զաւթիչների:

⁹ Վ. Վ. Բարտուղ, *Istoriia kulturnoi zhizni Turkestana* (Լենինգրադ, 1927), էջ 82: Ա. Ի. Եուզրովսկիյ, *Feodalizm na Vostoke* (Լենինգրադ, 1932) էջ 27: Ե. Ա. Պախոմով, *Monety Gruzii* (Տբիլիսի, 1970), էջ 73:

Տարաբախտաբար, ԺԳ դ. կէսից խզուում է Անի եւ Դուին քաղաքների դրամական տնտեսութեան մէջ մինչ այդ նկատուող ընդհանուր կապը: Անիում լայն տարածում են ստանում մոնղոլական տիրակալութեան դրամները, իսկ Դուինում ընդհանրապէս դրամական շրջանառութիւնը գրեթէ դադարում է: Դուինում ԺԳ-ԺԴ դդ. դրամները հազուադէպ են: Եւ դա պատահականութիւն չէ: Խորեզմի շահ Ջալալ-ադ-Դինի եւ այնուհետեւ մոնղոլական զօրքերի կողմից աւերուած Դուինը ԺԳ դ. վերջին կորցրել էր իր քաղաքային կեանքի մեծ կենտրոն լինելու նշանակութիւնը:

Ի տարբերութիւն Դուինի, Անիում շրջանառութեան մէջ էին մտել ոչ միայն մոնղոլական, մասնաւորապէս Ջինգիզեան Մանգու խանի, Հուլաղուեան Արղուն, Ղազան Մահմուդ, Մուհամմեդ Խուդաբենդա, Աբու-Սայիդ Սուլէյման եւ Նուշիրուան խաների դրամները, այլեւ բուն Անիում այդ խաները թողարկել էին տալիս իրենց դրամները: Այսպէս, եթէ հաշուի առնենք թանգարաններում ներկայումս պահուող Անի քաղաքում թողարկուած մոնղոլական դրամները եւ կազմենք նրանց ժամանակագրութիւնը, ապա կարող ենք նշել, որ 1300-1301 թթ. մինչեւ 1377-1378 թթ.՝ աւելի քան 77 տարի անընդմէջ Անին արծաթէ դրամներ է թողարկել, ըստ որում ոչ միայն նրան տիրած Հուլաղուեան, այլ նաեւ վերջիններիս յաջորդած Ջալալիբեան խաների անուններով¹⁰:

Արծաթէ դրամներից բացի, որոնք թողարկուում էին զանգուածօրէն, Անիում երբեմն թողարկուում էին նաեւ ոսկէ ու պղնձէ դրամներ: Պահպանուել են Աբու-Սայիդ խանի (Հիջրայի 717 թթ./1317-1318 մ.թ.) Անիում կտրուած ոսկէ դրամներից, ինչպէս նաեւ վերջին Հուլաղուեաններից Սուլէյման խանի անունով Անիում (Հիջրայի 742-743 թթ./1341-1342 մ.թ.) թողարկուած պղնձէ դրամներից առանձին նմուշներ: Այդ դրամները սպասարկում էին քաղաքի եւ նրա շրջակայքի ներքին առեւտրի պահանջները, ըստ որում իրենց վրայ ունեցած պատկերների ու գրութիւնների նշանակութեամբ դրանք կազմում են մի իւրատիպ խումբ արեւելեան դրամների հոծ զանգուածում: Անի քաղաքի վերջին դրամագիտական վկայութիւնը հանդիսանում է նրանում ԺԵ դ. դրուագուած ոսկէ դրամը, որի մասին յիշատակում է Ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելին¹¹: Անիում դրուագուած ոսկէ այդ դրամը վերաբերում է 1407-1420 թթ. եւ ինչպէս ցոյց են տուել վերջին քննութիւնները, կրում է իր վրայ Կարա-Կոյունլի Աբու-Նասր Կարա Եուսուֆ Նույան իբն Մուհամմեդի (Հիջրայի 790-810 թթ./1389-1406 մ.թ.) եւ նրա գահաժառանգ որդու՝ Պիր Բուղաղի (1407-1420 թթ.) անունները¹²:

¹⁰ Խ. Ա. Մուշեղյան, Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում, (Երեւան, 1983), էջ 227-233:

¹¹ Յ. Ա. Օրբելի, *Izbrannye trudy* (Երեւան, 1963), էջ 10:

¹² Իրանի մոնղոլական խաների եւ նրանց յաջորդների կողմից Անիում թողարկուած դրամների պատկերագրութեան հարցերին անդրադարձել է վաստակաւատ դրամագէտ Ե. Ա. Պախոմովը: Կովկասեան դրամագիտների իր կազմած ցուցակում պրոֆեսոր Ե. Ա. Պախոմովը 1926 թ. յիշատակել է Անիում գտնուած բիւզանդական ԺԱ-ԺԲ դդ. 608 դրամներից բաղկացած զանձը՝ հիմք ընդունելով ակադեմիկոս Ն. Ե. Մառի զեկուցագիրը: Դրամագէտ Ե. Ա.

Անի քաղաքի պատմութեան հետ առնչուող դրամներից առանձին նմուշներ մեզ յայտնի են նաեւ Հայկական ՍՍՀ Արթիկի շրջանի Հառիճ, Փանիկ ու Մեծ Մանթաշ գիւղերի դպրոցական թանգարաններից եւ Լենինական քաղաքում կազմուած հաւաքածոներից¹³: Այդ ամէնը՝ լրացնելով Անի քաղաքի պեղածոյ դրամների շարքը, միաժամանակ հաստատում է մեր եզրայանգումները նրանց հիմնական խմբերի տարածման վերաբերեալ¹⁴:

Բացի զուտ դրամագիտական բնոյթի հարցերից, Անիում եւ Դուինում գտնուած մետաղէ դրամները իրենց պատկերագրութեան տուեալներով համապատասխանաբար արտացոլում են այդ երկու քաղաքների պատմութեան գլխաւոր փուլերը, ինչպէս նաեւ յիշատակում նրանց կապերը միջնադարեան տարբեր երկրների հետ:

Խ. Ա. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆ
Երեւան

COINS CIRCULATED IN THE CITIES OF ANI AND DVIN AND THE DATA OF THEIR SYNTHESIS

[Summary]

Coin hoards found in the medieval capital Ani of the Armenian Bagratids in the Shirak district are preserved in the State Museum of Armenian History, Erevan. They were reported first by the late archaeologist N. Marr who mentioned only that most of the coins discovered in the vicinity of the city of Ani are copper and a small number are silver. Later, H. Orbeli noted that the coins unearthed are mostly Byzantine, and partly Mohammedan and Georgian.

Based on the author's examination, coins of twenty-four basic types (including ancient Armenian) were discovered in the city of Ani. The earliest is a Macedonian coin. The total con-

Պատմութեան է առել Անիում գտնուած վրաց թամար եւ Ռուսադան թագուհիների ԺԲ-ԺԳ դդ. պղնձէ դրամները, ինչպէս նաեւ քրիստոնէական հաւատի խաչ նշանով եւ «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ Աստուծոյ միակ» բանաձեւի արաբերէն արձանագրութեամբ մոնղոլական դրամները: Տե՛ս Խ. Ա. Պատմութեան, *Monetnye klady Azerbaidzhana*, հտր. Ա (Բակու, 1926), թիւ 130 եւ 148, հտր. Բ, թիւ 411 եւ 467, հտր. Է, թիւ 1895:

¹³ Խ. Ա. Մուշեղյան, «Դրամագիտական հաւաքածու Շիրակից», Լրաբեր Հասարակական Գիտութեան (1979), թիւ 7, էջ 83-111:

¹⁴ Սոյն յօդուածով առաջին անգամ հրատարակուած է Անի քաղաքում գտնուած դրամների մեր կազմած ցուցակը, որի մէջ մտել են թէ՛ առանձին օրինակներով յայտնաբերուած եւ թէ՛ գանձերի կազմից պահպանուած դրամները: Ինչ վերաբերում է Դուին քաղաքի պեղումներից եւ շրջակայքից պատահականօրէն գտնուած դրամագիտական նիւթերին, ապա դրանք ներկայացնում են ինչպէս հրատարակուած, այնպէս էլ անտիպ միացած, բայց վերջին քսան տարիների ընթացքում (1962-1982 թթ.) մեր որոշմանը յանձնուած բոլոր դրամներն ու դրամական գանձերը, որոնց ամբողջական ցուցակը նոյնպէս առաջին անգամ է հրատարակուած:

stitutes 1793 pieces (37 silver and 1756 copper). The coins discovered in the city of Dvin are classified under twenty-five basic types (including ancient Armenian). The total constitutes 2250 pieces (44 gold, 506 silver, and 1700 copper).

It can be concluded that most of the coins circulated in Dvin can be given to the Sassanians, Byzantines, Umayyad and Abbasid Caliphates, and Turkic-Seljuqs. Similarly, the coins found in Ani can be given to the Byzantines, Turkic-Seljuqs, and Mongols.

Although other types of coins found in both cities are not incidental, they have not circulated and spread widely. Byzantine coins have been more prominent in Ani and less significant in Dvin. Noteworthy is the presence of coins of queens Tamar and Rusadan in both cities. Some Georgian coins were struck in “regular” fabric while others were struck in “irregular” fabric. In Ani both types were found, whereas in Dvin only the “regular” type.

The iconography of metallic coins found in the cities of Ani and Dvin, in addition to numismatic queries, reflects the various important phases of history as well as their relationships to international trade with different countries.

KH. A. MOUSHEGHIAN

Erevan

ԺԸ-Ի ԴԴ. ՄԻ ԽՈՒՄԲ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԵԴԱԼՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ԺԸ դ. վերջին հայկական իրականությունում տարածուած էին մեդալներ, որոնց առաջին երեսին պատկերուած էր Գրիգոր Լուսաւորիչը, իսկ երկրորդին՝ էջմիածնի մայր տաճարը։ Ուսումնասիրողները գրեթէ ուշադրութիւն չեն դարձրել տեղական վարպետների ձեռքով պատրաստուած այս մեդալների վրայ, որոնք հայկական մեդալային արուեստի ինքնատիպ եւ անբաժանելի մասն են կազմում։ Յուշաբերուած անտարբերութեան գլխաւոր պատճառներից է նաեւ գրաւոր նիւթերի եւ այլ տեղեկութիւնների բացակայութիւնը։ Այնպէս որ յիշեալ փոքրածաւալ յուշարձանների ուսումնասիրման հիմնական աղբիւրները հէնց իրենք մեդալներն են։ Ձնայած այս մեդալների տարածուածութեանը, այսուհանգերձ, ներկայումս պահպանուել է նրանց միայն աննշան մասը։

Մեզ յաջողուեց հաւաքել տասնինը մեդալ, տարբերակներով ու կրկնութիւններով, որոնց մեծագոյն մասը հրատարակուել է առաջին անգամ։

Մեդալները պահուում են հետեւեալ թանգարաններում եւ անհատական հաւաքածոներում․

- ա․ Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարան – 9 հատ
- բ․ Պետական էրմիտաժ (Լենինգրադ) – 2
- գ․ Վիեննայի Մխիթարեան միաբանութեան թանգարան – 2
- դ․ էջմիածնի Մայր Աթոռի թանգարան – 1 հատ¹
- ե․ Ե․ Ա․ Սիմոնեանի (Երեւան) հաւաքածուից – 1
- զ․ Զ․ Պտուկեանի (Վիլնոյն, ԱՄՆ) հաւաքածուից – 2
- է․ Պ․ Սապապեանի (Հալէպ) հաւաքածուից – 1
- ը․ 50-ական թուականների վերջերին Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանի գնահատու յանձնաժողովին ներկայացուել է ոսկեայ մեդալ, որը չի գնուել։

¹ էջմիածնի Մայր Աթոռի թանգարանում պահուում է նաեւ մէկ ոսկեայ մեդալ, որը 50-ական թուականների վերջերին նուիրել է Կարսի 80-ամեայ բնակիչներից մէկը։ Նրա յայտնած տեղեկութիւններից պարզուել է, որ այն պատկանել է իր մեծ մօրը։ Կարելի է ենթադրել, որ մեդալը պատրաստուել է ԺԺ դ․ կէսերին։ Յաւոք, մեդալը մենք չենք տեսել եւ նրա մասին որոշակի կարծիք յայտնել չենք կարող։ Այդ մասին մեզ տեղեկացրեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վաղգէն Ա․։

Պահպանուել է միայն լուսանկարը առանց չափազրական տուեալների²:

Անկասկած, մենք հեռու ենք այն մտքից թէ մեզ յաջողուել է ընդգրկել նիւթը ամբողջութեամբ (այդ հաւակնութիւնը չենք էլ ունեցել), քանի որ այդ մեղալները պատրաստուել են տարբեր վայրերի ոսկերիչների մեծ ու փոքր արհեստանոցներում, մասնաւոր պատուերներով: Ժամանակի ընթացքում կորցնելով իրենց նախնական նշանակութիւնը, իբրեւ մեղալ-զարդ, նրանք պահուում են տարբեր թանգարաններում, անհատական հաւաքածուներում, իսկ յաճախ, որպէս ընտանեկան մասունք: Հենց վերջին հանգամանքն էլ աւելի է դժուարացնում նրանց հաւաքումը: Միւս կողմից այս մեղալները որոշակիօրէն «առհամարուած» էին եւ թանգարանները չէին էլ ձգտում ձեռք բերել այդ «ցածրարուեստ» ստեղծագործութիւնները:

Ներկայ յօդուածի նպատակն է, առաջին անգամ, մեզ յայտնի մեղալների հիման վրայ, ներկայացնել եւ դասակարգել ժողովրդական վարպետների ձեռքով ստեղծուած հայկական մեղալային արուեստի այս խումբը:

Կարելի է ենթադրել, որ քննարկուող մեղալներից առաւել տարածուած են նրանք, որոնց վրայ էջմիածնի մայր տաճարը պատկերուած է ամբողջութեամբ:

Նկ. 1

Առաջին երեսին ներկայացուած է Գրիգոր Լուսաւորիչը նստած գահի վրայ, դէմքով դէպի դիտողը (նկ. 1): Աջ ձեռքով օրհնում է, ձախում բռնել է օձազլուխ գաւազան: Վարպետը մեծ ուշադրութիւն է դարձրել Գրիգոր Լուսաւորիչի զգեստաւորմանը: Հայ եկեղեցու գահերեցի գլխին միթր է, նա շուրջառով է եւ մինչեւ ոտնամանները հասնող շքեղ պատմուճանով: Պարզ երեւում է համրիչը եւ եմիփորոնը, զարդարուած փոքր խաչերով, ինչպէս եւ միթրի, հաշուիչի,

² Ծնորհակալութիւնս եմ յայտնում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա-ին, Ի. Գ. Սպասուկուն եւ Ե. Ս. Շչուկինային (Լենինգրադ), արքեպիսկոպոս Մ. Հապոգեանին ու Հ. Օ. Սեքուեանին (Վիեննա), Զ. Պտուկեանին, Պ. Սապաղեանին եւ Ե. Սիմոնեանին, որոնք տրամադրեցին իրենց նիւթերը ներկայիս հրատարակութեան համար:

եւ անգամ գրեթէ, չերեւացող կօշիկների զարդարանքները: Պէտք է նշել, որ դիմապատկերը մշակուած է ամենայն մանրամասնութեամբ: Սակայն, Գրիգոր Լուսաւորչի դիմապատկերը կատարուած է անհրապօյր, հաղորդելով կերպարին հանդիսաւոր մռայլութիւն: Ինչպէս բնորոշ է հայկական ոսկերչական արուեստին, հենքը, որի վրայ պատկերուած է Գրիգոր Լուսաւորիչը՝ հարթ է: Ձնայած դրան մեղալի դաշտը ծանրաբեռնուած է գրութիւններով, տրուած յապաւումներով ու կրճատումներով: Վերջիններս բաւական դժուար եւ վիճելի են ընթերցման համար: Առաջին երեսին եզրով գրուած է՝

«Ով սբ լսրչտ Գրիգորիէ մախթյ վս տալոցս մնւդ»

Մեր ընթերցմամբ այն կը կարդացուի այսպէս.

«Ով սուրբ Լուսաւորիչ տէր Գրիգոր օգնի տառապեալներիս»:

Գրիգոր Լուսաւորչի դիմաքանդակի ձախ ու աջ կողմերում կան հետեւեալ տառերը՝ «Ա» եւ «Հ», իսկ ներքեւում՝ «Ա.1558.Կ»: Մեր կարծիքով այն կ'ընթերցուի՝ Ա[մենայն] Հ[այոց] Ա[ռաջին] Կ[աթողիկոս]: Երկրորդ երեսին վերարտադրուած է Էջմիածնի մայր տաճարի հարաւարեւմտեան կողմը (նկ. 1): Վերեւի եզրով ունի գրութիւն՝

«Էջմիածին ի հօրէ ահեղ գորութեամբ»³:

Ներքեւում՝ «Ա.301.Փ», այսինքն Հայաստանում քրիստոնէութիւնը, որպէս պետական կրօն ընդունելու տարեթիւը, իսկ տառերը հաւանաբար նշանակում են «Ա[մենայն] Փ[րկիչ]»:

Հաւանաբար, այս կարգի մեղալները ունեցել են մեծ տարածուածութիւն եւ պահպանուել են համեմատաբար շատ: Մեզ յաջողուել է քննութեան առնել տասը մեղալ: Անկասկած, նոր օրինակների յայտնաբերումը բացառուած չէ, սակայն նրանք, ըստ երեւոյթին, գրեթէ չեն համալրի մեր տեղեկութիւնները այդ յուշարձանների մասին, քանի որ պատկերներն ու գրութիւնները նոյնատիպ են:

Էջմիածնի մայր տաճարը եկեղեցական առաջին շինութիւններից մէկն է, որ վերարտադրուել է մեղալների վրայ: Այս տեսանկիւնից քննարկուող մեղալները վաղագոյններից մէկն են: Ոսկերիչ-մեղալագործը կարողացել է փոքրիկ տարածութեան վրայ հնարաւորին ճշտութեամբ վերարտադրել տաճարի մանրամասները, պահպանելով նրա գեղեցկութիւնը, անգամ վեհութիւնը: Յստակ երեւում են տաճարի հինգ գմբէթները, ինչպէս եւ լուսամուտները, երիզուած փորագիր զարդարանքներով: Հետաքրքրական է, որ մեղալի վրայ տաճարը պատկերուած է առանց զանգակատան, որը կառուցուել է 1658 թ.:

Ինչպէս վերը նշուեց, մեղալի առաջին երեսին դրուագուած է «1558», որը չի կարելի ընդունել իբրեւ մեղալի ստեղծման տարեթիւ:

Ըստ երեւոյթին, Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն ընդունելու տարեթիւը

³ Մի տող Հայոց եկեղեցիներու հիմն-շարականից:

(301 թ.) մեղալի հեղինակը համարել է տոմարի սկիզբ: Սակայն այդպիսի տոմար հայկական իրականութիւնում գոյութիւն չի ունեցել⁴:

Միւս կողմից այդ մասին է վկայում նաեւ կաթողիկոսի հագուստը: Մեղալի հեղինակը մեծ ուշադրութիւն է դարձնում Գրիգոր Լուսաւորչի զգեստի մանրամասների փորագրութեան վրայ: Ամենայն հայոց կաթողիկոսը ներկայացուած է տօնական հագուստով, որը բնորոշ է ուշ ժամանակներին եւ գրեթէ առանց փոփոխումների պահպանուել է մինչեւ մեր օրերը⁵: Այնպէս որ հագուստաձեւի տուեալներով թուագրել մեղալը հնարաւոր է: Հաւանաբար մեղալը ստեղծելիս վարպետը օգտուել է հին լուսանկարներից, որտեղ տաճարը ներկայացուած է այնպէս, ինչպէս ժ. Կէսերին:

Այս մեղալների գրեթէ բոլոր օրինակները ունեն կախիկ կամ անցք, որպէս զարդ օգտագործելու համար:

Ինչպէս վերը նշուեց, քննարկուող մեղալները բաւական մեծ տարածում են ունեցել, այնուամենայնիւ հեղինակի անունը եւ պատրաստման ստոյգ տեղը պարզաբանուած չէ:

Մեր կարծիքով, հիմնուելով պատկերների ոճաւորման առանձնայատկութիւնների եւ կաթողիկոսի զգեստի վրայ, նրանք պէտք է որ ստեղծուած լինեն ժ. Կէսերին: Բոլոր մեղալների պատկերները միատիպ են, այնուամենայնիւ մանրամասների տարբերութիւնը ակնյայտ է: Մեղալների մանրամասն քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ նրանք պատրաստուել են տարբեր կնիքներով, հնարաւոր է եւ մի քանի վարպետների կողմից:

Բանաւոր տեղեկութիւններ կան այն մասին, որ ժ. Կէսերին էջմիածնի տաճարին կից գործել է փոքրիկ արհեստանոց, որտեղ մի քանի տասնեակ տարիներ այս մեղալները պատրաստուել են վաճառքի համար: Հաւանաբար, գոյութիւն է ունեցել հիմք ծառայող օրինակ, որից արհեստանոցի վարպետները պատրաստել են նոյնատիպ մեղալներ: Հնարաւոր է նաեւ, որ այս մեղալները ունէին այնպիսի տարածում, որ տարբեր վայրերի ոսկերիչ-վարպետները, օգտուելով պահանջարկից՝ մասնաւոր պատուերներով պատրաստել են նմանօրինակ մեղալներ: Բոլոր դէպքերում այս մեղալների պատրաստման տեղայնութիւնը դուրս չի գալիս Հայաստանի սահմաններից: Անկասկած, միայն գրաւոր աղբիւրների յայտնաբերումը կ'օգնի այս յուշարձանների ստեղծման մանրամասների բացայայտմանը:

Երկու երեսների համադրութեան պատկերների նմանօրինակութեամբ, սակայն տարբեր գրութիւններով, այս խմբին է յարում մի մեղալ, որը պահւում է Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանում⁶:

⁴ Հ. Ս. Բաղալյան, Օրացույցի պատմութիւն (Երեւան, 1970) • Բ. Ե. Թումանյան, Տոմարի պատմութիւն (Երեւան, 1972):

⁵ Հ. Վարդան Հացունի, Պատմութիւն հին հայ տարագին (Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1923), էջ 393:

⁶ Մեղալը արծաթից է, տրամագիծը 38 մմ, գոյքամատեանի թիւ 18322:

Նկ. 2

Մեղալի առաջին երեսին պատկերուած է Գրիգոր Լուսաւորիչը կաթողիկոսի հանդերձանքով, նստած գահի վրայ (նկ. 2): Նա աջ ձեռքով օրհնում է, ձախով՝ բռնել գաւազանը: Շրջանակի եզրով ունի գրութիւն՝

ՍՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՈՐԻՉ ԱԶԳԻՍ ՀԱՆԱՍՏԱՆԵԱՅ:

Երկրորդ երեսին պատկերուած է էջմիածնի տաճարի հարաւ-արեւմտեան կողմը: Վերեւի եզրով գրուած է՝

ԱԹՈՅՈՒ ՀԱՆՈՅ ՍԻՐԲ ԷՋՄԵԱԾԻՆ:

Չնայած պատկերների համադրութեան՝ դասաւորութիւնը գրեթէ կրկնում է վերը նկարագրուած խումբը, այնուամենայնիւ էական տարբերութիւնները նկատելի են: Այն տեղացի վարպետի աշխատանք է: Կաթողիկոսի դիմանկարը վերին աստիճանի կոպիտ է արուած, դիմագծերը՝ անկանոն: Չնայած այս որոշակի թերութիւններին, այս տարբերակը թերեւս կարեւոր օրինակներից է, քանի որ ստոյգ յայտնի է պատրաստման տարեթիւը եւ վայրը: Մեղալը 1971 թ. թանգարանին է յանձնել Մանիա Գրիգորեանը, որը այն նուէր էր ստացել 1918 թ. հարսանեաց օրը: Նրա հաղորդած տուեալներով, մեղալը պատրաստուել է Ալեքսանդրապոլում, ըստ երեւոյթին, 1918 թ. կամ մէկ-երկու տարի առաջ:

Երկրորդ, համեմատաբար մեծ խումբ կազմում են այն մեղալները, ուր Գրիգոր Լուսաւորչի դիմապատկերը տրուած է մինչեւ կուրծքը: Իսկ երկրորդ երեսին՝ էջմիածնի տաճարի գմբէթային մասը (նկ. 2): Չնայած համադրութեան պատկերների ընդհանրութեանը, այս խմբի բոլոր հինգ մեղալներն ունեն էական տարբերութիւններ: Ինչպէս կաթողիկոսի պատկերի կատարումը, այնպէս էլ տաճարի վերարտադրութիւնը եւ ոչ մի օրինակի վրայ չի կրկնուում: Կարելի է ենթադրել, որ բոլոր հինգ օրինակներն էլ պատրաստուել են զանազան վարպետների կողմից, գուցէ եւ տարբեր վայրերում: Այս խմբից առաւել մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում օրինակներից մէկը, որի ստեղծման մանրամասն տուեալները ստոյգ յայտնի չեն:

Մեղալի առաջին երեսին պատկերուած է Գրիգոր Լուսաւորիչը նստած գահի վրայ եպիսկոպոսական հանդերձանքով (նկ. 3): Աջ ձեռքով նա օրհնում է, ձախով՝ բռնել է գաւազան: Կաթողիկոսի աջ եւ ձախ կողմերում պատկերուած են մէկական մոմ եւ նախշեր: Ձախից՝

Նկ. 3

կաթողիկոսի ուղղութեամբ ճառագայթների փունջ: Եզրով մեղալը ունի կէտաւոր շրջանակ, իսկ շուրջը՝ հիւսածոյ:

Կաթողիկոսի դիմապատկերը վերին աստիճանի սիւեմատիկ է, դիմագծերը կոպիտ, որը դէմքին հաղորդում է որոշակի անբնականութիւն:

Երկրորդ երեսին պատկերուած է էջմիածնի մայր տաճարի գմբէթային մասը, որը սակայն որոշակիօրէն հեռու է լուսանկարչական նմանութիւնից (նկ. 3): Մեղալի վրայ տաճարի հինգ գմբէթներից տրուած է միայն չորսը՝ ներքեւում եզերուած տերեւներից ու ծաղիկներից կազմուած պսակով:

Այս օրինակը մեզ համար ունի բացառիկ նշանակութիւն, քանի որ յայտնի է նրա հեղինակի անունը: Մեղալը պատրաստուել է ՀՍՍՀ Աշտարակի շրջանի Կարբի գիւղում Գեւորգ Գրիգորի Զարգարեանի ոսկերչական արհեստանոցում: Նշենք, որ Գ. Զարգարեանը ծնուել է ոսկերչի ընտանիքում: ԺԹ դարի սկզբներին, Զարգարեանների ընտանիքը Բայազետից (Թուրքիա) տեղափոխուել է Կարբի, որտեղ եւ այժմ ապրում են նրա ժառանգները⁷: Յաւօք, մեր օրերում Զարգարեանների պատրաստած իրերից գիւղում գրեթէ ոչինչ չի պահպանուել: Տեղի բնակիչները պատմում էին, որ այս կարգի մեղալները իրենց գիւղում ունեցել է լայն տարածում, սակայն երկարատեւ օգտագործումից յետոյ այդ զարդ-մեղալները բնականաբար կորցնում են իրենց նախնական տեսքը եւ նորից ընկնում ոսկերչի արհեստանոց նոր զարդ պատրաստելու համար:

⁷ Գ. Զարգարեանի պատրաստած մեղալը պահւում էր նրա թոռան՝ Ա. Ա. Յովակիմեանի (Երեւան) մօտ, որը նա յանձնեց Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանին (ղրամագիտութեան բաժին, գոյքամատեանի թիւ 18684): Մեղալը ոսկուց է, քաշը 6.00 գրամ, տրամագիծը 37 մմ: Ա. Յովակիմեանի յայտնած տեղեկութեան համաձայն, մեղալը պատրաստուել է Ի դ. սկիզբներին՝ 1905-1910 թթ.:

Ինչպէս վերը նշուել է այս խմբին պատկանող չորս այլ մեդալները, չնայած համադրութեան պատկերներին ընդհանրութեանը, պատրաստուել են տարբեր վարպետների կողմից: Նրանցից երկուսը պահուում են Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանի ազգագրութեան բաժնում⁸, մնացածը Պետական էրմիտաժի (Լենինգրադ) դրամագիտութեան բաժնում⁹:

Նկ. 4

Յիշեալ մեդալների առաջին երեսի վրայ պատկերուած է Գրիգոր Լուսաւորչի դիմապատկերը մինչեւ կուրծքը, գլխին միթր, աջ ձեռքում բռնել է գաւազանը (նկ. 4): Մեդալի դաշտի ազատ տարածութիւնները լրացուած են զարդանախշերով, իսկ եզրով ունի կէտաւոր չրջանակ: Դիտելով մեդալները զգացուում է տեխնիկական միջոցների կատարելութեան եւ վարպետների հմտութեան պակասը: Մեդալների երկրորդ երեսին վերարտադրուած է էջմիածնի մայր տաճարի վերեւի հատուածը (նկ. 4): Այստեղ ներկայացուած է չորս գմբէթ, որոնցից մէկը առաջին յատակագծի վրայ, իսկ երեքը՝ երկրորդ: Հետաքրքրական է նշել, որ կենտրոնական գմբէթի վերեւում պատկերուած է ռուսական կայսերական թագ:

Այս մեդալները, ըստ երեւոյթին պատրաստուել են ԺԹ դ. 30-40-ական թուականներից սկսած, մի քանի տասնամեակների ընթացքում եւ տարածուած են եղել Արեւելեան Հայաստանում եւ Ռուսաստանի հայաշատ վայրերում: Ըստ երեւոյթին, նրանք հանդէս էին

⁸ ա) Ոսկի, տրամագիծը 35 մմ, քաշը 5.70 գրամ, կախիկով, գոյքամատեանի թիւ 7720/ա:

բ) Ոսկի, տրամագիծը 42 մմ, քաշը 9.50 գրամ, կախիկով, գոյքամատեանի թիւ 7720/բ:

⁹ ա) Ոսկի, տրամագիծը 41 մմ, քաշը 9.09 գրամ, գոյքամատեանի թիւ A3-51:

բ) Ոսկի, տրամագիծը 34 մմ, քաշը 5.84 գրամ, գոյքամատեանի թիւ A3-52: (Այս մեդալների մանրամասն քննու-
թիւնը տես՝ Հենրի Սարգսեան, «Երկու հայկական մեդալ էրմիտաժի ժողովածուից», Լրաբեր Հասարակական
Գիտութեան, հտր. XLII (Յունուար 1981), թիւ 1 (457), էջ 78-81 (ռուսերէն լեզուով):

եկել Արեւելեան Հայաստանը Ռուսաստանին միանալուց յետոյ, ունենալով մեծ տարածում՝ ռուսական կայսրութեան տարածքում ապրող հայերի մօտ:

Նկ. 5

Այս բնոյթի մի այլ խմբի մեղաւնների առաջին երեսի վրայ պատկերուած է Գրիգոր Լուսաւորիչը (նկ. 5), իսկ երկրորդի՝ Սբ. Գէորգը նիզակով խոցում է թեւաւոր վիշապին (նկ. 5):

Այս մեղաւնները յայտնի են երկու տարբերակներով: Առաջին երեսի վրայ Գրիգոր Լուսաւորիչը պատկերուած է նստած գահի վրայ, կաթողիկոսական զգեստով (նկ. 5): Աջ ձեռքում բռնել է գաւազան, ձախով՝ օրհնում է: Պատկերի ձախ եւ աջ կողմերում գրուած է՝

ԳՐ – ԼՍ (Գրիգոր Լուսաւորիչ),

որոնց վրայ վեցթեւանի աստղեր: Ընդհանուր պատկերը եզրափակում է կէտաւոր հիւսածոյ եւ բուսական նախշերով:

Մեղաւը պատրաստելու ժամանակ վարպետը, հաւանաբար դիմապատկերը սխալմամբ հակառակ է պատկերել կնիքի վրայ, այդ պատճառով գաւազանը յայտնուել է կաթողիկոսի աջ ձեռքում: Հետաքրքրական է, որ կաթողիկոսի զգեստը գրեթէ չի տարբերուում ժամանակակից զգեստաւորումից:

Մեղալի այս տարբերակը յայտնի է միայն երկու օրինակով: Նրանցից մէկը պատկանել է Ղուկաս Յակոբ Ա. Սարգսին¹⁰: Մեղաւը ոսկուց է, քաշը 9.9 գրամ, տրամագիծը 41 մմ (ունի

¹⁰ Այս առթիւ մի ամերիկեան պարբերականում հրատարակուել է յօդուած, տե՛ս Coin World, հտր. II (29 Սեպտեմբեր 1961), թիւ 76, էջ 46–47 (անգլերէնով), նուիրուած այս մեղալին: Յօդուածում ընդհանուր տեղեկութիւններ են հաղորդում Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ Սբ. Գէորգի մասին: Յաւաք, հեղինակը շրջանցում է այնպիսի հարցեր, որոնք կը բացայայտէին մեղալի ստեղծման պատմութիւնը եւ կատարման տեխնիկան: Նոյն թերթում տպագրուած է նաեւ առանձին հաղորդում մեղալի տիրոջ՝ Յակոբ Սարգսի վերաբերեալ: Նա ծնուել է 1894 թ. Պարսկաստանում: Հինգ տարեկանից սկսած հաւաքել է դրամներ ու մեղաւներ: Սակայն, հաւաքածուի մեծ մասը ճակատագրի բերումով կորել է: Յակոբ Սարգսիւր պատմել է, որ յիշատակուած մեղաւը նա համարել է իր հաւաքածուի բացառիկ նմուշներից մէկը, որը նա կարողացել է փրկել:

կախիկ): Հաւանաբար, այս մեղալիները նոյնպէս պատրաստուել են մասնաւոր պատուներներով եւ ունեցել են բաւական լայն տարածում: Ուշագրաւ է, որ Յ. Սարգսի մեղալը ձեռք է բերուել Պարսկաստանում, որտեղից յայտնի են հայ առեւտրականների պատկերներով եւ անուամբ մեղալիները որոնք սերտ կապեր ունէին եւրոպական երկրների հետ, յատկապէս Ժէ-ԺԼ դը.¹¹:

Այս մեղալի մի այլ տարբերակ իր ծագումով կապւում է Իգդիր քաղաքի հետ (այժմ Թուրքիա)¹²:

Ըստ երեւոյթին, այս մեղալնները պատրաստուել են ինչպէս Մայր Հայաստանում, այնպէս էլ Պարսկաստանի հայաչափ վայրերում, հաւանաբար Նոր Զուղայում եւ այլուր սկսած ԺԸ դ. վերջերից եւ շարունակուել մի քանի տասնամեակ:

Այսպիսով քննուեցին մեր կողմից հաւաքուած ու ղասաւորուած մեղաւնրրի խմբերը, որոնք անկասկած չի կարելի համարել ամբողջական եւ լրիւ: Սակայն ներկայացուող նիւթով կարելի է անել որոշ նախնական եզրակացութիւններ:

Քննարկուող բոլոր մեղալիները պատրաստուել են ոսկերիչների արհեստանոցներում: Այդ մասին վկայում է եւ կատարման տեխնիկան: Ինչպէս յայտնի է, ոսկերիչների արհեստանոցներում գրեթէ անհնար է կատարել մեղալի երկկողմանի դրուագում, այդ պատճառով, նրանք օգտագործում էին աւելի պարզ ու մատչելի եղանակ: Ներկայացուող մեղալիների մեծագոյն մասը բաղկացած է երկու մասից, որոնցից իւրաքանչիւրի վրայ դրոշմւում էին առաջին եւ երկրորդ երեսների պատկերները, որից յետոյ նրանք միացւում էին զօդման միջոցներով, դառնալով մի ամբողջականութիւն:

Նշենք, որ երկու երեսների կլորակները վերին աստիճանի բարակ են, որը հեշտացնում էր նրանց մշակումը: Այս եղանակը ոսկերիչների արհեստանոցներում ընդունելի էր ամենուրեք:

ԺԹ դ. 90-ական թուականների սկզբներին Յ. Սարգիսը տեղափոխվում է ԱՄՆ, որտեղ եւ աւարտում է Օհայոյի Համալսարանը: Այստեղ նա շարունակում է հաւաքել դրամներ ու մեղաւնեւ եւ ընդհանրապէս զբաղուել դրամահաւաքութեամբ: Նա ընտրուել է Պեն-Օհայոյի դրամագէտների ակումբի նախագահ, իսկ հետագայում եղել է նրա գործունեայ անդամներից մէկը:

Մի տարի ետք Ց. Ա. Սարգսի մեղալը հրատարակուեց այլ դրամագիտական ամսագրում, տե՛ս E. F. Cooke and L. M. Caddy, "Saint George and the Dragon," *The Numismatist*, հտր. LXXV (Մարտ 1962), թիւ 3, էջ 291-293 (անգլերէնով) :

Յակոբ Սարգսի մահից յետոյ նրա որդուց մեղալը ձեռք է բերել դրամագէտ Զ. Պտուկեանը, տե՛ս Paul Z. Bedoukian, “Armenian Gold Medals,” Հայ Դրամագիտական Հանդէս, հտր. IX (Յունիս 1983), թիւ 2, էջ 18–19 (անգլերէնով) :

Վերը յիշատակուած մեղալի նոյնանման, բայց այլ վարպետի ձեռքով պատրաստուած երկրորդ օրինակը 50-ական թուականներին ներկայացուել է Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարան: Ինչպէս վերը նշուեց, պահպանուել է միայն նրա յուսանկարը, որով եւ կատարուել է համեմատութիւն Թ. Սարգսի մեղալի հետ:

¹¹ Հ. Սարգսյան, «XVII դարի հայկական մեղալներ», Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, հտր. XXXIX (Երևան 1978), թիւ 1 (421), էջ 77-81. «Հոլանդիայում պատրաստուած հայկական մեղալներ», Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, հտր. XLI (Մարտ 1980), թիւ 3 (447), էջ 65-72 (ռուսերէնով):

¹² Մեզվը պահում է Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարանի ազգագրական իրերի ֆոնդում (ոսկի, տրամագիծը 31 մմ, քաշը 3.90 գրամ, գոյթամատենին թիւ 7721):

Այս մեդալների մի փոքր մասը պատրաստուում էր նաեւ ձուլման եղանակով:

Քննարկուող մեդալները պատրաստուած էին Հայաստանի գրեթէ բոլոր շրջաններում, ինչպէս եւ հայաշատ վայրերում: Մեզ յայտնի նիւթի հիման վրայ դեռեւս հնարաւոր է պարզել նրանց տարածման ստոյգ տեղայնութիւնը: Սակայն, այն իրողութիւնը, որ այս մեդալներից պատրաստուել է այնպիսի փոքրիկ վայրերում ինչպիսին Կարբի գիւղն է, վկայում է այն մասին, որ նրանք ունէին մեծ պահանջարկ եւ տարածման լայն շրջանակներ:

Մեդալների պատկերատիպերը սահմանափակուում է երկու-երեք մշտապէս կրկնուող համադրութեան պատկերատիպերով:

Մեդալների հեղինակների անունները (բացի Գ. Զարգարեանից), որպէս կանոն չեն պահպանուել:

Պատուիրատուի պահանջով այդ մեդալները պատրաստուել են ոսկուց կամ արծաթից (յաճախ ոսկեայ օրինակները ցածրորակ մետաղից են):

Մեդալները պատուիրուում էին նորապսակների համար, որպէս նուէր հարսանեաց տօնի առթիւ, ինչպէս եւ յիշատակային ընծայ: Այդ մեդալները պահուում են, որպէս նուիրական ընտանեկան մասունք, ինչպէս պահպանակ, որը տիրոջը բերում է երջանկութիւն եւ պահպանում նրան դժբախտութիւններից:

Հաւանաբար այս մեդալները տարածուած էին ԺԸ դ. վերջերից մինչեւ Ի դ. 20-ական թուականները, հանդիսանալով հայկական մեդալների պատրաստման աւանդոյթների դրսեւորում:

Քննարկուող մեդալները, հաւանաբար ստեղծուել են Հայաստանում, չնայած նմանօրինակ մեդալների պատրաստումը հայկական այլ գաղթօջախներում չի բացառուում (խօսքը վերաբերում է յատկապէս Ռուսաստանին եւ Պարսկաստանին):

ՀԵՆՐԻ Վ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Երեւան

A GROUP OF ARMENIAN RELIGIOUS MEDALS OF THE EIGHTEENTH THROUGH TWENTIETH CENTURY

[Summary]

The gold medals of St. Gregory the Illuminator were most commonly used by the Armenians. The obverse displays the figure of the Armenian Catholicos with clerical vestments, seated in a throne, holding a staff. The reverse depicts a representation of the Cathedral of Holy Etchmiadzin. The scholars have practically ignored this special type of metallic monument which has its own place among the pages of Armenian medallic art.

So far information has been gathered on nineteen medals being preserved in museums and

private collections. Five of these are discussed in this paper and most of them are published for the first time. The medals were prepared on the orders of the customers, generally to be offered to newlyweds as a souvenir-present. These medals were kept as a relic in the family which would bring to its owner happiness and success, and defend him from unforeseen tragic events.

The workmanship on some of the medals is very crude. This may have been one of the reasons why they were not studied and were sometimes not even accepted in some museums for preservation.

The last specimen on the list displays St. George on horseback spearing a dragon instead of the Cathedral of Holy Etchmiadzin on the reverse side. Apparently, this type of medal had acceptance in Armenia and also among the Armenians of Persia. A copy of the medal had relocated with its owner from Persia to Cleveland, Ohio.

Normally, each side of the medal was prepared individually from thin metal, soldered back to back, and a ringlet was added later. They were also prepared by sand casting. Based on the order of the customer, the medals were produced in gold, silver, or base metal. The medals discussed had wide acceptance and were manufactured by jewelers even in Armenian villages. However, they were also valued highly in the Armenian communities, particularly in Russia and Persia.

HENRY V. SARKISSIAN
Erevan

SOME MEDALLIONS COMMEMORATING THE 1915 GENOCIDE OF THE ARMENIANS

Historical Background

The genocide of the Armenians by the government of Ottoman Turkey in 1915 ranks as one of the significant traumatic upheavals of the twentieth century, and as the greatest disaster in the 3000 year history of the Armenian nation. Within a few years, this ancient and highly cultured people was barbarously evicted from its native land while the horrified world looked on helplessly.

Literally reams of literature have been written about the facts of this tragedy.¹ The details have been carefully documented by numerous prominent and respected international statesmen and historians.² Their reports and accounts leave no doubt as to the nature of the crime committed against this gentle, industrious, innocent people. In retrospect, the 1915 holocaust is considered the first genocide of the twentieth century.³

Of a population of about 2.5 million Armenians in Ottoman Turkey in 1915, 1.5 to 2 million lost their lives.⁴ The murders were carried out at the direction of Talaat Pasha, interior minister of the Turkish government and chief leader of the Ittihad party, which had controlled Turkey since 1909.

The operation against the Armenians was divided into three phases. The initial step, carried out in late 1914 and early 1915, was the conscription of able-bodied males for service in forced

¹ A convenient guide to the primary and secondary source material on the genocide is provided by Prof. Richard G. Hovannisian in *The Armenian Holocaust: A Bibliography Relating to the Deportation, Massacres, and Dispersion of the Armenian People, 1915-1923* (Cambridge, MA, 1980).

² Including American Ambassador Henry Morgenthau, historian Arnold Toynbee, British statesman Viscount James Bryce, Nobel Peace laureate Fridtjof Nansen, international leader Winston Churchill, German humanist Johannes Lepsius, historian Herbert A. Gibbons, and many others, whose works are cited in Hovannisian, *op. cit.*

³ For example, Peter Lanne's book *Armenia: The First Genocide of the XX Century* (Munich, 1977).

⁴ The best statistical study of the Armenian population of the Ottoman Empire, and Armenian losses during the genocide, is by Dr. Sarkis Karayan, "An Inquiry into the Statistics of the Turkish Genocide of the Armenians 1915-1918," *The Armenian Review*, Vol. 25 (Winter 1972), No. 4 (100), pp. 3-44.

work gangs engaged in road construction and similar hard labor. On the night of April 24, 1915, the genocide began in earnest as hundreds of Armenian intellectuals and community leaders, including even government officials, were arrested without charge and deported to prisons in the interior. Subsequently, nearly all were murdered in remote areas.⁵ The stage was now set for the third phase of the operation: the deportation and/or massacre of Armenian villagers in every corner of Ottoman-controlled Asia Minor. In most cases the victims were defenseless civilians—women, children, and the elderly—who were absolutely uninvolved in wartime hostilities. The deportations were carried out under debilitating summertime conditions, calculated to cause increased hardship and suffering, and reduce the number of survivors.

As the full extent of the atrocities became known, Armenians in some areas hastily organized self-defense committees; at Van and Musa Dagh, substantial numbers were rescued. As news of the massacres spread abroad, Armenian volunteers by the thousands, some from as far away as America, travelled to the Palestine and Caucasus fronts to do battle with the Turks. In May of 1918, Turkish armies advancing toward Yerevan were defeated at three crucial battles by an army composed largely of Armenian volunteers. Only three years after the blow designed to wipe the Armenians from the face of the earth, Caucasian Armenia declared its independence and opened thereby a new chapter in the history of the Armenian people.

Genocide Commemorative Medallions

The commemorative medallions presented here reflect the efforts of the Armenian community in the United States to memorialize the genocide and to honor martyrs and survivors.⁶ They are among a variety of types that have been struck around the world for this purpose.⁷

The medallion has a particular importance in contemporary Armenian life, serving as a miniature metallic monument which, once erected, can be widely distributed and treasured as a witness to history and as a family heirloom. It is imperative that medallic artists continue to experiment with new design creations embodying the themes of holocaust, justice, and

⁵ Levon A. Saryan, "The Arrest and Incarceration of the Armenian Intellectuals at Ayash: April 24, 1915 - July 25, 1915," *The Armenian Review*, Vol. 28 (Summer 1975), No. 2 (110), pp. 115-137.

⁶ The author maintains a continuing interest in commemorative Armenian medallions and would like to hear from readers who know of other types.

⁷ The literature about Armenian genocide medallions, including the prolific writing of Soviet Armenian numismatist Henry Sarkissian, is abstracted in Y. T. Nercessian, *Armenian Numismatic Bibliography and Literature* (Los Angeles, 1984), pp. 595-643.

GENOCIDE COMMEMORATING MEDALLIONS

renaissance.⁸ It should be clear from the examples described below that the Armenian genocide theme offers the medallist a wider arena for self-expression than has so far been exploited.

Sixtieth Anniversary Genocide Medallion

The 1975 medallion is an original composition of Chicago-born artist Suren Ermoyan.⁹ Examples exist in bronze, 0.999 fine silver, and 24k gold plated bronze. An issue in solid gold was planned but no examples are known to have been struck. According to a press release, the medallion was created in response to a "need expressed by various Armenian leaders for an inspirational symbol to commemorate the 60th anniversary" of the genocide.¹⁰ Three specimens in antique finish bronze in the writer's collection weigh 40.83, 41.21, and 39.10 grams, and measure 43.5 mm in diameter with a planchet thickness of about 3 mm. An example of the limited edition silver medallion in the same dimensions weighs 51.15 grams, and the gold-plated bronze example 42.83 grams.¹¹

Fig. 1. Sixtieth anniversary genocide medal

⁸ The role of numismatics in exposing the tragic events of history was the subject of a recent discussion in the pages of *Coin World*. See, for example, Theodore N. Isseks, "Important History," *Coin World*, Vol. 28 (8 April 1987), No. 1408, p. 36.

⁹ Announcements were carried in the press in 1976: "Genocide Medallion Designed by Suren Ermoyan," *Armenian Observer*, (17 March 1976), p. 6; also in *Coin World* (see Nercessian, cit. no. 1196).

¹⁰ *Armenian Observer*, (17 March 1976), p. 6.

¹¹ The author is indebted to Mr. Y. T. Nercessian for information about the silver and gold-plated bronze examples.

- Obverse:* An equestrian statue of the famous Armenian general Antranik Ozanian, atop a rock on which appears a relief of Armenian soldiers marching, forms the central device of this eclectic composition. In the background to right can be seen the spire and basalt blocks which form the monument to the Armenian martyrs located on the hill of Tsitsernakaberd (swallow castle) in Yerevan, Armenia. An English inscription along the upper edge reads, clockwise, "COMMEMORATING GENOCIDE OF THE ARMENIANS 1915." To the lower right of the statue, in smaller lettering, are the words "GENERAL ANTRANIK." The inscription "L BROWN" appears as part of the statue.
- Reverse:* The central device of the reverse depicts the Statue of Liberty, holding the torch of freedom aloft, which stands at the entrance to New York harbor. To the left, an Armenian clergyman, wearing the traditional pointed head covering known as *veggar*, is seen presenting a liturgical chalice.¹² A child holding a candle symbolizes memorial candlelight processions held in honor of the martyrs. The twin peaks of Mt. Ararat appear in the background. A bilingual inscription along the upper edge reads, in Armenian, "ՅԱՆՆԱԶ" (forward); to the right of the torch the inscription continues in English "WE LOOK FORWARD." The date 1975 appears at the base of the statue.
- Rim:* An incuse inscription, "THE METAL ARTS CO., ROCH., N. Y." appears on the rim.

Seventieth Anniversary Prelacy Survivor's Medallion

This commemorative medallion, and a smaller variety with a loop attached, were issued by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America in 1985, in conjunction with the national gathering of survivors of the 1915 genocide held in Washington, D.C. on April 24-28. The design was the creation of Archbishop Mesrob Ashjian and art historian Nora Nercessian; the obverse logo was designed by Tatoul Sonentz Papazian. Approximately 950 examples of an edition of 1500 were distributed to survivors attending or financially supporting the Washington commemoration. A few additional specimens were made available to volunteer

¹² In 1975, a chalice was presented on behalf of the Armenians to the Immigration Museum on Liberty Island. The silver chalice had been rescued from the St. Toros Church in Yenijeh in 1915 by Rev. Kaloust Isepien, and was presented to the museum by his grandson Rev. Moushegh Der Kaloustian, pastor of the St. Illuminator Armenian Cathedral of New York. Before presentation, it was used to distribute holy communion to the survivors of the genocide. See *A Heroic Posterity* (New York, 1976), p. 27.

GENOCIDE COMMEMORATING MEDALLIONS

workers and others making substantial financial contributions.¹³ The medallion was fabricated by Huguenin of Le Locle, Switzerland. The medallion is a light colored copper alloy (brass?). An example given to the writer's father weighs 99.29 grams; a specimen in the writer's personal collection weighs 98.35 grams. The medallion measures 59.5 mm in diameter and is about 3.5 mm thick.

The looped variety was fabricated in orange-gold finish in an edition of 7500 examples. Two specimens in the writer's collection weigh 20.57 and 20.77 grams; the medallion has a diameter slightly under 35 mm and a planchet thickness of about 2.5 mm.

Fig. 2. Seventieth anniversary Prelacy survivor's medal

Obverse: The central device is formed by the logo of the 1985 Washington commemoration, a large numeral “70” being consumed by flames rising from Mt. Ararat, with a mythological phoenix bird emerging at the top. A clockwise inscription in English along the edge reads “NATIONAL GATHERING OF THE SURVIVORS OF THE ARMENIAN GENOCIDE WASHINGTON D.C.,” then counterclockwise at the bottom “24-28 APRIL 1985.” Beneath Mt. Ararat, in exergue, reads “ARMENIA: OUR COMMITMENT IS FOREVER/1915-1985/HUGUENIN SWISS MADE.”

¹³ The author would like to express his thanks to His Eminence Archbishop Mesrob Ashjian, Prelate of the Armenian Apostolic Church of America, who provided most of these details in a private communication dated January 27, 1987. Also see *Nergah* (a daily newspaper issued during the Washington commemoration), (27 April 1985), p. 4.

Reverse: The reverse is occupied by a partial cross and an inscription in Armenian lettering. The cross design is copied from the 9th century stone *khachkar* (decorative memorial cross-stone) of Makenis, now located in the courtyard of the Etchmiadzin Monastery in Armenia.¹⁴ The inscription is taken from a poem by Siamanto: “ԵՍ ԷՈՒԹԻՒՆԻՆԴ ԵՄ ԵՒ ՍԿԻԶԲՆ ԵՄ ՔՈՒ ՎԱԽՃԱՆԻՆԴ, ԻՄ ՄԷՋՆ Է, ՈՐ ԴՈՒՆ ԻՆՔԴ՝ ԿԵԱՆՔԷՆ ԶԵՏՈՅ՝ ՊԻՏԻ ԱՊՐԻՍ՝” (I am your existence and the beginning of your death; it is through me that you yourself, after your life, will live).¹⁵

Seventieth Anniversary Diocese Survivor's Medallion

This medallion was issued by the Diocese of the Armenian Church to honor survivors of the 1915 genocide, in conjunction with observance ceremonies held in New York City in 1985. The medallion was struck by the Medallion Art Company of Danbury, Connecticut. According to information provided by the firm, 1000 antique bronze finish medallions (38 mm in diameter, approximately 3 mm in thickness) were struck. Two specimens in the author's collection weigh 25.88 and 25.82 grams. Medallion Art also reports that they struck an additional 270 medallions of the same design in three inch diameter (76 mm), as well as 2020 smaller sized emblematic pins in gold-plated, silver-plated, and bronze-oxidized finishes.¹⁶

Fig. 3. Seventieth anniversary Diocese survivor's medal

¹⁴ A full color illustration of this *khachkar* may be found in the album *Treasures of Etchmiadzin* (Etchmiadzin, 1984).

¹⁵ The full poem, “Ordin ir hōrē” may be found in Adom Yarjanian (Siamanto), *Amboghjakan gortsē*, Vol. 1 (Boston, 1910), pp. 229-231 (in Armenian).

¹⁶ Private Communication from Paula C. Schmidt of Medallion Art Company, 18 June 1987.

GENOCIDE COMMEMORATING MEDALLIONS

- Obverse:** The central device shows an Armenian mythological warrior, dressed in a short tunic and flowing cape clasped at the base of the neck, holding a snake in his outstretched left hand and an upraised sword in his right hand. One foot is slightly raised, resting on a rock. To the right of the foot appears the Armenian letter “Գ” (G). An inscription in Armenian along the bottom edge reads “ՅԱՐԳԱՆՔ ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐՈՒՆ” (honor to the survivors).
- Reverse:** The central depiction is an ornate Armenian-style cross, with the twin peaks of Mt. Ararat behind. In the center of the cross are four Armenian letters “ՌՁԺԵ” which stand for the date 1915 (according to the numerical equivalent of these letters). The dates “1915” and “1985” appear to the left and right sides respectively. A bilingual inscription reads clockwise along the edge: “DIOCESE ARMENIAN CHURCH. ՍՐԲ. ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐ” (the Armenian meaning St. Vartan Mother Cathedral). The initials “N.Y.” appear at the foot of the cross.
- Rim:** The medallions are inscribed on the rim as follows: “© 1985 - MACO - BRONZE.”

LEVON A. SARYAN
Greenfield, Wisconsin

ՀԱՅՈՑ 1915 Թ. ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՄԻ ՔԱՆԻ ՅՈՒՇԱՄԵԴԱԼՆԵՐ

[Ամփոփում]

Խնդրոյ առարկայ մետաղեայ յուշարձանները կոխուեցան ամբրիկահայ զաղութին կողմէ որպէս յուշամեդալներ ընծայուած մեծ եղեռնի նահատակներուն եւ վերապրողներուն:

Հայոց 1915 թ. ցեղասպանութեան 60-ամեակին նուիրուած մեդալի (նկ. 1) արուեստագէտ հեղինակն է Սուրէն Էմօյեանը: Մեդալը կոխուեցաւ արծաթէ, բրոնզէ եւ ոսկեջրուած բրոնզէ: Մեդալի երեսին վրայ պատկերուած է Զօր. Անդրանիկի ձիաւոր արձանը, որու ետին կը նշմարուի Երեւանի հայ նահատակներու յիշատակին նուիրուած համալիրը, կառուցուած՝ Ծիծեռնակաբերդի բլուրին վրայ: Մեդալի կռնակին վրայ դրուագրուած է Նիւ Եորքի Ազատութեան Արձանին նկարը, որու ետին կը տեսնուին հայ կղերական մը, երեսայ մը եւ Արարատ Լեռը:

Մեծ եղեռնէն վերապրողներուն 70-րդ տարեդարձին համար Նիւ Եորքի Հայոց Առաջնորդարանը ձօնեց մեդալ մը (նկ. 2): Մեդալի հեղինակներն են Մեսրոպ Արք. Աշճեան եւ Նորա Ներսէսեան: Մեդալի երեսին վրայ պատկերուած է խոշոր թիւերով «70», որ կը կլանուի Արարատ Լեռնէն բարձրացող բոցերուն մէջ. անոնց կատարին վրայ կը յայտնուի առասպելա-

կան փիւնիկ թռչունը: Մեղալի կռնակին վրայ կ'երեւի խաչքարի մը մասը եւ Սիամանթոյի «Որդին իր հօրը» քերթուածէն հատուած մը:

Վերջին մեղալը՝ նոյնպէս նուիրուած եղեռնէն վերապրողներուն 70-րդ տարեդարձին, թողարկուեցաւ Նիւ Եորքի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Թեմին կողմէ (նկ. 3): Մեղալի երեսին վրայ է առասպելական ռազմիկի մը նկարը, որ ձախ ձեռքով կը բռնէ օձ մը, իսկ աջով՝ սուր մը: Մեղալի կռնակին վրայ կը տեսնուի զարդարուած խաչ մը եւ Արարատ Լեռը:

ԼԵՒՈՆ Ա. ՍԱՐԵԱՆ
Գրինֆիլդ, Ուիսքոնսին

THE NUARSAG TREATY MEDAL

Historical Background

Christianity was adopted as the state religion in Armenia in the early fourth century (A.D. 301). Shortly thereafter, in the early fifth century (A.D. 405), Mesrop Mashtots invented the Armenian alphabet, which ushered in the Golden Age of Armenian literature. The Bible and works of classical Greek writers were translated into Armenian and original literature on religion, history, geography, and science were composed.

During this period, Governors assigned by Byzantium ruled Western Armenia, and Marz-pans appointed by the kings of Persia governed Eastern Armenia. Yazdgard II (438-457) of Persia seeing that Christianity gave the Armenians a national identity and established a bond with the Christian Byzantine Empire, ordered the conversion of Armenia to the Persian Mazdaism religion. To achieve his purpose, he set up fire altars and sent Persian Magi to convert the Armenians to the Persian religion. Finding the situation intolerable, the Armenians destroyed the fire altars and drove the Magi out of the country. In anger, Yazdgard gathered an army of 300,000, reinforced by elephants, and marched on Armenia. The Armenians, under the leadership of Vardan Mamigonian, gathered their forces numbering 66,000 and met the enemy on the banks of the Tghmut River, in the plains of Shavarshakan, near the village of Avarayr. A decisive battle took place on 2 June 451. The Armenians lost the battle and General Vardan with 1036 of his followers fell on the battlefield. To this day, the Battle of Avarayr is celebrated by Armenians around the world. It is one of the major Armenian Church holidays and the nation pays tribute to its martyrs who sacrificed their lives for the cause of freedom of religion.

The Persian king soon realized that it was futile to try to convert the Armenians by force. He rescinded his previous orders, allowed the building of Armenian churches, and made other overtures to normalize relations.

Some years later, when King Feruz II (458-484) of Persia resumed the persecutions, the Armenians, under the leadership of Vardan's nephew, Vahan Mamigonian, resorted to guerrilla warfare. Fortunately, Feruz's successor Vologases (484-488) considered it prudent to allow the Armenians to practice their religion rather than engage in constant battle.

A peace treaty was signed in 484 at Nuarsag and the following major points were adopted:

1. Christianity was to be recognized as the legitimate religion of Armenia and its worship freely practiced. The fire altars were to be removed from Armenia.
2. The rights and privileges of Nakharars (the Armenian princely houses) were to be restored.
3. In the event of disagreements or accusations, the king himself was to direct the investigation, require proof, and hear all sides before judgement.
4. Armenians would recognize the sovereignty of the Persian king.

Vahan Mamigonian was appointed as Marzpan (485-505) and Armenia enjoyed a period of peace and prosperity.¹

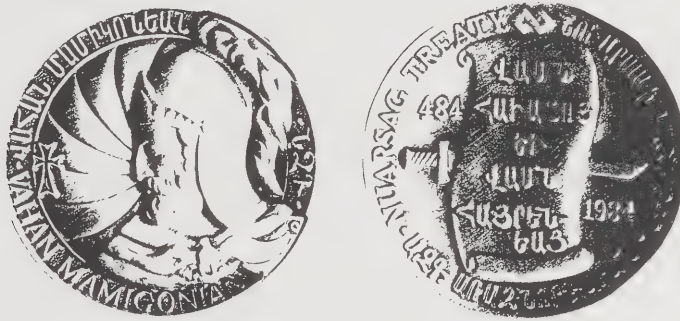

Fig. 1. The Nuarsag Treaty medal

The Medal

In celebration of the 1500th anniversary of the Treaty of Nuarsag, the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America conceived the idea of striking a special medal in gold, silver, and bronze.

Obverse: Clockwise in circular fashion to upper left, “ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԳՈՆԻԱՆ” (Vahan Mamigonian), to right “-ՆԶԴ-” (A.D. 484); below, counterclockwise, “-VAHAN MAMIGONIAN.”

In the field is the profile of Vahan Mamigonian turned left, with traditional headgear, gazing intently towards the cross. In the background is warrior's shield with rays, symbolizing eternity. On the toga there is an eagle with wings spread.

¹ Jaques de Morgan, *The History of the Armenian People* (Boston, 1965) and Vahan M. Kurkjian, *A History of Armenia* (New York, 1974). Note that material from both of these references has been used freely throughout the paper. A series of scholarly articles on the Treaty of Nuarsag can be found in the *Armenian Review*, Vol. 38 (1985), No. 3.

THE NUARSAG TREATY MEDAL

Reverse: In circular fashion clockwise at left, “NUARSAG TREATY” and at right, “ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇՆԱԳԻՐ” (Treaty of Nuarsag); below, counterclockwise, “ԱԶԳ. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ” (National Prelacy).

On the unrolled parchment scroll representing the Treaty of Nuarsag, the six line legend reads, “ՎԱՍՆ ՀԱՒԱՏՈՅ ԵՒ ՎԱՍՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ” (for faith and fatherland). To the upper left of the scroll, the date “484” and to the lower right, the date “1984,” signifying the 1500th anniversary of the treaty. The horizontal sword behind the parchment signifies the struggle and sacrifices endured for Christianity and Armenia.

Diameter of medal: 40 mm.

Weight of medal: gold, 46.63 grams (numbered 001-1000); silver, 28.19 grams (numbered 1001-4000); and bronze, 23.55 grams (numbered 5001-9000).

All medals are offered in velvet presentation case, individually or in collector’s set of three medals. The medal was designed by Grigoriy Gevorkian.² The casting was carried out under the supervision of Puzant Khatchadourian of the Jaguar Casting Company in New York.

Y. T. NERCESSIAN
Pico Rivera, California

ՆՈՒԱՐՍԱԿԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻ ՄԵԴԱԼԸ

[Ամփոփում]

Նուարսակի դաշնագրի 1500-ամեակի ոգեկոչման առթիւ, Նիւ Եորք քաղաքի Հայաստանեաց Առաքելական Եկեղեցւոյ Առաջնորդարանը թողարկեց ոսկիէ, արծաթէ եւ բրոնզէ յուշամեդալներ:

Մեդալի երեսին վրայ պատկերուած է Վահան Մամիկոնեանի սաղաւարտակիր կիսանդրին դէպի ձախ: Շրջագրութիւնը կը պարունակէ իր անունը հայերէնով ու անգլերէնով եւ դաշնագրի ստորագրման տարեթիւը:

² Grigoriy Gevorkyan was born in Baku on 5 August 1932. He Attended the elementary and secondary schools of Erevan. He graduated from the State Artistic and Theatrical Institute of the Armenian SSR in Erevan with a professional degree of “Graduate Sculptor-Artist” in 1960.

After attaining the position of Chief Sculptor-Artist, in Soviet Armenia, he emigrated to the United States in December 1979 and is currently employed by Alva Museum Replica, Inc. in New York. The Armenian General Benevolent Union 75th anniversary commemorative medal is among his many works.

Mrs. Zevart Gevorkyan is a journalist and their son, Garen, a painter.

Մեղալի կռնակին՝ մագաղաթի պատկերին վրայ արձանագրուած է Վարդանանցի նշանաբանը՝ «Վասն հաւատոյ եւ վասն հայրենեաց», ձախին ու աջին՝ դաշնագրի ստորագրման եւ 1500-րդ տարեդարձի թուականները: Շրջագրութեան մէջ կը յիշուին դաշնագրին անունը եւ մեղալը թողարկող հաստատութիւնը:

Մեղալի հեղինակ արուեստագէտն է Գրիգորիյ Գէորգեան: Մեղալի տրամագիծն է 40 մմ, ոսկիի քաշը՝ 46.63 գրամ, արծաթինը՝ 28.19 գրամ, բրոնզինը՝ 23.55 գրամ: Մեղալը ձուլուած է Նիւ Եորքի Զագուար Կաստինգ Ընկերութեան կողմէ:

Ե. Թ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Փիքօ Ռիվերա, Քալիֆորնիա

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Numismatics is the science of coins, medals, and bank notes. A numismatist studies the origin, design, technique of striking, history, and mythological figures seen on coins. Coins have been with civilized mankind for the past two and a half thousand years. They have been collected for various reasons. It is said that Emperor Augustus (27 B.C.-A.D. 14) was a coin collector. He had the habit of presenting his friends with fine Greek coins which he had acquired. Numismatists are of the opinion that the Cilician Armenian gold coins (Levon I, Hetoum I, Gosdantin I) were struck for the purpose of presentation to kings, princes, and officials. Unfortunately, there is no documented literature about coin collectors of ancient times. Occasionally, hoards have been discovered which display the characteristics of a numismatic collection rather than a deposit of safe keeping. Numismatic literature (sales catalogues) shows that there was interest in coin collecting in the middle ages. Numismatic scholarship, as a precise science and a branch of history, started in the sixteenth century.

Research on Armenian coins began at a much later date. In 1825 Fr. A. Azarian started collecting ancient coins and in 1843 taught a course in numismatics at the Mekhitarist Monastery of Vienna. Fr. Clement Sibilian was one of the first to study Armenian coins at the Vank in Vienna. Later, as a learned numismatist, he classified Cilician Armenian coins in a scientific manner and offered it to the public with his classic book, *Classification of Roupenian Coins*, written in 1877 and published posthumously in 1892. No record exists prior to the nineteenth century, that Armenians were seriously interested in the field of numismatic scholarship. The hoards discovered in Armenia Major, Armenia Minor, and Cilician Armenia do not display the characteristics of a numismatic collection. Rather, they represented the monetary wealth of individuals.

The Armenian community living in North America naturally has been influenced by the prevailing local attitudes towards collecting and studying coins. Los Angeles with an Armenian population of approximately a quarter of million in 1971 has had numerous serious collectors of American coins and to a lesser degree of ancient Greek and Armenian coins. For a short time between 1967 and 1969, a handful of Armenian-American antiquarians formed the "Armenian Collector's Club."

In order to concentrate on Armenian numismatics and provide the impetus to bring together Armenian coin collectors, Yeghia Nercessian, Wartan Gewenian, and George Marderosian, met on February 27, 1971, at the residence of Yeghia Nercessian in Pico Rivera, California, and founded the "Armenian Coin Club." This was the nucleus of what was to be known as the "Armenian Numismatic Society." To this day the Nercessian house is used as the mailing address of the organization. It was decided to accept applications of all those who had interest in collecting Armenian coins, bank notes, medals, postage stamps, and artifacts. George Marderosian was elected President, Wartan Gewenian Treasurer, and Yeghia Nercessian, Secretary. The meeting date was set as the last Friday of each month, at the Armenian Mesrobian School in Pico Rivera. Membership cards were printed for the "Armenian Coin Club." Initial membership dues were two dollars per year. Before the end of the year, membership had climbed to twelve. At the same time communication was established with noted Armenian numismatists and on September 29, 1971, Paul Z. Bedoukian was elected an honorary member.

In deference to members who had expressed a desire to hold occasional meetings in their homes instead of in the Armenian Mesrobian School, it was decided to hold meetings on an alternating basis, one month on the school campus, and the following month at the house of the host member. This arrangement continued till the end of 1972. Then at the request of the Armenian Mesrobian School authorities, the meeting place moved out of the school campus, first into the meeting room of the "Republic Federal Savings and Loan Association" in Pico Rivera, from November 1975 to November 1976, and later, from March 1977 to September 1978, to the Armenian Center in Montebello. In January 1975, some members had requested less frequent meetings and by majority vote the meeting schedule was changed to four meetings per year, held bimonthly (except during the summer). After October 1978, meetings were held at the residence of a member. During the meeting each member would speak about his latest coin or book acquisitions and lectures were given on Armenian coins. Some of these lectures were subsequently printed in book form or as an article in the organization's *Journal*.

The Armenian Coin Club frequently exhibited coins, medals, bank notes, and numismatic books. One exhibit was held on December 19, 1971, at the Ararat Home, an Armenian senior citizen's center. Another was held at the University of California, Los Angeles from April 15 to June 15, 1974. Various other exhibits were organized and displayed at the Los Angeles City College (April 3, 1975), the Armenian Center in Montebello in cooperation with the Armenian Relief Society (February 26, 1985), the Holy Cross Cathedral in Montebello (January 31, 1986), etc. The secretary was instrumental in forming a slide library of coins, medals, and bank notes which was used in public and private lectures.

Since the name "Armenian Coin Club" represented a localized activity, it could not embody

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

an international association or permit extending invitations to out-of-state and foreign coin collectors to join the Club. Furthermore, a club has social implications and could not offer a forum to cultivate and publish scholarly numismatic papers and books. After a long discussion and passionate debate, by majority vote, on June 23, 1972, the name was changed to “Armenian Numismatic and Artifact Society” (ANAS). A few months later a “Constitution and By-Laws” were drafted.

Communication was established with numismatist Khatchadour Mousheghian, the curator of the numismatic section of the State Museum of Armenian History in Yerevan, Armenian SSR. In 1973 Mousheghian’s second book, *Coin Hoards of Armenia*, was published. On August 17, 1974, the membership unanimously decided to elect him an honorary member.

The visit of Dr. Paul Z. Bedoukian to the Society’s meeting on September 14, 1974, was an ANAS milestone. He spoke about his experience in writing *Coinage of Cilician Armenia* (published by the American Numismatic Society, New York, 1962), his plan to prepare a corpus on the coinage of the Artaxiads of Armenia, and answered numerous questions relating to Armenian numismatics. He autographed his books which were brought to the meeting by the members. The ANAS membership presented Dr. Bedoukian the gold pin of Armenian Martyr’s Monument built in Montebello.

The American and international press were often shortening the Society’s name, calling the organization “Armenian Numismatic Society.” Furthermore, the interest of the Los Angeles area membership seemed to be primarily in numismatics and archaeology (including ancient and medieval Armenian architecture). There was much less interest in artifacts. Without any debate, on December 7, 1974, the organization’s name was changed to “Armenian Numismatic Society.”

As a result of the Society’s news releases, the secretary began receiving correspondence from Armenian coin collectors. A few of them joined the Society as members. It became necessary to establish a medium of communication to keep the out-of-state members informed about the activities of the Armenian Numismatic Society and transmit “the voice of Armenian numismatics.” Unanimously, on February 15, 1975, the membership voted to start publishing the *Armenian Numismatic Journal*—Հայ Դրամագիտական Հանդես as a bilingual quarterly publication in the format of a newsletter. Yeghia Nercessian was elected as the editor. The first issue was published in March 1975. “Series I” was printed on the cover. It was hoped that Series II could be converted to an attractive glossy quarterly publication. It must be mentioned with deep regret that due to the lack of \$5,000 in the budget this dream has never materialized. Membership dues collected barely cover the postage and various other office expenses.

The *Armenian Numismatic Journal* is modest in appearance but in content and quality, it

does not remain far behind other Armenological periodicals. In 1988 the *Journal* completed its fourteenth volume. Because of the participation of renowned numismatists, the quarterly journal has received the recognition of a scholarly periodical of value to international museums and numismatists.

Henry Sarkissian, one of the numismatists of the State Museum of Armenian History, had written numerous Armenian numismatic articles; and for his continuous submittals of abstracts on Armenian numismatic literature, on June 27, 1975, he was voted an honorary member and a Corresponding Editor of the *Armenian Numismatic Journal*.

In order to relieve the Society from U.S. Federal taxes and also to receive tax free donations from members, an application for tax exemption was filed. After the Secretary's lengthy negotiations with the I.R.S. and amending the "Constitution and By-Laws" as requested by the I.R.S., on February 25, 1976, the Armenian Numismatic Society, an educational and non-profit organization, was granted tax exemption status, and donors may deduct contributions as provided for in section 170 of the Code. Bequests, legacies, devises, transfers, or gifts for the Armenian Numismatic Society's use are deductible for Federal estate and gift tax purposes.

In December of 1975 George Marderosian resigned from the Society. The result of new elections on June 30, 1976, was as follows: President, Luther Eskijian; Vice President, Hagop Muradliyan; Secretary and Editor, Yeghia Nercessian; Treasurer and Librarian, Wartan Gewenian; Advisor, Pierre Haig. Most of these persons are still serving the Society in their official capacities.

Father Clement Sibilian is recognized as the father of Armenian numismatics for his initial scientific classification of Armenian coins. Due to his efforts, Armenian numismatics was introduced to the world. Also because of his untiring efforts an important collection of Armenian coins was assembled in the Mekhitarist Congregation Museum in Vienna. To pay tribute to Father Sibilian's memory and his pioneering work, the executive body of the Society decided to publish a commemorative issue on the centennial of his death, volume IV (1978) of the *Armenian Numismatic Journal*. After four years of hard work and many sacrifices, the Sibilian commemorative volume was finally presented to the public. Both of the editors, Dickran Kouymjian and Yeghia Nercessian, spared no effort to publish a volume worthy of the memory of Fr. Clement Sibilian.

The Sibilian volume includes twenty-one scholarly articles which are grouped under three headings. "Fr. Sibilian and the Roupenian Period," "The Ancient Period," and "The Modern Period." The contributing authors are Monseigneur Gregory Manian, Dr. Paul Z. Bedoukian, Fr. Sahak Djemdjemian, Dr. D. M. Metcalf, Dr. Dickran Kouymjian, Fr. Au. Sekoulian, Y. T. Nercessian, J. Guevrekian, Monseigneur Boghos Ananian, Dr. Kh. A. Mousheghian, Haji

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Toros (the late Dr. Paul Carnig), Kenneth M. MacKenzie, Henry Sarkissian, and Dr. Pierre V. Haig. This publication has become an excellent reference source for scholars of Armenian numismatics.

During the preparation and publication of the Sibilian volume, it was obvious that a great responsibility rested on the shoulders of the membership of the Armenian Numismatic Society. On October 20, 1979, the Executive Body voted to start a *Special Publication* series to print comprehensive papers and works on Armenian numismatics in the form of books. At that time the Society's revenues (at this stage primarily dependent on membership dues) were so meager that it was difficult to envision that the foundation was being laid for a series of Armenian numismatic publications.

Special Publication No. 1 (1981) was the *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian, containing forty-seven articles dealing with the coinage of ancient and medieval Armenia. These essays had previously appeared in scholarly periodicals not always readily available such as the American Numismatic Society's *Museum Notes*, *Bazmavep*, *Numismatic Chronicle*, *Revue des Études Arméniennes*, *Haigazian Armenological Review*, *Armenian Numismatic Journal*, *Sion*, and *Gochnag*. These research papers written and published over the past thirty years have brought Armenian numismatics from relative obscurity to international prominence. The special publication now makes the monograph available to the entire numismatic community. With this volume, the Armenian Numismatic Society paid tribute to a universally respected scholar who for three decades has worked constantly to resolve obscure areas in Armenian numismatics. The *Selected Numismatic Studies* of Paul Z. Bedoukian has become a standard reference manual along with his *Coinage of Cilician Armenia* and *Coinage of the Artaxiads of Armenia*.

Special Publication No. 2 (1983) was the *Attribution and Dating of Armenian Bilingual Trams*, by Y. T. Nercessian. The publication provides detailed methodology for effectively attributing Armenian bilingual trams, for the reading of the *diwani* numerals and components of the dates inscribed in Arabic in abbreviated forms on the reverses. The coinage of Hetoum I and the coinage of Kaiqobad I and Kaikhusrew II are compared to provide the student with an excellent vehicle in dating the Seljuq coins. The book is an essential tool for all collectors, numismatists, and scholars who have interest in Armenian as well as Islamic numismatics.

The most lengthy and costly publication that the Society has undertaken so far is *Special Publication No. 3* (1984), *Armenian Numismatic Bibliography and Literature*, by Y. T. Nercessian. The author lists within one volume Armenian numismatic bibliography through 1980 inclusive, together with abstracts of their content. The subjects are grouped under twenty-six typological sections. The subject and author indices (53 pages) enable the reader to quickly refer to literature on a particular topic or by author. This encyclopedic corpus contains no less

than 1349 publications which have been abstracted and translated into English and Armenian. Consequently, scholars, students of Armenian numismatics, collectors, or dealers now have ready access to the abstracts of the publications which are scattered in periodicals and books in many countries and languages. It took the author ten years and twelve thousand man hours to complete this treatise. The volume is a must for researchers and for libraries serving as centers for studies of Near Eastern civilizations.

Special Publication No 4 (1985) was the *Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene*, by Paul Z. Bedoukian. Based on excavations and inscriptions of Nemrud Dag and other historical evidence, the author concludes that the language and population of Commagene and Sophene were Armenian. He also points out that until the publication of this volume it was not possible to correctly attribute the coinage of Sophene. Bedoukian's methodology, the number of variants under study, and the classification elevates the coinage of this dynasty to the ranks of Armenian Artaxiads and Roupianians.

Special Publication No. 5 (1987) was the *Armenian Coins Hoards*, by Paul Z. Bedoukian. The author compiled a bibliography of all known Armenian coin hoards and recorded them for posterity. Fifty-one hoards are catalogued in this treatise. Each hoard is described in English and Armenian, and a table of obverse and reverse legends is given. Numismatists and dealers are encouraged to preserve records of additional Armenian coin hoards before they are dispersed.

The December 12, 1987 meeting of the Armenian Numismatic Society was held at the residence of Mr. & Mrs. Luther Eskijian. As a result of new elections, the following officers were elected: President, Luther Eskijian; Vice President, Arthur Jernukian; Secretary and Editor, Yeghia Nercessian; Treasurer and Librarian, Wartan Gewenian; Advisor, Pierre Haig. The Executive Body raised the membership dues to eight dollars per year (subscriptions for individuals and institutions ten dollars per year) and allocated a budget of \$20,000.00 to print *Special Publication No. 6* and a Festschrift during the years of 1988 and 1989, respectively.

Special Publication No. 6 (1988) was the *Bank Notes of Armenia*, by Y. T. Nercessian. The author chronicles, discusses, and catalogues the paper money which circulated in Armenia from 1918 to the late 1920s. The book provides an extensive bibliography, historical background, and a comprehensive review on inflation in Armenia from 1918 to 1924. The chapter on the bank notes covers in detail all the paper money which was issued by the governments and local municipal bodies. The monograph is an indispensable reference and guide on the paper money of Armenia.

For the future, the Society would like to publish a commemorative edition of the *Armenian Numismatic Journal* every five or ten years (the volume at hand, the Bedoukian Festschrift, is the second in this series). According to the information received from various members

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

(manuscripts ready or in planning stage), we can publish a *Special Publication* every year until the turn of the century. However, all plans depend on the encouragement and financial support of our membership and of the international community. It should be mentioned here that more than half of our books have been published with borrowed money. It would have been a great relief to have sufficient funds deposited in the bank when a particular manuscript went to press.

Our membership and subscribers are international, hailing not only from the United States and Canada but from Armenia, Iran, Syria, Lebanon, and most European countries. At present, because of the political turmoil in the Middle East, our membership from that part of the world has dwindled to zero. Hopefully, peace will eventually be established in the Middle East and new and old members will resume their activities with the Armenian Numismatic Society.

The Society is dedicated to research on the coinage of Armenia. It is hoped that before long other organizations will initiate studies on our ceramics, manuscripts, metal art, paintings, and architecture and introduce these aspects of our culture to the world.

ANNETTE M. NERCESSIAN

Pico Rivera, California

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

[Ամփոփում]

Քանի մը հայ դրամահաւաքներ որոշեցին կազմակերպել եւ հիմնել հայկական դրամի ակումբ մը: Առաջին ժողովը տեղի ունեցաւ Եղիա Ներսէսեանի տունը, Փիքօ Ռիվերա քաղաքին մէջ 27 Փետրուար 1971 թ.: Կազմակերպութեան անունը կնքուեցաւ Armenian Coin Club (Հայկական Դրամի Ակումբ): Առաջին ժողովին մասնակցեցան երեք անձեր՝ Եղիա Ներսէսեան (ատենադրապիր), Ճորճ Մարտիրոսեան (ատենապետ) եւ Վարդան Գեվեհեան (գանձապահ): Տարին չբոլորած անդամներուն թիւը հասած էր տասներկուի:

Անդամներէն ոմանք գոհ չէին Հայկական Դրամի Ակումբ անունէն: Երկար վիճաբանութենէ մը ետք, 23 Յունիս 1972 թ., քուէարկութեամբ կազմակերպութեան անունը փոխուեցաւ Armenian Numismatic and Artifact Society-ի (Հայ Դրամագիտական եւ Գեղարուեստական Ընկերակցութիւն): Այս ալ երկար ըլլալ կը թուէր միջազգային ու ամերիկեան մամուլին, ուր յաճախ կազմակերպութեան ծանուցումները կը հրատարակուէին: Երկրորդ՝ կազմակերպութեան գործունէութիւնը ամբողջութեամբ կ'ուսումնար դրամագիտական ու հնագիտական ասպարէզներուն մէջ: Միաձայնութեամբ, 7 Դեկտեմբեր 1974 թ., կազմակերպութեան անունը կրճատուեցաւ Armenian Numismatic Society-ի (Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւն):

Իբր արդիւնք կազմակերպութեան զանազան ծանուցումներուն՝ նամակներ կը ստացուէին հայ եւ օտար հայկական դրամահաւաքներէն: Անհրաժեշտ էր ունենալ լրաբեր մը, որ կազմակերպութեան մասին տեղեակ մնային մեր հեռաւոր անդամները: Որոշուեցաւ 15 Փետրուար 1975 թ. հրատարակել *Armenian Numismatic Journal* — Հայ Դրամագիտական Հանդէս երկնգրեան եռամսեան: Խմբագիր ընտրուեցաւ Եղիա Ներսէսեան:

Հայ դրամագիտութիւնը գիտականօրէն դասաւորելուն համար՝ Հ. Կ. Սիպիլեան ճանչցուած է իբրեւ հայ դրամագիտութեան հայրը: Իբր յարգանք իր աշխատանքին ու նուիրումին, Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութիւնը ձօնեց Հայ Դրամագիտական Հանդէսի չորրորդ (1978) հատորը Սիպիլեանի մահուան հարիւրերորդ տարեդարձին ու հրատարակեց չքեղ յուշամատեան մը:

Հայ դրամագիտութեան տարածուելուն համար անհրաժեշտ էր հիմնել հայ դրամագիտական մատենաշար մը: Որոշուեցաւ 20 Հոկտեմբեր 1979 թ. հիմնել Յատուկ Հրատարակութիւն մատենաշարը: Թիւ մէկ հրատարակութիւնը հանդիսացաւ դոկտ. Զարեհ Պտուկեանի Դրամագիտական աշխատանքներու ժողովածուն (1981):

Ապա հրատարակուեցան Եղիա Ներսէսեանի Հայ երկլեզուեան դրամները վերագրումն ու թուագրումը (1983), Եղիա Ներսէսեանի Հայ դրամագիտական մատենագրութիւն եւ գրականութիւն (1984) վիթխարի աշխատանքը, Զարեհ Պտուկեանի Ծովփի եւ Կովմագնէի հայ թագաւորութեանց դրամները (1985), Զարեհ Պտուկեանի Հայկական դրամագիտութիւն (1987) ուսումնասիրութիւնը, Եղիա Ներսէսեանի Հայաստանի թղթադրամները (1988) աշխատասիրութիւնը:

Յատուկ Հրատարակութիւն մատենաշարի ապագայի ցանկը երկար է եւ անոնց հրատարակուիլը կախեալ է ընթերցող ժողովուրդի եւ մեր անդամներու տնտեսական աջակցութենէն: Իսկ Հայ Դրամագիտական Հանդէսի ներկայ չքեղ հատորը (ձօնուած դոկտ. Զարեհ Պտուկեանին) երկրորդն է մեր բացառիկ հրատարակութեանց:

ԱՆԷԹ Մ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Փիքօ Ռիվերա, Քալիֆորնիա

MEMBERS OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY (1971-1988)

Abajian, Richard, # 55 (Franklin Lakes, NJ), March 1976 - December 1982

Abgarians, Mesrop T., # 84 (Glendale, CA), May 1980 - M

Aintablian, Agop, # 76 (Glendale, CA), December 1977 - December 1978, December 1985 - M

Ammeian, Benjamin, # 119 (Los Angeles, CA), December 1985 - December 1987

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

- Ananian, Sheldon J., # 102 (Belmont, MA), December 1983 - M
Anaszewicz, Gerard A., # 103 (Smokie, IL), February 1984 - December 1984
Apkarian, Arthur J., # 104 (Grand Rapids, MI), April 1984 - M
Arabian, Charles, # 38 (Whittier, CA), February 1975 - December 1976
Aramovitch, Aza, # 58 (Halifax, N.S., Canada), April 1976 - December 1976
Arkun, Aram, # 136 (Los Angeles, CA), August 1986 - December 1986
Atanossian, Gregory C., # 83 (Silver Spring, MD), April 1980 - December 1980
Atikian, Hrair, # 117 (Sherman Oaks, CA), December 1985 - December 1986
Avoian, Abe, # 8 (Torrance, CA), July 1971 - December 1972
- Beach, George M., # 79 (Owosso, MI), October 1978 - December 1979
Bedoukian, Paul Z., # 12 (Wilton, CT), September 1971 - LM
Bedrosian, Robert, # 52 (Long Beach, NJ) January 1975 - December 1978, November 1984-
December 1987
Boxdorfer (Gulaian) Loretta, # 132 (Dallas, TX), May 1986 - December 1987
Bozigian, Tom, # 74 (Los Angeles, CA), June 1977 - December 1977
Bozoian, Paul, # 33 (Montebello, CA), January 1975 - December 1976
- Carnig, Paul, # 17 (Glendale, CA) April 1972 - D 4 November 1978
Chakerian, Florence, # 68 (Albuquerque, NM), January 1977 - December 1979
Chenian, Mark, # 151 (Los Angeles, CA), November 1988 - M
Corrigan, Helen Parnagian, # 61 (Birmingham, MI), May 1976 - December 1982
Cruse, Robert Irvin, # 143 (Phoenix, AZ), April 1988 - M
- Dédéyan, Gérard, # 144 (Montpellier, France), April 1988 - M
Demirjian, Torkom, # 26 (Bronx, NY), November 1974 - December 1977
Derderian, George, # 81 (Arlington, VA), November 1979 - M
Dougher, Frank E., # 109 (Pelham, NY), November 1984 - M
Dulgarian, Stephen D., # 27 (Chelmsford, MA), December 1974 - M
Durgerian, Charles L., # 122 (Andover, MA), December 1985 - M
- Ermoyan, Suren, # 63 (New York, NY), June 1976 - December 1976
Eskijian, Luther, # 10 (Altadena, CA), August 1971 - M
- Fazio, Frank P., # 94 (Bronx, NY), August 1982 - M
Forsberg, William T., # 87 (Bowling Green, OH), May 1981 - December 1981

ANNETTE M. NERCESSIAN

- Galustian, Alex, # 14 (Pico Rivera, CA), January 1972 - December 1976
Garabedian, Charles E., # 92, (Fresno, CA), March 1982 - M
Garabedian, Patrick, # 43 (Washington, DC), May 1975 - M
Garrett, Diana, # 118 (Big Bear City, CA), December 1985 - M
Gasparian, Rafi, # 57 (Tehran, Iran), March 1976 - December 1978
Gewenian, Wartan, # 3 (Whittier, CA), February 1971 - M
Gijiriguan, David, # 32 (Whitestone, NY), January 1975 - December 1985
Glovola, Andrew T., # 123 (Scottsdale, PA), December 1985 - December 1986
Goonjian, Paul M., # 48 (Oakland, CA), October 1975 - December 1976, March 1983 - December 1983
Gougas, George, # 28 (Jackson Heights, NY), January 1975 - December 1976
Groudel, Sterling J., # 70 (Dearborn Heights, MI), January 1977 - December 1987
Guevrekian, J. J., # 31 (Manhasset, NY), January 1975 - M
Guevrekian, Richard, # 140 (Massapequa, NY), May 1987 - M
Gulbekian, Vahe Edward, # 35 (Mitcham Surrey, England), January 1975 - December 1975
Gunjian, A. G., # 21 (Montreal, P.Q., Canada), May 1973 - December 1976
- Haig, Pierre V., # 11 (South Laguna, CA), September 1971 - M
Haroian, Leo, # 66 (Auburn, MA), January 1977 - December 1977
Havandjian, Viken, # 96 (Den Haag, Netherlands), November 1982 - December 1983
Hébert, Raymond J., # 93 (Rockville, MD), July 1982 - December 1987
Heinmiller, P. M., # 49 (Pasadena, CA), November 1975 - December 1976
Hill, Mrs. Adolph B, # 60 (St. Louis, MO), April 1976 - M
Hogan, Patrick, # 53 (Iowa City, IA), January 1976 - December 1987
Holberton, W. D., # 22 (Simi Valley, CA), August 1973 - December 1976
Hovsepien, Viken, # 50 (Los Angeles, CA), January 1976 - December 1976
- Jamgochian, Nicholas # 15 (Glendale, CA), March 1972 - M
Jernukian, Arthur, # 112 (North Hollywood, CA), February 1985 - M
Johnson, A. F., # 51 (Alexandria, VA), January 1976 - December 1976
Jordan, Reinhold, # 106 (Schweinfurt, West Germany), February 1984 - M
Joseph, Edward, # 108 (Glendale, CA), November 1984 - M
- Kalajian, Chris, # 148 (So. Holland, IL), July 1988 - M
Kalousdian, Jeffrey, # 46 (Whitinsville, MA), September 1975 - December 1977, November 1988 - M

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

- Karadian, Stefan, # 107 (West Bloomfield, MI), November 1984 - M
Kelly, John M., # 149 (Milwaukee, WI), September 1987 - M
Keshishian, James, # 39 (Chevy chase, MD), March 1974 - December 1978, November 1983 - M
Kouymjian, Dickran, # 23 (Paris, France), April 1984 - M
Kupjian, John H., # 88 (Winchester, MA), September 1981 - M
Kürkman, Garo, # 77 (Brossard, P.Q., Canada), December 1977 - M
Kutcher, Robert R., # 95 (Lincoln, NB), October 1982 - M
- La Nasa, Charles A., # 115 (San Diego, CA), October 1985 - M
Litman, Loren, # 56 (Sausalito, CA), March 1976 - December 1976
- Maksudian, William, # 67 (Larchmont, NY), January 1977 - December 1978
Machikelian, Mesrop, # 7 (Montebello, CA), May 1971 - December 1971
Mahakian, Carl K., # 9 (Agura, CA), July 1971 - December 1974
Mahakian, Susan, # 19 (Agura, CA), September 1972 - December 1974
Malakian, George N., # 129 (Forest Hills, NY), February 1986 - December 1987
Malkhassian, Ani, # 114 (Quebec, Canada), June 1985 - December 1985
Mangouni, Norman N., # 65 (Delmar, NY), October 1976 - December 1980
Manoukian, Gregory, # 137 (Montreal, P.Q., Canada), September 1986 - M
Maradian, Gary, # 80 (Salem, MA), November 1978 - December 1979
Maranian, Sr., Arthur A., # 120 (Arlington, MA), December 1985 - December 1987
Marashlian, Harry, # 86 (Glendale, CA), April 1981 - December 1983
Marderosian, George, # 1 (Montebello, CA), February 1971 - December 1975
Markarian, Krikor, # 130 (Tenafly, NJ), April 1986 - December 1986
Marootian, Martin, # 34 (La Canada, CA), February 1975 - December 1975
Matossian, Garo., # 41 (Bethesda, MD), March 1975 - M
McDaniel, Harry C., # 71 (Cincinnati, OH), February 1977 - December 1987
Maghrig, Alan, # 100 (Laguna Hills, CA), December 1983 - M
Melikian, Karen, # 141 (Fresno, CA), December 1987 - M
Mokkosian, John, # 113 (Salem, NH), April 1985 - M
Morris, Michael, # 150 (Minneapolis, MN), November 1988 - M
Moughamian, Jirair M., # 36 (Napa, CA), January 1975 - December 1976, January 1980 - M
Moushegian, Kh. A., # 13 (Yerevan, Armenia), August 1974 - HM
Movsessian, Guevork, # 59 (Glendale, CA), April 1976 - M
Movsessian, Noubar, # 138 (Richmond, B.C., Canada), April 1987 - M
Muktarian, Edward S., # 73 (Sacramento, CA), April 1977 - M
Muradliyan, Hagop, # 5 (Covina, CA), May 1971 - December 1982

ANNETTE M. NERCESSIAN

Nercessian, Annette, # 25 (Pico Rivera, CA), October, 1974 - M
Nercessian, Armen, # 24 (Pico Rivera, CA), October 1974 - M
Nercessian, Susan, # 20 (Pico Rivera, CA), October 1972 - M
Nercessian, Terenik, # 18 (Pico Rivera, CA), June 1972 - M
Nercessian, Yeghia T, # 2 (Pico Rivera, CA), February 1971 - M
Nersesian, Gilbert K., # 47 (Hillsdale, NJ), October 1975 - December 1977

Onanian, Keith, # 45 (Lexington, MA), September 1975 - December 1975
Oshagan, Vahé, # 131 (San Francisco, CA), April 1986 - M
Olson (Shamshoian), Mary M., # 145 (Racine, WI), June 1988 - M

Palian, Levon P., # 147 (Washington, DC), June 1988 - M
Panos, George, # 64 (Cleveland, OH), October 1976 - December 1977
Parseghian, Gregory, # 69 (Old Tappan, NJ), January 1977 - December 1977
Pavlou, Pavlos S., # 85 (London, England), January 1981 - December 1987
Pesant, Roberto, # 128 (Key Biscayne, FL), February 1986 - M
Petrosian, Soren, # 134 (Northridge, CA), June 1986 - M
Plemmons, Robert A., # 40 (Oakly, NJ), March 1975 - M

Rockwell, Thomas P., # 42 (North Andover, MA), April 1975 - M
Royal Coin Cabinet, # 98 (Stockholm, Sweden), June 1983 - December 1987

Sabbaghian, Berj, # 75 (Aleppo, Syria), October 1977 - D 12 July 1982
Salmassian, Khorin, # 91 (Glendale, CA), February 1982 - M
Sanjian, Avedis K., # 116 (Pacific Palisades, CA), November 1985 - M
Sarafian, Stefan, # 126 (Chardon, OH), January 1986 - December 1987
Sarkissian, George, # 4 (Pico Rivera, CA), May 1971 - December 1985
Sarkissian, Henry V., # 44 (Yerevan, Armenia), February 1975 - HM
Sarkissian, Joseph, # 101 (Boca Raton, FL), December 1983 - M
Saryan, Levon A., # 97 (Greenfield, WI), May 1983 - M
Saunders, John, # 142 (Mission Viejo, CA), March 1988 - M
Schinke, Glenn, # 121 (Rosemead, CA), December 1985 - M
Setian, Charles G., # 78 (Longmeadow, MA), October 1978 - M
Sevacherian, Vahram, # 127 (Riverside, CA), January 1986 - December 1986
Sevrugian, Emanuel, # 135 (Heidelberg, West Germany), July 1986 - M
Shirinian, George N., # 37 (Toronto, Canada), February 1975 - M

A HISTORY OF THE ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

Silbert, Laurence, # 90 (Jericho, NY), February 1982 - M

Simonian, Jerry, # 16 (Latham, NY), March 1972 - D 20 March 1984

Sindia, Joan, # 29 (Prince George, B.C., Canada), December 1974 - December 1977

Srabian, Bryan, # 89 (Fresno, CA), December 1981 - December 1982

Steinberg, Mel, # 99 (San Anselmo, CA), December 1983 - M

Tap, Berc Zenop, # 30 (Gallipolis, OH), December 1974 - D December 1979

Tarzian, Charles J., # 110 (Union city, NJ), January 1985 - December 1987

Tcheurekdjian, Noubar, # 139 (Racine, WI), April 1987 - M

Ter-Ghevondian, Haik, # 125 (Los Angeles, CA), January 1986 - December 1987

Terzian, John M., # 146 (Dedham, MA), June 1988 - M

Timourian, James G., # 72 (Edmonton, Alberta, Canada), March 1977 - December 1977

Timourian, Khachik, # 124 (West New York, NJ), January 1986 - December 1987

Touloukian, Zaven S., # 54 (Camden, SC), March 1976 - December 1976

Vanley, Harry T., # 105 (Long Beach, CA), May 1984 - M

Varjabedian, Hovnan, # 62 (Glendale, CA), May 1976 - December 1977

Vassilian, Hamo B., # 111 (Glendale, CA), January 1985 - December 1986

Yergatian, Levon, # 6 (Montebello, CA), May 1971 - December 1971

Youssefi, Armen, # 133 (Kansas City, KS), May 1986 - M

Zakian, Lee, # 82 (Fair Lawn, NJ), March 1980 - December 1981

SUBSCRIBERS TO THE *ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL* (1975-1988)

American Armenian International College, (La Verne), CA 1985

Armen, Ed., (Cresskill, NJ), 1975 - 1976

Ashmolean Museum, (Oxford, England), 1977 - S

Avedikian, P., (Southfield, MA), 1982

ANNETTE M. NERCESSIAN

Bedrosian, Robert, (Long Beach, NJ), 1975
Biblioteca Civiche Raccolte, (Milan, Italy), 1987
Boghossian, H. N., (Huntington Beach, CA), 1979 - 1980

Clemmer, Adrene, (Sabastopol, CA), 1975 - 1976
Columbia University, (New York, NY), 1986 - S

Haroian, L., (Auburn, MA), 1981
Harvard College, (Cambridge, MA), 1981 - S
Hogikian, A., (Southfield, MI), 1979

International Coins & Currency, (Montpelier, VT), 1975

Kniasian, Sergio, (Buenos Aires, Argentina), 1975

Library of Congress, (Washington, DC), 1982 - S

Mardikian, G., (San Francisco, CA), 1975
Megerdichian, Jean, (Detroit, MI), 1975
Minassian, Armine, (Rego Park, NY), 1976 - 1977

Pailakian, Vahan, (Montreal, P.Q., Canada), 1975 - 1977

Tarzian, Charles J., (Union City, NJ), 1975 - 1977
Touloukian, Y. S., (Lafayette, IN), 1975
Touloukian, Z. S., (Camden, SC), 1975 - 1977

University of California at Los Angeles, (Los Angeles, CA), 1978 - S

Vanley, Harry T., (Long Beach, CA), 1975 - 1983
Vesmadian, E. K., (Crows Nest, Australia), 1975 - 1977

D = Deceased, HM = Honorary Member, LM = Life Member, M = Member as of December
1988, S = Subscriber as of December 1988

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Abagha Khan, II, 30, 33, 35, 37; V, 5, 23; XI, 16, 19
 Abārān, VII, 26
 ‘Abbāsīd coins, I, 24; II, 30, 35; III, 28, 44; IV, 139-145; V, 33, 43; VI, 27; VII, 23, 25, 42; IX, 48; XI, 16, 19; XII, 13, 18; XV, 115, 118, 120, 121, 125
 ‘Abd Allāh, Abū al-Saykh b., XV, 95
 ‘Abd Allāh al-Ḥakamī, al-Jarrāh, XV, 96
 ‘Abd Allāh al-Hilālī, ‘Āṣim b., XV, 99
 ‘Abd al-Malik, al-Hajjāj, XV, 95, 96, 102
 ‘Abd al-Malik, Maslama, XV, 95-97
 ‘Abd al-Malik, Umayyad caliph, XV, 89, 95, 110
 ‘Abd Allāh b. Yazīd, ‘Āṣim b., XV, 98
 Abdissares (ca. 210 B.C.), III, 23; V, 34; VI, 11; X, 39; XI, 4, 16, 18, 22, 23
 Abgarians, Mesrop, “Coins of Foreign Nations Struck on Armenian Territory,” VII, 22-29; “Armenian Origins and Numismatic Evidence of Proper Pronunciation of Our Alphabets,” XIV, 2-6; V, 23; VIII, 4
 Abgarians, Vahagn, “Interview with Dr. Paul Z. Bedoukian,” IX, 9-11
 Abovian, Kh., IV, 161, 164; V, 35; IX, 26
 Abrahamian, A. G., I, 13 note 1; IX, 45
 Abū Ja‘far, XV, 99
 Achaemenid coins, III, 18; V, 41-43
 Achaemenids, II, 2
 Achaṙian, Hrach‘eay, X, 7
 Adamian, Ashot, VIII, 9; IX, 3, 4; XII, 19, 20; XIV, 10
 Adamian, Kh., IX, 3; XII, 19, 20; XIV, 10
 Adamian, Petros, IV, 161, 162, 164; VII, 36, 37
 Aderbed, IV, 126
 ‘Adī b. ‘Amīra al-Kindī, ‘Adī b., XV, 96
 Adharbayjān, XV, 89-92, 95-97, 99, 101, 108, 110
 Adler, J. G. C., IV, 29
 Agayan, G., IV, 162, 164; IX, 26
 Agopoff, A., I, 15, 17; IX, 21
 Ainsley, IV, 30
 Aivazovsky, Ivan (Hovhannes), V, 46; VI, 12
 Akhlāṭ, VII, 40
 Akopian, A. M., X, 9
 Album, Stephen, XV, 108, 109
 Alch‘ēchian, Y. and F., VIII, 14, 30
 Alexandropol (Shirak) bank notes, I, 19, 20; III, 10; XIV, 28
 Alexandropol (Shirak), I, 19; III, 10, 45; VIII, 36-42; XII, 41; XIV, 28
 Alexis III (1195-1203) of Byzantium, IV, 69
 Alishan, Ghewond, II, 23, 26; IV, 31, 37, 42, 45-47, 68 note 7, 75 note 2, 84 note 10, 85 note 19, 98, 99, 161, 164; VI, 39; XI, 5 note 15, 6 note 28, 10 note 59; XV, 59 note 4, 62 notes 22 and 24, 63 note 31, 64 notes 37 and 40, 80
 Alishan, Serovbe, IV, 19, 20, 25, 31, 37-47, 97-99, 101-103; VI, 39
 Allan, J., IV, 140
 allegorical figures on bank notes, I, 11; VI, 18
 alloy of Cilician Armenian coinage, IV, 57-66
 ALMA, XIII, 20; XIV, 42
 alphabet, XIV, 2, 5
 aluminum foil impression technique, VIII, 10; XV, 39-41
 Amaduni, Yervand, III, 11; VIII, 14, 30

- Amanus Mountains, XV, 67
 Amāsyā, XV, 95
 Amberd, V, 2; XII, 19, 40; XIV, 20
 American Numismatic Society, IX, 9; XIV, 16; XI, 41; XV, 33, 36, 37
 American Numismatic Society Museum, II, 8; XIV, 16; XV, 34, 106-108
 Āmid, VI, 40
 ‘Amr al-Ḥarashī, Saʿīd b., XV, 96, 97
 ‘Amr al-Taʿī, Ḥārith, XV, 96, 97
 Anahit goddess, II, 2, 5, 7; IV, 130; XII, 10, 40
 Ananian, Boghos, “The Gold Ring of T’oros Ishkhan,” IV, 101-103; XV, 154
 Anazarbus, IV, 91
 Ancketill, IV, 11
 Anderson, J. G. C., XIII, 13 note 6
 Anderson, W., IV, 140
 Angora, IV, 23, 28, 32
 Anhaght, David, VIII, 45
 Ani, II, 37; III, 47, 48; V, 2-5; X, 11, 22; XII, 19, 40; XIV, 20; XV, 113, 114, 117, 120-125
 announcements, I, 25; II, 10; III, 24; V, 1, 36; VI, 13, 24, 38; VII, 11; VII, 35; IX, 13; X, 23, 43, 44; XI, 34 +; XIII, 10 +; XIV, 10 +, 11
 Antioch, II, 3, 5-8; IV, 25, 60, 122, 124; V, 30, 34; VII, 41; VIII, 9; IX, 32, 33, 47; X, 37; XI, 33; XV, 51, 52, 56, 57, 69, 121
 Antiochus I Theos (69-34 B.C.), III, 23; VIII, 32; X, 39; XI, 23
 Antiochus VIII, XV, 51
 Antonian, Simon, IV, 17-19, 43, 51
 Antonine devotional medal, X, 30, 32
 Antonius, Marcus (43-30 B.C.), II, 15; III, 20; VIII, 34; XI, 16; XII, 13
 Apoulia, Vincent, VI, 11
 Appianus, A., XV, 51
 Arab Emirate coins, III, 28, 37
 Arabian, Serop, XI, 42
 Arabkir Compatriot Society, I, 13, 16
 Arabkir, XIII, 10
 Aradus, XV, 52, 53, 56
 Arakelian, Artem, XIV, 35
 Arakelian, B. N., II, 10; IV, 105, 123; V, 37, 39; VI, 11, 49; VII, 39; IX, 26, 33; X, 9; XV, 21 note 8
 Arakelov, S. N., VII, 39
 Ararat Valley, II, 3
 Ararat, Mountain, I, 11, 17; VI, 12; VIII, 9; IX, 3, 4
 Araxes River, II, 3, 7
 Archivo di Stato, Venice, XV, 59 note 3, 61 note 11, 62 notes 22-24, 63 note 31, 64 notes 37 and 40
 Arḍ al-Khazar, IV, 139, 145
 Ardabil, XV, 95, 97
 Ardashir I (224-241), II, 10, 28, 34; IV, 129, 136; XI, 16, 18
 Ardashir III (628-630), IV, 133, 135; XI, 16, 18
 Arḍ Armīniyya, XV, 98
 Arḍ Azrūbaṭrān, XV, 98
 Arḍ Masdāz, XV, 98
 Arḍ Tūmān, XV, 98
 Arḍ Warnīs, XV, 98
 Arevshadian, E. S., V, 27 note ‡, 44
 Arjish, VII, 26
 Arin-Berd, XIV, 35
 Armavir, Armenia, V, 25; VI, 12; VIII, 46; IX, 48
 “Armenia” medal, IV, 163, 164; IX, 26
 Armenia-Los Angeles medals, V, 27, 43
 Armenian Assembly, I, 5
 Armenian besant, XV, 60-65
 Armenian Center, XV, 152
 Armenian Church in America, 75th anniversary medal, I, 15, 18; IX, 21, 25; XV, 35
 Armenian Church tokens, II, 10; IV, 147-160; V, 25; VI, 36; VII, 9, 10; VIII, 20
Armenian Coins Hoards, review of, XIV, 16-18; XV, 156
 Armenian coin auctions, VIII, 32; XII, 12
 Armenian Coin Club, XV, 33, 152, 157
 Armenian General Benevolent Union, I, 13, 16; VIII, 19; IX, 23-25, 35; XV, 35
 Armenian genocide medals, IV, 139-146
 Armenian jewelry art, XI, 22
 “Armenian lion,” statue of, IV, 165-167
 Armenian Martyr’s Monument, XV, 153
 Armenian Mesrobian School, XV, 152

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Armenian Mirror-Spectator*, XII, 8
- Armenian museum, IX, 28-30; XIII, 28-31
- Armenian Numismatic Bibliography and Literature*, review of, X, 28-30; XV, 155
- Armenian Numismatic Society
- acronym, I, 5
 - exhibits, XV, 152
 - history, XV, 151-164
 - Journal*, XV, 153, 158
 - membership, XV, 158-163
 - origin of, XV, 33, 152
 - publications, X, 42; XII, 42; XV, 35-37, 154-158, 191
 - subscriptions, XV, 163-164
- Armenian Observer*, VII, 7; VIII, 9, 19, 35
- Armenian Patriarchate in Constantinople, II, 10; VI, 36; VII, 10
- Armenian Patriarchate in Jerusalem, VII, 40; VIII, 11; XIV, 13
- Armenian Reporter*, XII, 8; XIII, 7
- Armenian Republic, see Republic of Armenia
- Armenian Soviet Socialist Republic, III, 11; VII, 43
- Armenian Sphinx, IV, 165
- Armenian tiara, II, 3, 5; III, 20, 29; IV, 106; V, 13; VII, 41; VIII, 34; X, 21, 40; XI, 2-12
- Armenian Weekly*, XIV, 42
- Armenshāhid coins, III, 40
- Armīniyah (see also Irmīniyya), I, 24; II, 30, 35; III, 28; IV, 139-145; V, 33, 43; VI, 44; VII, 8, 9, 26; VIII, 34; IX, 48; XI, 16, 19; XII, 9, 24; XIII, 40
- Arnavut Köy, IV, 155, 158, 160
- Arrān, IV, 139; V, 43; VII, 9; VIII, 34; XI, 16, 19; XV, 90-93, 95, 100-102, 106, 108, 110
- Arsaces (139-123 B.C.) of Armenia, XIII, 16
- Arsaces (ca. 70 B.C.), X, 39; XI, 22, 23
- Arsaces-Zeno, II, 13, 15
- Arsacids of Armenia, II, 13, 15; V, 34; VII, 43
- Arsames (240-220 B.C.), III, 23; IV, 31; V, 34; VI, 11; XI, 3, 16, 18; XIII, 14, 15
- Arsames I (ca. 240 B.C.), X, 39; XI, 22, 23
- Arsames II (ca. 230 B.C.), X, 39; XI, 3, 22, 23
- Arsamosata, V, 34
- Artanes, (ca. 70 B.C.), X, 39; XI, 22, 23
- Artavasdes II (56-34 B.C.) II, 3-5, 10; III, 20; IV, 21, 22, 31, 32, 122; V, 23, 30, 34, 37, 39, 45; VI, 11, 49; IX, 33, 47, 48; X, 38, 41; XI, 6, 16, 18, 20, 33; XIII, 17, 40; XIV, 4, 6-10, 29
- Artavasdes III (5-2 B.C.), V, 31, 45; X, 38; XI, 16, 18; XIII, 40
- Artavasdes IV (A.D. 4-6), III, 11, 25; V, 31, 33, 35, 45; VI, 11, 35, 45; X, 38; XI, 16, 18
- Artavasdes IV-Augustus, II, 4; III, 25; V, 31, 45; X, 38; XI, 16, 18
- Artaxata city coin, II, 14, 15; III, 11, 26; VI, 11; XIV, 27
- Artaxata, II, 3, 5-8, 10; III, 11, 25, 26, 45; IV, 105-124, 132; V, 30, 34, 45; VI, 7, 11, 49; VII, 39, 41; VIII, 9, 20, 24, 32, 34, 45; IX, 12, 26, 32, 33, 47; X, 9, 11, 37; XII, 10
- Artaxiad coin monogram, XIV, 7-10
- Artaxiad coins, I, 24; II, 3-5, 13, 14; III, 11, 19, 20, 25, 35, 44-46; V, 23, 45; VI, 43; VII, 18, 19, 41-43; VIII, 7, 10, 11; IX, 47; X, 37, 38, 41; XI, 32; XIV, 10, 17; XV, 14-16, 19, 21, 51-57, 115
- Artaxias I (189-163 B.C.), III, 32-34; V, 31, 35, 45; X, 38; XI, 4; XIII, 15; XV, 35
- Artaxias II (30-20 B.C.), III, 20; V, 31, 45; X, 38; XI, 7, 16, 18; XIII, 40
- Artaxias-Zeno (A.D. 18-34), V, 31, 45; X, 38; XI, 16, 18; XIV, 27
- Artsruni, G., IV, 162, 164; IX, 26
- Artuqid coins, III, 39, 44; XV, 116, 118
- Arzarūm, VII, 26, 27
- Arzinjān, VII, 26, 27
- Asbarez, VI, 11; VIII, 9, 45; IX, 33
- al-Ash'ath, 'Abd al-Raḥmān b., XV, 100, 102
- Ashjian, Mesrob, XI, 34; XV, 142, 143 note 13, 145
- Ashmolean Museum, X, 18
- Ashot "of Iron," IX, 36
- Asia Minor, II, 2; IV, 11, 12, 30, 31, 132; VI, 43; XV, 45, 51, 140
- Asratian, G., V, 28 note 9
- Assizes of Antioch*, IV, 82
- Astarte, XV, 53
- Atamian, Ani, IV, 68 note 8

- al-Athīr, XV, 90 note 5
- Attic standards, II, 2, 5, 12, 14; III, 35; IV, 106
- Attribution and Dating of Armenian Bilngual Trams*, review of, X, 35, 36; XV, 155
- Augustus, Octavianus (27 B.C.-A.D. 14), II, 13, 15; III, 21, 22, 25; IV, 23; V, 31; VI, 11; XI, 16; XII, 13; XIII, 18
- Aurelius, Marcus (A.D. 161-180), II, 15; III, 26; XI, 16
- Avan, Armenia, X, 9
- Avarayr, XV, 147
- Āvnik, VII, 26
- award medals, IX, 36
- Ayas, III, 3, 5, 41-43; IV, 75-91; XII, 30; XV, 59, 62, 65
- Aykut, Tuncay, XV, 105, 108
- Ayvazian, A., XII, 40
- Ayyūbid coins, III, 40; VII, 39
- Azarian, Aristakes, IV, 11, 30, 31, 34; XV, 151
- Azizian, R., IX, 36, 48
- al-Bāb, IV, 139, 145; V, 43; VII, 9; XI, 16, 19; XV, 90-93, 95-100, 102, 107-110
- Bāb al-Lān, XV, 97
- Babayan, Hr., XI, 27
- Babelon, Ernest, III, 16 note 1; IV, 119; V, 14-18; X, 39 note 1, 40 notes 3-5; XI, 3 note 7
- Bacheköy, IV, 158
- Badalian, H. S., XV, 130 note 4
- Badr al-Dīn Lu'lu', IX, 47; XIII, 40
- Bagdasarian, Nazely, XIII, 41
- Bagramian, H., XII, 20; XIV, 10, 38
- Bagratid, Ashod son of Vassag, XV, 99
- Bagratid dynasty of Armenia, II, 31, 36
- Bahchechik, IV, 154, 158, 160
- Bäibert, VII, 27
- al-Bakrī, Mahāb Darwīsh, XV, 104-107
- al-Balādhurī, XV, 89 note 2, 90 note 5
- Balat, IV, 148, 158, 160; V, 25; VII, 10
- Baldwin II of Jerusalem, XV, 20
- Baldwin III of Jerusalem, XV, 70
- Baldwin, Agnes, XI, 9 note 47
- ballot results on membership dues increase, VII, 30, 44
- Balog, Paul, VII, 39
- Bandirma, IV, 158
- Bank Leu A.G., IX, 33; XI, 6 note 29, 10 note 59; XV, 106
- Bank Notes of Armenia*, review of, XV, 156
- Barda'a, IV, 139, 145; V, 34, 43; VII, 26; XI, 16, 19; XV, 95-97
- Baronian, Helen, XII, 10
- Barseghian, Grigor, VIII, 31; XII, 40
- Bartold, V. V., XV, 122 note 9
- Basel, Switzerland, IV, 101, 103
- Basmadjian, K. J., II, 24-26; IV, 93; VI, 8; VII, 29; X, 35, 39 note 1; XIII, 2 note 2; XV, 34
- Bates, Michael L., "The Dirham Mint of the Northern Provinces of the Umayyad Caliphate," XV, 89-111, XV, 69 note 8, 103 note 14
- Bauer, E., XI, 26
- Baybars, IV, 81, 82
- Baziant, A. P., X, 5
- Beckwith, John, IV, 70 note 16
- Bedoukian, Kerop, XV, 45 note 2
- Bedoukian, Paul Z., "In Search of an Armenian Gold Coin," II, 22-27; "Bibliography of Fr. Clement Sibilian," IV, 13-15; "Father Sibilian and the Study of Armenian Numismatics," IV, 29-35; "Armenian Gold Medals," IX, 14-25; "A Numismatic Pilgrimage," X, 13-19; "An Unpublished Coin of Tigranes III (20-8 B.C.), XIII, 12-13; "Paul Z. Bedoukian Lecture," XIII, 28-31; "An Armenian Medal, Struck in 1908 by Patriarch Izmirlian of Constantinople, in Commemoration of the Establishment of a New Constitution in the Ottoman Empire Guaranteeing Equality for All," XIV, 24-26; I, 1, 12, 15, 16, 18, 24; II, 11; III, 30 note 3, 31 note 9, 35, 36, 42, 44; IV, 57-60, 61 note 6, 65, 67, 68 notes 6-9, 69 notes 12 and 13, 70 note 15, 71 notes 23 and 25, 73 note 29, 75 note 1, 76, 83, 85, 92, 93 note 7, 94, 125, 126; V, 6-10, 23, 30, 31, 45, 46; VI, 1, 7, 8, 11; VII, 8, 29, 40-42; VIII, 1, 2, 7-9, 13, 14, 21, 30, 35; IX, 1, 5-11; X, 1, 23, 27 note 7, 35, 37-41; XI, 3 notes 4-6, 4 notes 8-11 and 14, 5-8 notes 17-42, 10 notes 52-53 and 57, 22, 25, 32, 39, 41, 43, 44; XII, 1, 8, 10, 23 notes 4-5 and 7, 28 notes 12 and 14, 29 note 16; XIII, 2, 4, 7-10,

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- 14 note 2, 16 note 4, 17 note 7, 20, 28; XIV, 10, 12, 13,
14 note 7, 15-18, 27, 42; XV, 1-7, 9-36, 39-52, 53 note
11, 59, 66, 67, 72-75, 77, 78, 127, 128 note 2, 135 note
10, 152-156, 158
- Bedoukian, Paul Z., bibliography XV, 11-32
chemical studies, XV, 23-31
exhibit catalogues, XV, 22
numismatic and chemical books, XV, 32
numismatic studies, XV, 11-21
- Bedoukian, Victoria, XV, 36, 37, 46
- Bedrosian, Robert, XI, 44
- Bēlĕk'ian, N., VIII, 14, 21, 30
- Bellinger, A. R., XV, 51 note 2
- Benson, Richard, XIII, 6 note 18
- Beshiktash, IV, 158
- Beykōz, IV, 158
- bibliography of reviews (1980-1985), XIII, 7-10
- bibliography on the coins of Artaxias I, III, 32-34
- Bibliothèque Nationale in Paris, II, 7, 8; III, 15, 16;
IV, 118; X, 43; XI, 43; XIV, 16; XV, 106, 109
- Bilād al-Khazar, XV, 98
- Bilād al-Lān, XV, 98
- Bilarghou, IV, 91
- bilingual tram hoard, VI, 11
- bilingual trams, II, 41; III, 35, 44; IV, 29, 31, 64; VI,
11; VII, 1, 40; VIII, 10, 18, 19, 33; X, 20, 36; XI, 32,
33; XII, 15, 20, 25; XIII, 37, 38, 40; XV, 18, 155
- billons, VI, 9, 10; VIII, 10, 11; XI, 33; XII, 16, 17;
XIII, 36; XV, 13, 14, 74
- Birkiriy, VII, 26
- bissancios stauratos, VIII, 10; XV, 12, 43, 76
- bissantios... sarracinales Armenie, XV, 60
- Bitlis, I, 24; V, 43; VI, 45; XI, 16, 19
- Boase, T. S. R., V, 46
- Boghosian, Harut'iwn, VII, 43
- Borrell, IV, 11
- Boston Museum, II, 8
- Boutin, S., XI, 32; XIV, 14 note 9
- Boxdorfer, Loretta Gulaian, "Silver Coin of Great
Tigranes," XII, 2
- Boyajian, D. H., V, 28 note 8
- Bozarjian, Sarkis, I, 13, 16; III, 45
- Brill, R. H., XII, 29 note 18
- British Museum Catalogue*, III, 16 note 2; V, 14-17
- British Museum, II, 8; III, 11, 15, 16; X, 18; XV, 106
- Brnazian, S. V., IV, 91 note 2
- Brosset, M., II, 39; IV, 30, 34; X, 35
- Bryce, V, 28 note 8; XV, 139 note 2
- Buchon, I. A. C., IV, 30, 34
- Bursa, IV, 158
- Buvehid coins, XII, 18; XV, 116
- Byzantine coins, II, 10, 29, 31, 34, 36; III, 44, 46; IV,
132-134; V, 21; VI, 21, 44; VII, 42; X, 22; XI, 16, 18;
XII, 9; XV, 115, 117, 120, 121, 125
- Byzantine emperors, XI, 32
- Caddy, E. M., XV, 135 note 10
- Caetani, Leone, XV, 94
- calendar, Armenian, V, 47
- Caley, Earle R., XV, 42
- Callinikum, IV, 131
- Campbell, Francis, D., Jr., II, 11
- Carnig, Paul, IV, 125; XII, 3, 7
- Caucasus, XV, 91, 140
- Cessi, R., 62 note 24, 64 note 37
- Charaspes, XI, 3
- Ch'arents', Yeghishe, V, 35; VI, 35; VII, 19; VIII, 45
- Charian, Fr. Abraham, XV, 79-88
- Chelalian, Anania, XV, 81
- Christ, IV, 68-74
- Chuchin, F. G., VII, 32 note 4
- Churchill, Winston, XV, 139 note 2
- Cisthene, V, 25; VI, 43; XI, 15, 18
- Clazomenae, V, 25; VI, 43; XI, 15, 18
- Cleopatra Selene, IV, 126-128
- coat of arms, V, 34, 46; VII, 43; X, 22; XI, 40; XII, 19;
XIII, 24, 27
- Codringtin, O., VII, 29
- Coin World*, IX, 33; XIII, 7, 10
- coin cleaning, II, 18-20
- coin of Armenian Republic, I, 23; XIII, 4-6
- Coinage of Cilician Armenia*, review of, VI, 8-10
- "Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and
Commagene," review of, X, 39-40

Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene, review of, XV, 156
 Coinage of the Artaxiads of Armenia (Armenian edition), review of, X, 37, 38
Coinage of the Artaxiads of Armenia, review of, V, 30, 31
The Coins of the Armenian Kings of Cilicia, review of, V, 6-10
Collecting Greek Coins, review of, XI, 20, 21
 Columbia University, XV, 46
 Commagene, III, 23; VIII, 10; X, 39; XI, 22; XV, 20
 Commodus (177-192), II, 15
 Condamin, J., IV, 58 note 2
 congress of orientologists (1877) in Florence, IV, 43, 44
 Constans and Constantine (654-659) of Byzantium, IV, 133
 Constans II (641-668) of Byzantium, II, 133; IV, 133, XI, 16, 18
 Constantinople, II, 31, 36; IV, 11, 19-28, 31, 37, 38, 97-99, 132-134, 148; V, 25; VI, 36; VII, 10; XIV, 24-26; XV, 75, 121
 Cooke, E. F., XV, 135 note 10
 coronation trams, III, 2, 4; IV, 20, 63, 67-74; V, 23, 24; VI, 9; VII, 9, 40; VIII, 10, 33; XI, 33; XII, 14; XIII, 20, 33, 34
 Credit Suisse, XII, 12 note 1; XIII, 12 note 1; XIV, 14
 crowns, XII, 30
 Cuperi, G., IV, 29, 34
 Cyprus, XV, 60, 64, 65

 D., A. G., X, 41
 Dabīl (see also Dbīl), XV, 91-93, 95, 100, 102, 106, 110
 Dadasheva, S. A., III, 45
 al-Ḍaḥḥāk, XV, 98
 Damascus, II, 3, 5-8; III, 45; IV, 119, 122; V, 30, 34; VI, 34; VIII, 32; IX, 47; X, 37; XI, 33; XV, 51, 52, 93, 103, 105
 Danishmendid coins, III, 40, 44
 Darband, II, 30, 35; IV, 139, 145; XV, 91, 96, 101, 102
 Darley-Doran, Robert, XV, 104
 al-Dasākir, XV, 103
 Dashkevich, Ya. R., XIV, 37, 41

David of Sassoun monument on medal, V, 28, 44; VI, 12
 Dbīl (see also Dabīl), I, 24; IV, 139, 145; V, 43; VII, 9; XI, 16, 19
 Dédéyan, Gérard, XI, 25, 43; XIII, 7, 8
 Demirjian, Torkom, III, 36; XIV, 14
 Demirkhanian, A., X, 9
 Denis, Ch., VI, 17 note 3; VIII, 37 note 7
 Der Kaloustian, Moushegh, XV, 142 note 12
 Der Nersessian, Sirarpie, IV, 69 note 14, 70 notes 17-19, 71 note 22, 72 note 28, 81 note 1, 82 note 5; XI, 9 notes 49 and 50
 Der-Minassian, Ashot, VI, 17 note 7
 Derderian, George, VIII, 25; XI, 25; XIV, 1
 Desimoni, C., XV, 60 notes 8-10, 65 notes 41-44
 Devista, Russia, IX, 48
 dies, X, 10, 24-29; XI, 41
 Dikijian, Arminé, XI, 44
 Dilbarian, A., VII, 19
 Diloian, V., X, 5
 Dingilian, Dickran, I, 15, 18; IX, 22
 dirhams, IV, 139-144; XV, 89-111
 Djaghetian, Grigor, VI, 18, 19
 Djemdjemian, Sahak, "A Numismatist of the Past Century: Serovbe Alishan," IV, 37-44; "Serovbe Alishan and Sissouan," IV, 45-46; "Excerpts from Serovbe Alishan's Letters to His Brother Fr. Gh. Alishan Concerning the Armenian Coins Published in *Sissouan*," IV, 47-55; "The Gold Ring of Baron T'oros," IV, 97-99; "Excerpts from Serovbe Alishan's Letters to His Brother Fr. Gh. Alishan Concerning the Ancient Cilician Coins Published in *Sissouan*," VI, 39-42; "Fr. Clement Sibilian's Letters to Fr. Abraham Charian, Venice," XV, 79-88; I, 12; V, 1; VII, 8; VIII, 4, 35; XV, 154
 Dobrovolskii, I. G., II, 39; VIII, 2; X, 1; XI, 1
 Donabedian, A. H. M., VII, 10; VIII, 18; XI, 4 note 13, 25
 donations, III, 48; IX, 37; X, 12; XI, 44; XII, 41; XIII, 42; XIV, 42
 Doniguian, P. G., 1, 12
 Dorn, B., IV, 135 note 10, 140

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Dörner, F. K., XI, 8 note 43
 Doty, R. G., VII, 34 note 8
 double trams, III, 2, 5, 35; IV, 19, 21, 23, 26, 63, 71; VI, 9; VII, 40; VIII, 10, 32; XI, 33; XII, 14; XIII, 34-37; XV, 17
 Dournavo, L. A., XI, 9 note 49
 drachms, II, 3, 10; III, 14-16; IV, 108-114, 131; V, 45; VIII, 32; XI, 33; XIV, 7-10
Dramagitakan harts'er, review of, XIII, 39
 Du Cange, C. D., IV, 29, 34; XV, 62 note 18
 Dulaurier, É., X, 5
 Dunlop, D. M., XV, 94 note 8
 Duz Mihran Bey, IV, 23, 24, 28, 32 40
 Düzoğlu family, VII, 19
 Dvin, II, 30, 35; III, 47, 48; IV, 132-135, 137, 139, 145; V, 2, 3, 34; VI, 44; VIII, 24; IX, 34; X, 10, 11, 22; XI, 16, 18; XII, 8, 18; XV, 91, 93, 95, 110, 113, 117, 120-125
 Dzerzhinski, F., VII, 43
 eagles on bank notes, I, 11; VI, 18
 Ebeyan, A. A., V, 6-11; IX, 31, 34; XIII, 9
 Edessa, XV, 67, 116, 121
 editorials, I, 1; II, 1; III, 1; IV, 10; V, 12; VII, 21; VIII, 1; IX, 27; X, 12; XII, 31; XIII, 11, 32; XV, 9, 10
 Edwards, Roberts, XII, 8
 Egger Brothers, IV, 20, 21, 27
 Egorov, Yu., VII, 43
 Ejdaharian, M., I, 2 note*
 El-Hayek, E., X, 32
 Eldiguzid coins, III, 46
 elegy addressed to Fr. C. Sibilian, VII, 38
 Erato (2 B. C.-A.D. 1, A.D. 6), V, 31, 45; VI, 11, 36; VII, 9, 19; X, 38, 41; XI, 16, 18; XIII, 18, 40; XIV, 9
 Erebouni, V, 38, 39; XIV, 34, 35
 Erevān, VII, 27-29; XIV, 19
 Ermakov: *Armenia 1910*, review of, X, 34
 Ermoyan, Suren, XV, 141, 145
 Erol, Mine, XI, 31
 Eskijian, L., "Foreword," IV, 9; "Dr. Paul Z. Bedoukian Honored by the Armenian Numismatic Society," IX, 5, 6; "A Dream of an Armenian Museum," IX, 28-30; III, 24; IX, 45; X, 41; XI, 25; XII, 31; XV, 154, 156
Essays on Armenian Numismatics in Memory of Father Clement Sibilian on the Centennial of His Death, IV, 1-167; VIII, 6; XIII, 7
 Etchmiadzin Cathedral on medal, I, 14, 17; V, 27, 38, 39; VIII, 43, 44; IX, 2-4, 19; XIV, 29; XV, 130-137, 144
 Etchmiadzin collection, III, 46; IV, 102 note 4, 125, 126; V, 23; XI, 41; XV, 127
 Euphrates River, XV, 67
 Evan, E. R., XV, 51 note 2
 Evans, Allan, IV, 84 note 16; XV, 61 notes 13 and 14
 exhibit in the State Museum of Armenian History on 25 January 1980, VI, 14, 30-34; VII, 20; VIII, 14, 21
 Eyrene, III, 21, 22
 Eziné, IV, 158
 Federation of Socialist Soviet Republics of Transcaucasia, III, 6, 7, 10, 45; XII, 41; XIV, 28
 Fenerjian, P., VIII, 23
 Ferid, H., IV, 147 note 5
 Feruz II (458-484), XV, 147
 Fetvadjian, Arshag, XII, 41; XIII, 41
 Filān, XV, 98
 flag, VII, 43
 Folgierre, A., IV, 161
 Fomin, A. V., XIV, 39, 41, 42
 forgery of Hetoum-Kaikhosrew bilingual trams, II, 41
 forgery of Tigranes the Great coins, VIII, 10; XII, 39
 Forsberg, W. T., VII, 32 note 6
 Fortnum, Drury, IV, 97
 Foss, Clive, XII, 39; XIII, 1; XIV, 19; XV, 52
 Fringhian, V., X, 13, 14
 Gaġdukov, P. G., X, 24 note 3
 Galata, IV, 151, 158, 160; VII, 10
 Gale, N. H., XII, 28 note 11, 29 note 17
 Galstian, Arthur, XI, 24
 Galstian, K., III, 46
 Gamalov-Churaev, S. A., V, 6, 10; X, 35
 Gandzak, I, 24

- Ganja, II, 30, 35; IV, 139, 145; V, 43, 45; VI, 37, 45; VII, 27, 28; XI, 16, 19; XIV, 19
- Garabedian, Patrick, IX, 13
- Garabedian, Berj M., "The Coins of Tigranes the Great," III, 13-16, 44; VIII, 15, 21; XI, 25; XIV, 21-23
- Garagashian, Yeznik, VIII, 14, 21, 30
- Gardner, P., III, 16 note 2
- Garni, II, 14, 15; III, 11, 45; IV, 129; V, 2, 3, 27, 44; VII, 26; X, 10; XI, 22; XIV, 29
- Gedik Pasha, IV, 151, 158, 160; V, 25
- General Antranik, XV, 142, 145
- Genoa, XV, 60, 61, 64, 65
- Gentner, W., XII, 28
- geographic distribution of Armenian Numismatic Society membership, IX, 37
- Georgian Bagratid coins, II, 31, 36; III, 44; V, 2, 3; XV, 116, 119, 125
- Georgian Museum, IV, 118, 119
- Gevorkyan, Grigoriy, IX, 24, 35; XII, 10; XV, 149, 150
- Gewenian, Wartan, "Coin of Armenian Republic?," I, 23; III, 44; XIII, 5 notes 14 and 15; XV, 152, 154, 156
- Ghafadarian, K., IX, 34; XIV, 34; XV, 113 note 2
- Ghalib Edhem, I., IV, 140
- Ghayfechian, H., XII, 40
- Ghazan Mahmud, V, 5
- Ghazarian, Sirvard, IX, 1
- Ghazarossian, H., and T., VIII, 14, 21, 30
- Ghūmik, XV, 98
- Giard, J.-B., XI, 10 note 53
- Gibbons, Herbert A., XV, 139 note 2
- Glynn, John, VI, 16 note 1
- Göbl, Robert, XII, 1
- gold medals, IX, 14-25
- gold ring of Cilician Armenian period, IV, 97-103
- Golenko, K. V., IV, 133 note 7
- Gordus, A. A., IV, 62 note 9; XII, 24 note 9, 28 note 13; XV, 69 note 8
- Gosdantin I (1095-1099), prince, VI, 9
- Gosdantin I (1298-1299), II, 22-27; III, 3, 5; IV, 45, 46, 92; V, 9; VI, 9, 36; VII, 8, 41; VIII, 10; XI, 33, 43; XII, 16; XIII, 40; XIV, 12-15; XV, 74, 75, 151
- Gosdantin I gold coins, II, 23-27; III, 44; IV, 45, 46, 92; XI, 34; XIV, 12
- Gosdantin III (1344-1363), III, 3, 5, 41; IV, 9, 75; V, 9; VI, 10; VII, 10, 33, 41; VIII, 10, 11; XI, 33, 34, 43; XII, 17; XIII, 33-36, 40; XIV, 20; XV, 11, 42, 44, 74
- Gosdantin IV (1365-1373), III, 3, 5; VI, 10; VII, 41; VIII, 10, 11, 33; XI, 33, 34, 43; XII, 17; XIII, 33, 34, 40; XV, 11, 42, 44, 74
- Gosh, Mekhitar, X, 27 note 6
- Gougas, G., II, 11
- Gough, Michael, IV, 73 note 29
- Grabar, A., IV, 71 note 21
- Grebennikova, G. I., IX, 34
- Greek coins, XV
- Greene, Nancy, W., VIII, 3
- Greiser, I. B., IV, 147 note 6
- Grierson, Philip, VIII, 3
- Grigorian, Grigor, XIV, 35, 41
- Grigorian, Mania, XV, 131
- Grousset, R., III, 43; IV, 79 note 5
- Guevrekian, J., "King Oshin Half Tram," IV, 91-95; "Notes on Some Tokens of Armenia," IX, 38-44; "An Ottoman Bank Note with Armenian Inscription," XI, 31; "A Half Tram of Levon III," XV, 73-79; IV, 71 note 24, 101, 102 note 2; VII, 1, 18; VIII, 2, XIII, 1; XIV, 17; XV, 53 note 10, 67, 154
- Gulerian, S., IV, 157, 160; VII, 10
- Gulumian, D., I, 2 note*
- Gurjistān (Georgia), XV, 90, 110
- Guy (1342-1344), III, 3, 4; V, 9; VI, 9; VII, 41; XI, 33, 34, 43; XII, 17; XIII, 34, 35, 40; XIV, 4, 6; XV, 74
- Habozian, M., XV, 128 note 2
- Hadziotis, Costas, IV, 148 note 2; VIII, 12
- Haig, Pierre V., "Modern Art Based on an Old Motif: The Armenian Sphinx," IV, 165-167; XV, 154-156
- Hakobian, V. A., IV, 85 note 20
- half tram of King Oshin, IV, 91-95; XV, 74
- half tram, XV, 74
- Hall, E. T., IV, 58 note 2, 60 note 3; XII, 22 note 1, 23 and 2
- Hambardzumian, Rafik, IX, 45

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Ҳамдānid coins, III, 37
 Hamid II, sultan of Ottoman Empire, XIV, 24-26
 Hampartzumian, Victor, VII, 19; VIII, 45
 Hapeshian, Haikazn, IV, 93
 Haroutiun, Hovhannes, IX, 16, 25
 Ҳarrān, XV, 91-95, 98-100, 102, 104-106, 110
 Hārūnābād, V, 34, 43; VI, 45; VII, 9; XI, 16 19; XV, 91
 note 6
 al-Hārūniya, IV, 139, 145; V, 43; VI, 45; XI, 16, 19; XV,
 91 note 6
 Harutunian, Ara, III, 46
 Harutyunian, Vahan, XIV, 10
 Haskōy, IV, 153, 158, 160; VII, 10
 Ҳātīm b. al-Nu'mān, 'Abd al-'Aziz b., XV, 95
 Hats'avan, Armenia, VI, 7
 Hats'uni, V., XI, 10 note 56, 11 note 61; XV, 130 note 5
 Havandjian, Viken, XII, 12
Hay zhoghovrdi patmut'yun, IV, 83 note 8, 116 note 3,
 117 notes 5 and 6; VIII, 36 note 3
Haykakan sovetakan hanragitaran, VI, 36; VIII, 36
 note 1; IX, 12; X, 5, 19; XV, 113 note 2, 114 note 5
 Haykazn, Paruyr, IX, 36
Hayreniky Dzayn, V, 24; VIII, 31; IX, 35; XI, 34; XIV,
 19
 Hazarian, Haroutune, XII, 8
 Head, B. V., X, 39 note 1
 Hébert, R. J., "The Lazarev Institute Medal," X, 2-5;
 "The Megerdich Sanasarian Medal," X, 6-8; "An
 Armenian Antonine Devotional Medal," X, 30-32
 Henry VI (1165-1197), IV, 69, 71, 166; V, 23
 Heracl, Heraclius and Heraclonas (626-641), IV, 133
 Heracl-Heracl Constantine (610-641), IV, 133
 Herkelian, M. S., IX, 34
 Hermitage Museum, III, 23; IV, 118, 119, 140; V, 44;
 VI, 35; VIII, 43; XIV, 15; XV, 114, 127
 Herod, XII, 8
 Hetoum I (1226-1270), III, 5, 41-43; IV, 31, 57, 59, 61,
 62, 64, 65, 75-81, 83, 85, 90, 166, 167; V, 9; VI, 9;
 VIII, 10, 18, 19, 32, 33; IX, 26; XI, 32, 33, 41, 43;
 XII, 15, 16, 19, 25, 27, 30, 40; XIII, 35-38, 40; XIV,
 20, 27, 29; XV, 11, 18, 76, 151
 Hetoum I-Kaikhusrew forged tram, II, 41; III, 44
 Hetoum I-Kaikhusrew trams, III, 35; IV, 29, 61, 64;
 VI, 11; VII, 40; VIII, 19, 33; X, 20, 36; XI, 33; XII,
 15, 20; XIII, 37, 38; XV, 155
 Hetoum I-Kaiqobād trams, IV, 61, 64; VI, 11; VII, 40;
 VIII, 19, 33; X, 20, 36; XI, 33; XII, 15, 20; XIII, 37,
 38; XV, 155
 Hetoum I-Zabel, III, 3, 5; IV, 26, 29, 30, 33, 48, 62, 166;
 VI, 10, 37; VII, 9, 41; VIII, 10, 18, 33; X, 10, 24, 26,
 28, 29; XI, 33; XII, 15, 30; XIII, 40; XIV, 20; XV, 74,
 75, 81
 Hetoum I-Zabel half trams, XV, 74
 Hetoum II (1289-1305), II, 22, 23; III, 3, 5; IV, 52, 91,
 92; V, 9; VI, 9; VII, 41; VIII, 32, 33; IX, 46; XI, 33,
 34, 43; XII, 16, 19, 40; XIII, 35, 36, 40; XIV, 20; XV,
 74, 75
 Hetoum the Historian, III, 43; IV, 79 note 5
 Hettger, Henry, XIV, 19
 Heyd., W., XV, 60 note 6
 Hill, G. F., XIII, 3 note 6; XV, 53 note 9
 al-Hira, XV, 104
 Hishām, Mu'āwiya b., XV, 97, 98, 101
 Hishām Sulaymān b., XV, 97, 98, 101
 hoards, II, 10; III, 35; IV, 23, 24, 28, 105-124; V, 44; VI,
 11; VIII, 10, 11, 24, 46; IX, 12, 32, 48; X, 9; XII, 30;
 XIV, 10, 20; XV, 113, 118 note 6
 Hogan, P. D., III, 23; XII, 5 note 13
 Holland, V, 46; VII, 20; VIII, 11; XV, 18
 Holtzhey, Johann and Martin, 1, 4; V, 46; IX, 16, 17, 25
 holy matrimony on medal, IX, 16, 17, 25
 Holy Sepulchre church on coin, XV, 69
Hoosharar, IX, 35
 Hovaguimian, A. A., XV, 132
 Hovaguimian, Sarkis, XII, 30
 Hovhannes, John, I, 14, 17; IX, 20
 Hovhannesian, Sargis, XII, 9, 19; XIII, 22-27
 Hovhannessian, Vahan, IV, 92 note 4
 Hovhannisian, R. G., VI, 17 note 2; VII, 31 note 3; XV,
 139 note 1
 Hovsepian, A. A., VI, 35
 Hovsēp'ian, Garegin, IV, 85; XI, 23
 Hubayra, 'Umar b., XV, 96
 Hūlāgū coins, V, 4; XII, 18; XV, 114, 119

- iconography of Levon I coronation trams, IV, 67-74
- Ignatian, A., X, 5
- Ildeghizid coins, II, 31, 36; III, 44; V, 2; XV, 116
- Ilkhānid coins, V, 4
- Imhoof-Blumer, V, 15
- Indjidjian, Gh., IV, 30 note 12; IX, 45
- international symposium on Armenian art, V, 37-39; VII, 43
- Iranian city coins, III, 46; XV, 116
- Iranian coins, VII, 2-7
- Irmīniyya (see also Arminīyah), XV, 89-97, 100, 104-110
- Iron (railroad) Cooperative, IX, 38, 44
- Isahakian, Avedik, on medal, II, 40; III, 46; VII, 19; VIII, 45; XI, 41
- Isepien, Kaloust, XV, 142 note 12
- Israelian, Astghik, XIV, 36, 41
- Israelian, R., XIV, 10
- Isseks, Theodore N., XV, 141 note 8
- Issus, V, 25; VI, 43; XI, 15, 18
- Istanbul Archaeological Museum, XIV, 16
- Istiniye, IV, 158
- Italian sources on Armenian coins, XV, 59-66
- Izmid, IV, 158
- Izmirlian, Madteos, XIV, 24-26; XV, 21
- Jabal, II, 30, 35
- Jacob II of Cyprus, IV, 20, 31
- Jacob, K. A., II, 40
- Jamgochian, N., III, 23, 24; V, 26; VIII, 2; XI, 4 note 8; XIII, 10
- Janashian, M., XI, 9 note 49
- Janza, XV, 91, 92, 95, 102, 104, 106, 107, 110
- Jazirah, II, 30, 35
- al-Jazīra, XV, 89-95, 98, 99, 101-104, 107, 108, 110
- Jengid coins, III, 44
- Jernukian, Arthur, XV, 156
- Jerusalem, XV, 69, 70, 72
- Jevahirjian, M., II, 39
- Jewelry, IX, 48; XI, 22
- Jīlān, XV, 98
- al-Jisr, XV, 105
- Johnson, A. F., "Cleaning and Preservation of Ancient Coins," II, 18-20
- Jordan, Reinhold, XI, 14
- Kadi Köy, IV, 158
- Kaikhusrew, see Hetoum I-Kaikhusrew trams
- Kaiqobād, see Hetoum I-Kaiqobād trams
- Kalaidjian, P. and K., VIII, 14, 21, 30; XV, 12
- K'alant'arian, Aram, X, 10
- Kalemkarian, K., IV, 11 note 1, 12, 31 note 18
- Kaloustian, Onnig, II, 11
- Kamera, M. I., IV, 133 note 7
- Kamo medals, V, 25; VI, 12
- Kandilli, IV, 158; VII, 10
- Kankrin, I, 24
- Kapamadji (Kapamadjian) Nadia, IV, 67 note 4; X, 10, 14, 25, 27; XI, 32
- Kapoutikian, Sylvia, XIII, 19
- Kara Köy, IV, 158
- Karadian, Stefan, XII, 11
- Karağumruk, IV, 158
- Karapetian, M. E., "The Dies of a Zabel-Hetoum Tram," X, 24-28; V, 8, 24; VIII, 12, 19; X, 10, 20; XI, 41; XII, 19, 40; XIII, 42; XIV, 20, 29
- Karayan, Sarkis, XV, 139 note 4
- Kardakoff, N., I, 3 note 1, 6 note 1, 19 note 1, 20 note 1; II, 9 note 1, 16 note 1; III, 6, 7, 9 note 1; VI, 17 note 3; VII, 31, 32 notes 4 and 7; VIII, 36
- Kardez, II, 39; III, 2, 4; VI, 9, 10; VII, 41; VIII, 33; XI, 3, 34; XII, 16, 19, 40; XIII, 35; XIV, 20
- Karin, IV, 11
- Karb, XV, 132, 136
- Kars, II, 9; III, 40, 45; V, 46
- Kartal, IV, 158
- Kasim Pasha, IV, 152, 158, 160; VII, 10
- Katar (Ghapan), XIV, 28
- Kavat I (488-531), IV, 132-134
- Kedabek, II, 9; III, 10, 45; XIV, 28
- Keledjian, Zaven, XI, 34; XIII, 14
- Kerak, Grigor, V, 44
- Kerch, Armenia, V, 45

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Khachatrian, Zh. G., III, 45; V, 24, 45; VI, 12; IX, 12; X, 10; XII, 10; XIV, 40-42
- Khachaturian, Aram, VII, 19; VIII, 45; XI, 34; XIV, 10
- Khachaturov, N. Kh., X, 5
- Khach'erian, L. G., XIII, 7
- Khāqān, XV, 97, 98
- Khaldarian 'ts, Ohan, VII, 20
- Khartabirt, VII, 20, 26
- khatchkar in bronze, IX, 6
- Khatisian, Alexandre, VI, 18, 19
- Khederian, E., IX, 14, 17, 19, 25
- Khilāṭ, VII, 26; IX, 47; XV, 97
- Khīzaj, XV, 98
- Khorenats'i, Moses; III, 32-34; V, 35; XI, 4 note 12, 9 note 46; XII, 18; XV, 35
- Khousrova, IV, 11
- Khui, VII, 29
- Khusrow I (531-579), IV, 133-135
- Khusrow II (590-628), 133-135
- Khusrow III (632-633), IV, 135-137
- King, C. E., XII, 29 note 15
- Kins, Philip, XII, 39
- Kīrān, XV, 98
- Kiurke Curopalatus, II, 39; V, 23; VII, 18; VIII, 7, 11; IX, 45; XI, 17, 19; XIV, 27
- Kiwreghian, Aram, XII, 20
- Kiwreghian, Ignatius, IV, 98, 99, 101
- Klat, Michel, XV, 104, 105
- Klimowsky, Ernest W., XII, 8
- Koch'ar, E., VIII, 45
- Kodjoyan, H., XIV, 29
- Komitas, I, 15, 17, 18; III, 11, 45; IX, 20, 21, 25; XV, 35
- Konya, IV, 91; XI, 32
- Kossian, Raphael, II, 11
- Kouymjian, Dickran, "The Iconography of the 'Coronation' Trams of King Levon I," IV, 67-74; III, 12, 36, 46; IV, 9; V, 11, 26; VII, 1; VIII, 2, 8; XIII, 7, 8; XV, 45 note 2, 154
- Kraft, A., IV, 30
- Krapotkin, V. V., IV, 131 note 4
- Kraus, Ernst, XIII, 4 note 10, 5 note 17
- Kroonk*, XIII, 10
- Kum Kapi, II, 10; IV, 149, 150, 156-160; V, 25; VI, 36; VII, 10
- Kunsthistorisches Museum, II, 8; XIV, 14
- Kunz, C., IV, 30 note 16
- Kurkjian, Vahan, III, 32; IV, 81 note 1, 82 notes 4 and 6, 83 note 8, 91 notes 1 and 2; V, 27 note 1; XV, 148 note 1
- Kürkman, Garo, VI, 36; VII, 9, 10, 19; XIV, 19
- Kurucheshme, IV, 152, 159, 160; VII, 10
- Kuzkunchuk, IV, 159
- K'velidze, Lamara, III, 46; VI, 35; VII, 19; VIII, 45; XI, 41
- La Croze, IV, 29 note 5, 34
- Lachman, S., IV, 147 note 1
- Lalayan, Yervant, IV, 126
- Lambros, IV, 21, 22, 32
- Lampsacus, V, 25; VI, 43; XI, 15, 16
- Lane, Frederic C., XV, 60 note 7, 62 note 20, 63 notes 33 and 34, 64 notes 36 and 37
- Lane-Poole, Stanley, IV, 140
- Lang, D. M., I, 3 note 3; III, 6-8 note 3
- Langlois, Victor, II, 23, 26, 27; IV, 21, 30, 34, 35, 47, 52, 55, 68 note 7; V, 6, 10; VI, 8; X, 35, 39 note 1; XI, 3 note 7; XIII, 10; XV, 34, 35, 59 note 3, 61 notes 16 and 17, 62 notes 19-23, 63 note 31, 75 note 5, 82, 87
- Lanne, Peter, XV, 139 note 3
- Larissa, XV, 52, 55, 56
- al-Layth al-Tha'labī, Bassām b., XV, 99
- Latakia, IX, 47
- Lavoix, H., IV, 140
- Lazarian Institute, II, 40; V, 46; X, 2
- Lenin on medal, III, 11; V, 44; VII, 43; IX, 36; XIV, 38
- Leninakan, III, 11; IV, 133
- Leningrad, XIV, 38, 41
- Leo I (457-474) of Byzantium, IV, 132
- Lepsius, Johannes, XV, 139 note 2
- Letters, I, 12; II, 11; III, 12, 24, 36; IV, 17-28, 37-44; V, 1, 11, 26; VI, 1, 14, 39; VII, 1; VIII, 2-6, 13, 25, 35; IX, 1, 13, 37; X, 1, 29, 33; XI, 1, 13, 14, 25-27, 35; XII, 1, 11, 21; XIII, 1, 21; XIV, 1, 21, 31-33; XV, 79-88

- Levon II (1187-1198), prince, III, 2, 4; IV, 51; VI, 9; VIII, 32; XI, 43; XII, 13
- Levon I (1198-1219), I, 1; III, 2-5, 35; IV, 19-21, 23, 24, 28-32, 40, 42, 48-53, 57, 61-74, 93, 165-167; V, 9, 23, 24, 46; VI, 9, 10, 37; VII, 9, 40; VIII, 10, 11, 32, 33, 43; IX, 26; X, 4, 29, 41; XI, 33, 41-44; XII, 8, 14, 15, 19, 25, 30, 40; XIII, 20, 33-37, 40; XIV, 12, 20, 27, 29; XV, 11, 14, 17, 67, 74, 75, 81, 85, 151
- Levon I gold coin, IV, 42, 52; X, 41; XI, 41, 42
- Levon I half trams, XV, 74
- Levon II (1270-1289), III, 3, 5, 41; IV, 30, 58, 59, 65, 81-90, 92, 166, 167; V, 9; VI, 9, 37; VII, 41; VIII, 11, 33; XI, 33, 34, 43; XII, 16, 19, 30, 40; XIII, 34-37, 40; XIV, 2, 20; XV, 74-76
- Levon II half trams, XV, 74
- Levon II hoards, XII, 30
- Levon III (1301-1308), III, 3, 5; IV, 53, 91; V, 9; VI, 9; VII, 41; VIII, 33; IX, 46; XI, 33, 34, 43; XII, 16; XIII, 33-37, 40; XIV, 2, 20; XV, 61, 76-78, 86
- Levon III half tram, XV, 73-78
- Levon IV (1320-1342), III, 3, 5; IV, 92; V, 9; VI, 9; VII, 41; VIII, 33; XI, 33, 34, 43; XII, 17; XIII, 33-36, 40; XV, 19, 59, 74, 76
- Levon IV half tram, XI, 43
- Levon the Usurper (1363-1365), III, 3, 5; VI, 10; VII, 41; VIII, 11, 33; XI, 33, 34, 43; XII, 17; XIII, 33, 35, 36, 40; XV, 74
- Levon V (1374-1375), III, 3, 5; V, 9; VI, 10; VII, 7, 41; VIII, 33; IX, 26; XI, 33, 34, 43; XII, 17, 19, 40; XIII, 40; XIV, 20, 27; XV, 74
- Lincoln, Nebraska, VIII, 32
- Lockett collection, II, 8
- Lohmeyer, A., VI, 17 note 6
- Los Angeles, V, 27, 44; VII, 43
- Louis of Savoy (1458-1463), VI, 10
- Lowick, N. M., "A Forgery of the Hetum/Kaikhusrew Tram," II, 41; III, 44; XV, 105
- Lucullus, XIII, 40
- Lukasiewicz, J., VI, 35; IX, 45; XI, 24
- Lukonin, V. G., IV, 130 note 3
- de Luynes, XI, 9 note 45, 10 note 54
- Lvov, Poland, VI, 35; XI, 24; XIV, 35
- Lynch, H. F. B., VIII, 36
- Lynn, Massachusetts, I, 13, 26
- Ma'din Bājunais, IV, 139, 145; V, 34, 43; VI, 45; VII, 9; XI, 16, 19
- MacDonald George, "The Coinage of Tigranes I," V, 13-22; XI, 5 note 16
- Macedonian coins, II, 2, 4; III, 35, 44; XV, 115, 117
- MacKenzie, Kenneth M., "Armenian Church Tokens," IV, 147-160; II, 10; V, 25; VII, 1; VIII, 2, 20; XI, 31 note 4; XV, 155
- Madīnat Arrān, IX, 48
- Madīnat Balkh al-Baiḍā, IV, 139, 145
- Magee, Harry C., VII, 32 note 5; VIII, 20
- Mahdes Masse of Anabad, IX, 15, 25
- maiden on bank notes, I, 11; VI, 19; VII, 9
- Majewski, Lawrence, J., VIII, 32
- Makri Kōy, IV, 159
- al-Makrizi, IV, 82 note 7
- Maksudian Brothers, VII, 7; XIV, 42
- Maksudian, William, "Coins Overstruck by Tigranes the Great," XV, 51-57
- Malakian, George, XIII, 1
- Malaṭya, XV, 94
- Mallinowski, W. A., IX, 45
- Mallus, V, 25; VI, 43, 15, 18
- Malumian, M., XIV, 19
- Mamikonian, Vahan, XV, 147, 148
- Mamikonian, Vardan, I, 14, 17; IX, 19, 36; XV, 147
- Mamistra, III, 43; IV, 79, 81
- Mamluks, III, 43; IV, 79, 81, 82, 91
- Manandian, H., III, 31 note 8, 34; IV, 117 notes 4 and 5; XV, 51 note 4, 121 note 8
- Mangou-Timour, IV, 82
- Mangūjakid coins, III, 40, 44; XV, 119
- Manian, Gregory, "The Sibilian Letters; Some Excerpts from the Letters of Fr. Clement Sibilian Addressed to Fr. Simon Antonian," IV, 17-28; III, 48; VIII, 4; XV, 154
- Manoogian, Alex, IX, 24, 35
- al-Manṣūr, 'Abd Allāh, XV, 99
- Manukian, H. B., VIII, 20

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Marāgha, VII, 26, 27; XIV, 40-42
- Marathus, XV, 52, 54-56
- Marco Polo, IV, 84
- Marderossian, George, XV, 152, 157
- Marinān, XV, 103
- Markov, A., IV, 140
- Marr, N., XV, 113, 114, 123 note 12, 124
- Marwān, Muḥammad b., Umayyad, XV, 90, 94, 95, 99-101, 104, 110
- Marwānid coins, III, 37, 38
- Marzuan, IV, 19
- Mashtotz, Mesrop, I, 14, 17; V, 35; IX, 36; XIII, 19; XIV, 3, 5; XV, 147
- Maslama, son of 'Abd al-Malik, XV, 98
- Mat'evosian, R. I., IX, 45
- al-Mawsil, XV, 89-92, 95, 105, 106, 110
- Mayhew, N. J., IV, 16 note 4
- Mayyāfāriqīn, VII, 40
- Maziyān, XV, 103
- Mazlumian, G., VI, 49; VII, 12
- McGill University, XV, 46
- McKerrell, H., IV, 62 note 10; XII, 29 note 17
- medals, I, 4, 13-18, 24; II, 40; III, 11, 45, 46; IV, 161-164; V, 23, 24, 27-29, 35, 37-39, 44-46; VI, 12, 35; VII, 19, 20, 43; VIII, 9, 11, 19, 43-45; IX, 2-4, 12, 14-26, 32, 34-36, 47; X, 2-8, 30, 32; XI, 13, 34, 41, 42; XII, 9, 19; XIII, 10, 14-19; XIV, 10, 24-26, 29; XV, 18, 35, 127-150
- Media, XV, 51
- meeting notices, I, 4, 5; V, 36; VIII, 34, 35
- Meghri, XII, 19, 40; XIV, 20
- Mekhitar Abbot, V, 35; VII, 8
- Mekhitarist collection in Venice (St. Lazzaro), II, 24-27; III, 13, 16, 44; IV, 37, 71, 98, 99, 128; X, 17; XIV, 16; XV, 67
- Mekhitarist collection in Vienna, IV, 11, 21, 31, 32; V, 35; IX, 46; X, 15; XIV, 13-16; XV, 76, 79
- Mekhitarist Museum in Venice, II, 8; X, 17; XV, 80, 88
- Mekhitarist Museum in Vienna, II, 8; IV, 27, 33, 77; XV, 76, 81, 127
- Mekhitarists in Venice (St. Lazarro), IV, 45, 97, 125, 126; V, 35; VI, 35; IX, 2, 14; X, 17; XIV, 16; XV, 40
- Mekhitarists in Vienna, IV, 11, 12, 30, 31; V, 35; IX, 2, 14; X, 15; XIV, 16; XV, 40, 151
- Meksjian, H., XIII, 3 note 3
- Melik-Bakhshian, II, 39
- membership geographic distribution of the Armenian Numismatic Society, IX, 37
- Mesopotamia, XV, 51, 89
- metal art work, V, 23; VII, 42
- Metcalf, D. M., "The Alloy of the Thirteenth-Century Silver Coinage of Cilician Armenia," IV, 57-66; III, 48; V, 11; VII, 1; VIII, 3, 32; XI, 14; XII, 1, 22 note 1, 23 note 6, 24 note 10, 28 note 13, 29 note 19; XIV, 17; XV, 43 note 8, 69 note 8, 154
- Metropolitan Museum, II, 8
- Metsamor, XII, 19, 40; XIV, 20
- Meyer, R., X, 32
- Mikaelian, M., IV, 162
- Mikoyan, A., VII, 43
- Mikuli, H., VI, 35
- Miles, George C., XV, 105, 109
- Minassian, G., VIII, 33
- Mitchiner, M., VII, 29
- Mithridates Callinicus (96-70 B.C.), X, 39; XI, 22, 23; XII, 13
- Mithridates Eupator, IV, 126
- Mnats'akanian, A. Sh., XI, 9 note 44
- Mnats'akanian, S. S., XIV, 37, 41
- Mochiri, M., IV, 135 note 10
- Moncreiffe, Iain, XI, 32
- The Monetary Circulation in Armenia from the Beginning to Xth Century*, review of, VI, 43
- monetary systems, V, 40
- Mongol coins, II, 33, 37; III, 44, 46; V, 4; VI, 47; VII, 24, 25; XV, 116, 119, 120, 125
- monograms, III, 14, 29, 44; IV, 21, 107-124; VIII, 34, 35; XIII, 38; XIV, 7
- Montgomery, C., IV, 29 note 8
- Montreal, XV, 46
- Morgan, Jacques de, II, 24-27; III, 31 note 7, 32, 34; IV, 81 note 1, 82 note 3, 83 note 8, 91 note 1, 135 note 10; V, 27 note 2, 28 note 7; VI, 17; X, 35, 39 note 1; XV, 148 note 1

- Morgenthau, H., V, 28 note 8; XV, 139 note 2
- Morony, XV, 89 note 3
- Morphilik (ca. 150 B.C.), X, 39; XI, 22, 23
- Morrison, Cecile, IV, 68 note 11
- Moscow, XIV, 38, 41
- Mosul, IX, 47; XV, 91, 99-103
- Mousheghian, Kh. A., "The Origin and Development of the Monetary Circulation of Armenia, V Century B.C.-XIV Century A.D.," II, 2-5, 12-15, 28-37; III, 2-5; "Program for Armenian Numismatics," III, 17-21, 25-28, 37-40; "The Armenian Hoard of Artaxata," IV, 105-124; "Sassanian Coins Circulated in Armenia," IV, 129-137; "A Chronology of 'Abbasid Dirhams Struck in Armenia," IV, 139-145; "Program for Armenian Numismatics," V, 2-5; "The Major Monetary Systems of the Ancient World," V, 40-41; "On the Achaemenid Government," V, 41-43; "The Major Monetary Series of Roma," VI, 2-6; "On the Roman Empire," VI, 6-7; "Numismatic Gifts from the Diaspora," VI, 14-15; "On the Parthian Government," VI, 20-21; "On the Byzantine Empire and Her Coins," VI, 21-23; "The Arab Caliphate," VI, 25-26; "The Monetary Series of Arab Caliphate," VI, 26-28; "The Seljuqs and Their Coins," VI, 28-29; "On the Mongols and Their Coins," VI, 46-49; "The Monetary Series of Iran, XVI-XIX Centuries," VII, 2-7; "On Ottoman Coins," VII, 12-18; "On the Occasion of the Donations of Numismatic Objects by the Armenians of the Diaspora and Their Exhibitions," VIII, 14-17, 26-31; "Numismatics in Soviet Armenia," XII, 32-38; "Coins Circulated in the Cities of Ani and Dvin and the Data of Their Synthesis," XV, 113-125; I, 12, 24; II, 10; III, 11, 12, 21, 22, 35, 44, 46-48; V, 8, 10, 25, 33, 34, 37, 39, 43; VI, 1, 36, 37, 43-45, 49; VII, 7, 8, 29, 42; VIII, 5, 10, 21-24, 31; X, 1, 11, 19; XI, 5 note 16, 6 note 29, 14, 15, 27, 41, 42; XII, 9, 18, 39; XIII, 8, 9, 42; XIV, 18, 27, 29, 34, 37-39, 41, 42; XV, 17, 19, 153, 154
- Mouzaffar ed-din, IV, 126
- Movel, Aram, XII, 5
- Movel, Bob, XII, 7, 11
- Movsessian, G., VI, 1; XI, 35
- Mueller, Reinhold C., XV, 60 note 7, 62 note 20, 63 notes 33 and 44, 64 notes 36 and 37
- Muhammad, Marwān b., XV, 97-99, 102
- Muhammad, al-Nāṣir al-Dīn Mamluk, IV, 91
- Muller-Wiener, Wolfgang, XV, 67 note 1, 68 note 5
- Münzen und Medaillen, VIII, 32; XII, 12 note 2; XIV, 14
- Muqān, XV, 98
- Muradian, H. A., VI, 35
- Muradian, Kh., V., 38, 39
- Muradliyan, Hagop, XV, 154
- Musa Dagħ, XV, 140
- Musei Imperialis Petropolitani, IV, 29 note 7
- Muslim al-'Uqaylī, Iṣḥāq, XV, 98, 99
- Myrina, XII, 39
- Nadrian, Manuel, VI, 37; XI, 24
- Nahapetian, V. E., XIV, 39, 41, 42
- Nakhijevān, II, 28, 35; IV, 135, 136; VI, 44; VII, 26-29; XI, 16, 18; XII, 19; XIV, 19, 20
- Nalbandian, Mikael, IV, 161, 164; XIV, 10
- Nansen, Fridtjof, XV, 139 note 2
- al-Naqshabandī, Nāṣir Muḥmūd, XV, 104-107
- Narkiss, Bezalel, IV, 70 note 19
- Nazarian, Charles R., III, 12; IV, 9
- Nazarian, Vardan, III, 24
- Near East Relief, VIII, 20
- Nemrud Dagħ, III, 23
- Nercessian, Annette M., "A History of the Armenian Numismatic Society," XV, 151-164
- Nercessian, Nora, XV, 142, 145
- Nercessian, Terenik, "Cilician Armenian Coin Monograms," XIII, 33-39; "Artaxiad Armenian Coin Monograms," XIV, 7-10
- Nercessian, Y. T., "Paper Notes of Armenia," I, 2-3, 6-11, 19-22; II, 9, 16-17; III, 6-10; "In Search of an Armenian Monogram," III, 29-31; "Biography of Fr. Clement Sibilian," IV, 11-12; "Bibliography of Fr. Clement Sibilian," IV, 13-15; "Levon II Trams Struck in Ayas," IV, 81-90; "Armenia-Los Angeles Medallions," V, 27-29; "The Artistic Banknotes of Armenian Republic," VI, 16-19; "Yerevan City

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Notes." VII, 31-35; "Shirak City Notes," VIII, 36-42; "A Bibliography of the Works of Paul Z. Bedoukian," IX, 7-8; "The Evolution of Armenian Tiara," XI, 2-12; "Yerevan City Notes Updated," XI, 36-40; "The Receipts of Armenian Republic," XII, 3-7; "An Armenian Coin Auction," XII, 12-17; "Armenian Numismatic Bibliography (Reviews since 1980-1985)," XIII, 7-10; "Armenian Gold Medals Created by Zaven Keledjian," XIII, 14-19; "Inventory of Gosdantin I Trams," XIV, 12-15; "Bibliography of Paul Z. Bedoukian: I. Numismatic Studies," XV, 11-21; "Bibliography of Paul Z. Bedoukian: II. Exhibition Catalogues and Artifacts," XV, 22; "Paul Z. Bedoukian: A Man Dedicated to Armenian Numismatics," XV, 33-38; "The Nuarsag Treaty Medal," XV, 147-150; *Armenian Numismatic Journal* Index to Volumes I-XV (1975-1989), XV, 165-186; review of Paul Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia*, VI, 8-10; review of Kh. A. Mousheghian, *The Monetary Circulation in Armenia from the Beginning to X Century A.D.*, VI, 43-45; review of Paul Z. Bedoukian, *Selected Numismatic Studies*, VIII, 7-8; review of A. A. Ebeyan, *The Shah-el-Armen of the Ayyoubite Dynasty*, IX, 31; review of Paul Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* (Armenian edition), X, 37-40; review of Paul Z. Bedoukian, "Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene," X, 39-40; review of Kh. A. Mousheghian, *Numismatics in the History of Armenia (5th Century B.C. to 14th Century A.D.)*, XI, 15-19; review of Berj Sabbaghian, *Numismatic Queries*, XIII, 39; I, 1; III, 1, 44, 45; IV, 9, 71 note 24; VI, 14, 37; VII, 9; VIII, 8; X, 20, 35, 36, 41; XI, 28-30; XII, 30; XIII, 3 notes 3-5, 4 note 7, 5 notes 11-12 and 16, 20; XIV, 27-28; XV, 7, 8, 18, 20, 34, 45 note 1, 140 note 7, 141 note 11, 152-158
- Nero (A.D. 54-68), II, 13, 15; III, 25; VIII, 45, 46; IX, 32; XI, 16; XII, 13
- Nersissian, Hr., VII, 19; VIII, 45
- New York, I, 14-18; III, 11; XV, 144, 145
- Nicol, Norman Douglas, XV, 103 note 11
- Nikorowics, J., VI, 35
- Nimrud Dagħ, III, 23
- Nişibin, V, 43; VI, 45; VII, 9; VIII, 40; XI, 16, 19; XV, 99
- Nisibis, III, 31, 35, 44; IV, 13, 131; VIII, 22; IX, 47
- Noonan, Thomas, IX, 48; XV, 94 note 8
- Nor Gyank*, VIII, 19, 33, 45; IX, 34, 35; XI, 24, 34, 42; XII, 10; XIII, 7
- Nor Seroond*, VIII, 33
- Nuarsag, Treaty of, XII, 10; XV, 147-150
- Nu'aym al-Judhāmī, Thābit b., XV, 98
- Nubar Pasha, IX, 24, 35
- Numismatic Fine Arts, Inc., VIII, 34
- numismatic art, VII, 41, 42
- numismatic literature, I, 4, 24; II, 10, 39, 40; III, 11, 23, 35, 44-48; V, 23-25, 33-35, 43-46; VI, 7, 10-12, 34-37, 49; VII, 7-10, 18-20, 39-43; VIII, 6, 8-12, 18-24, 31-34, 43-46; IX, 12, 26, 32-36, 45-48; X, 9, 11, 19-22, 41; XI, 13, 22-24, 32-34, 41-44; XII, 8-10, 18-20, 30, 39-41; XIII, 10, 20, 40-42; XIV, 10, 19, 20, 27-29, 41, 42
- numismatic pilgrimage, X, 13
- Numismatics in the History of Armenia*, review of, XI, 15-19
- Nützel, H., IV, 140
- Nzhdeh, G., VI, 18
- Oddy, W. A., XII, 22 note 1
- Ölcer, Cüneyt, VII, 19
- Omsk, XIV, 36, 41
- Örbeli, H., XV, 114, 122, 124
- Örbeli, Levon, IX, 35
- Ohanian, A., XI, 27
- orders and decorations, IX, 34; X, 20, 21; XII, 9
- Ordjanian, Anahid V., VII, 18
- Ormanian, M., IV, 81 note 2; XIV, 26
- Ormizd IV (579-590), IV, 133-135
- Ormizd V (631-632), IV, 135
- Ortaköy, IV, 153, 159, 160; VII, 10
- Orontas (362 B.C.), III, 18, 23; V, 25; VI, 43; XI, 2, 15, 18
- Orontes, II, 7
- Orontids of Armenia, III, 23; V, 23

- Oshagan, Vahé, XIV, 1
 Oshagan, Armenia, IV, 130; VIII, 24
 Oshin (1308-1320), II, 39; III, 3, 5; IV, 25, 30, 91-95;
 VI, 9; VII, 41; VIII, 11, 33; IX, 46; XI, 33, 34, 43;
 XII, 16; XIII, 33, 34, 36, 40; XV, 17, 43, 74
 Oshin half tram, IV, 93-95; XI, 43; XV, 19, 74
 Ottoman bank note with Armenian inscription, XI, 31
 Ottoman coins, III, 46; VII, 12; XV, 116, 119, 120
 Ottoman Constitution medal, XIV, 24-26
 Ottoman mint, VII, 19
 Ottoman Museum, IV, 11, 26, 31-34, 41
 Ottoman stamp tax, VIII, 12
 Ottoman Turkey, XV, 139
 Oxford University Research Laboratory, IV, 60
- Padfield, T., XII, 29 note 15
 Pakhomov, E. A., II, 39; IV, 135 notes 10 and 12, 140;
 XIV, 18; XV, 90 note 4, 108, 109, 122 note 9, 123 note
 12
 Palayan, Yeznik, "Berj M. Garabetian," XIV, 22, 23
 Palestine, XV, 51, 140
 Papazian, Tatoul Sonentz, XV, 142
 Papazian, Vahram, VII, 19; VIII, 45
 Papikian, H., IX, 4
 Parthian coins, II, 2, 5, 10, 12, 13, 15; III, 11, 26, 35, 44-
 46; VI, 20, 43; VII, 22, 25; X, 9; XV, 115
 Paruk, F. D. J., IV, 135 note 11, 137
 Paskevitch, I. F., I, 24
 Pastoureaux, Michel, IV, 71 note 26
 Patkanian, Raphael, IV, 161, 164; IX, 26
 Patrik, A., XI, 10 note 53
 Pegolotti, Balducci, III, 41; IV, 76, 84 note 16; XV, 61,
 62 note 26, 63 notes 28, 32, and 35
 Pellerin, J., IV, 29 note 9
 Pembroke, T., IV, 29 note 8
 Pera, IV, 152, 159, 160; VI, 36; VII, 10
 Perkowski, Jan L., X, 3 note 1
 Peroz (457-483), IV, 132
 Pesant, Roberto, "Comments on a Rare Coin of
 Roupen II (1175-1187)," XV, 67-72 XII, 1
 Peter I (1363-1373), IX, 26
 Petrosian, Tigran, VII, 19; VIII, 45
 Petrossian, H. L., XI, 22
 Petrovich, Olferiev Sergei, IV, 126
 philately, VII, 39; XIII, 41
 Phoenician coins, III, 35; XV, 51-54, 56, 115, 120
 Pick, Albert, I, 3 note 2, 6 note 2; II, 16 note 2; III, 6, 7
 note 2; VI, 17 note 3; VII, 32 note 4; XI, 9 note 44, 31;
 XII, 40
 Picon, M., IV, 58 note 2
 Pius, Antoninus (A.D. 138-161), II, 15; III, 26; IV, 20,
 27; XI, 16; XIV, 29
 Plant, Richard, VI, 10; XI, 44
 P'lawchian, Tigran, IX, 47
 pogh, III, 3, 5; VI, 9, 10; XI, 33, 34; XII, 17, 19; XIII,
 33, 34
 Poladian, Armenak, VIII, 14, 21, 30, 31
 Polish Armenians, VI, 35; IX, 45; XI, 24
 Preston, I. Fraly, XV, 69
 Price, M. J., XII, 28 note 11
 Procopius of Caesarea, IV, 132
 Proti Island, IV, 159
 Przedwojeski, W., VI, 35
 Psamaita, IV, 159
 Ptolomaeus (ca. 163 B.C.), X, 39; XI, 22, 23
- Qal'at Bayt al-Sarīr, XV, 98
 Qinnasrīn, XV, 89, 98
- Rabino di Borgomale, H. L., VII, 29
 railroad cooperative coupon, IX, 38, 44
 Rakka, IV, 131
 Ralsa, XV, 104
 Raymond, II, XV, 71
 "Red Banner" of Armenian SSR, IX, 34; X, 20, 21;
 XII, 9, 19; XIII, 24, 27
 "Red Banner of Labor" of Armenian SSR, IX, 34; X,
 20, 21
 "Red Star" of Armenian SSR, IX, 34
 Republic of Armenia, I, 6-11, 23; III, 9, 10, 44, 45; VI,
 16-19; IX, 33; XII, 4-7, 41; XIII, 4-6, 41; XIV, 27-29
 reviews, V, 6-10, 30-31; VI, 8-9, 43-45; VII, 7-8; IX, 31;
 X, 34-40; XI, 15-19, 20-21, 28-30; XIII, 39; XIV, 16-
 18; XV, 155-156

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Rhodes, N. G., III, 35
- Riyāḥ al-Ghassānī, 'Abdah b., XV, 98
- Rockwell, T., I, 2 note*; III, 36; V, 26; XIII, 1
- Roman coins, II, 2, 5, 10, 12, 14, 28, 34; III, 11, 25, 35, 44, 46; VI, 2-6, 44; VII, 18, 42; IX, 32; X, 11; XI, 16, 18; XII, 13, 18; XV, 15, 16, 84, 115, 117, 120
- Roslin, T'oros, IV, 69, 166
- Rotter, Gernot, XV, 103 note 12
- Roupen I (1080-1095), prince, XII, 13
- Roupen II (1175-1187), prince, VI, 9; XV, 67-69, 72
- Roupenian coins, chemical composition of, XII, 22
- Roupenian coins, I, 1; II, 2, 4, 40, 41; III, 2-5, 11, 35, 41, 42, 44; IV, 19-29, 31-33, 40, 57-90, 92, 93; V, 23, 24; VI, 8-11, 37, 41; VII, 1, 9, 18, 40-43; VIII, 3, 7, 10, 11, 18, 19, 33; IX, 13; X, 20, 26-28, 36; XI, 32-34; XII, 13-17, 19, 20, 24-28, 30-40; XIII, 20, 33-38, 40, 42; XIV, 10, 12, 17, 20; XV, 59-88
- Roupenian gold coins, II, 23-27; III, 44; IV, 45, 46, 92; VIII, 10; X, 41; XI, 33, 41, 42; XV, 11, 12, 17, 151
- Roupenian, Levon, prince, IV, 51
- Roupenian, T'oros, prince, 48-49
- Royal mint of England, IX, 4, 25
- Royal Numismatic Society, XV, 35-37
- Rulau, Russ, V, 34
- Rumeli Hisar, IV, 159
- Russian coins, III, 46; XV, 116, 120
- Russian dramatic theatre coupon, IX, 39, 44
- Russian medals with Armenian theme, II, 40; V, 46; VI, 12; VIII, 43; IX, 48
- Russian Revolution medal, III, 11
- Russo-Persian war medal, II, 40; V, 46; VI, 12
- Russo-Turkish war medal, II, 40; V, 46; VI, 12
- Sabbaghian, Berj, V, 11, 26; VII, 19; VIII, 18, 25, 34; IX, 1, 47; X, 35; XIII, 9, 39, 40; XV, 127, 128 note 2
- Sabine, C. J., XV, 69, 70, 72
- Safrastian, Arshak, IV, 127 note 5
- Sahakian, Dorents', VII, 43
- Şāḥib Sarīr al-Dhahab, XV, 98
- Sajid coins, II, 31, 35; III, 28, 44; XII, 18; XV, 118
- Saladin, XV, 69
- Salduqid coins, III, 40
- Salgharid coins, II, 31, 35, 44
- Sallārids, III, 37
- Sambin, 62 note 24
- Sames (ca. 260 B.C.), X, 39; XI, 3, 22, 23
- Samsun, IV, 20, 31
- Sanahin, Armenia, III, 11
- Sanasarian Institute, II, 40; X, 6
- Sanasarian, Megerdich, X, 6, 9
- Sanjian, A., IV, 85 note 21, 90; X, 16
- Sanoyan, A., V, 33; VI, 11, 36; IX, 35
- Sapur I (241-272) Sassanian, IV, 130
- Sapur II (338-388) Sassanian, IV, 130, 132
- Sapur of Armenia, XII, 18
- Sardarabad, III, 9, 10, 45; XIV, 28
- Sargis, Yacob A., IX, 18; XV, 134, 135
- Sarian, Martiros, VII, 19; VIII, 45
- Saribekian, Miasnik, VIII, 46
- Sarkissian, Ara, VII, 43; XI, 13
- Sarkissian, Henry V., "Armenian Medallions Produced in America," I, 13-18; "The Antique World and the West," III, 21-22; "Medals Created by Andreas Ter-Maroukian," IV, 161-164; "The Commemorative Medal of the International Symposium of Armenian Art," V, 37-39; "Exhibition of Numismatic Witnesses," VI, 30-34; "The Poem of P. Adamian Dedicated to C. Sibilian," VII, 36-38; "Medals Dedicated to Vasken I Catholicos of All Armenians," IX, 2-4; "The Dies of a Zabel-Hetoum Tram," X, 24-28; "Painter-Citizen Sargis Hovhannisian," XIII, 22-27; "The Participation of Armenian Numismatists in the 1987 to 1988 Symposiums," XIV, 34-42; "A Group of Armenian Religious Medals of the Eighteenth through Twentieth Century," XV, 127-137; review of A. A. Ebeyan, *The Coins of the Armenian Kings of Cilicia*, V, 6-10; review of Y. T. Nercessian, *Attribution and Dating of Armenian Bilingual Trams*, X, 35-36; review of Paul Z. Bedoukian, *Armenian Coin Hoards*, XIV, 16-18; I, 4, 12, 24; II, 11, 39, 40; III, 11, 12, 21-23, 36, 45-47; V, 27, 34-35, 44, 46; VI, 12, 34, 35; VII, 19, 20, 31, 36, 43; VIII, 6, 12, 37 note 5, 43-46; IX, 12, 26, 32, 36, 47; X, 3 note 2, 8 note 5, 10, 11, 21, 33, 36; XI, 1, 13, 23, 24, 27, 35, 40 note 5, 41; XII,

- 9, 11, 19, 21, 40; XIII, 7, 10, 21, 42; XIV, 20, 29, 34-42; XV, 140 note 7, 154, 155
- Sarkissian, Nerses, XV, 81
- Sarkissian, T. Kh., IV, 120 note 8
- Saryan, Levon, A., "Chemical Composition of Armenian Coins," XII, 22-29; "Of Forgeries and Fantasies: Two Controversial Armenian Coins," XIII, 2-6; Bibliography of Paul Z. Bedoukian: III. Chemical Studies," XV, 23-31; "Paul Z. Bedoukian's Technical Contribution to Numismatics," XV, 39-44; "The Scientific Career of Paul Z. Bedoukian," XV, 45-49; "Some Medallions Commemorating the 1915 Genocide of the Armenians," XV, 139-146; review of D. I. Ermakov: *Armenia, 1910*, X, 34; review of John Anthony, *Collecting Greek Coins*, XI, 20-21; review of Y. T. Nercessian, *Armenian Numismatic Bibliography and Literature*, XI, 28-30; XI, 14, 26; XII, 20, 41; XIII, 8, 10, 41; XIV, 29
- Sassanian coins, II, 10, 28, 34; III, 26, 27, 44, 46; IV, 129-137; VI, 44; VII, 22, 25, 42; XI, 16, 18; XII, 9, 18, 40; XV, 115, 118, 120, 121, 125
- Sassanian mints, IV, 133, 134
- Sayat Nova, IX, 36
- Schlumberger, Gustave, IV, 31; XV, 69
- Schultz, H. D., XII, 1
- Schweich, Thomas, VIII, 46
- Schweizer, F., IV, 60 note 3
- Scylitzae, Johannis, III, 23
- seals, VI, 35; VIII, 20, 46; IX, 26, 34, 35; XII, 30
- Sebastia, XV, 45
- Sebellico, Andreina Bondi, XV, 64 note 39, 65 note 47
- Seifeddini, M. A., XIII, 9
- Sekoulian, Au., "Armenian Coins Struck in Ayas," III, 41-43; IV, 68 note 7, 75-80, 84 note 15, 85, 90; V, 7, 10; IX, 46; XII, 30; XV, 76, 77 note 7, 128 note 2, 154
- Selected Numismatic Studies*, review of, VIII, 7-11; XV, 155
- Seleucia-on-the Tigris, II, 6, 7; III, 45
- Seleucia-on-the Euphrates, IV, 125, 127
- Seleucid coins, II, 2, 5, 10; III, 46
- Seljuq coins; II, 31, 36; III, 35, 39, 46; VI, 28-29; VIII, 46; XV, 118, 120, 125
- Seljuq of Rum coins, V, 4, 5; XV, 116, 119
- Sellwood, D., III, 31 note 6; XII, 40; XIII, 12 note 5
- Seltman, A. J., XV, 69
- Semeniuk, Roman, VIII, 46
- Sergina, T. V., X, 24 note 3
- Serobian, Christopher Tigran, XII, 20
- Sestini, D., IV, 29 note 11, 34
- Severova, M., V, 44
- Seyrig, Henri, II, 7; IV, 115 note 2
- Shaddadid coins, III, 37, 38, 44; VI, 37; XV, 118
- The Shah-el-Armen of the Ayyubite Dynasty*, review of, IX, 31
- Shahinian, M., VII, 19; VIII, 45; XI, 41
- Shahumian, S., VII, 43; XV, 38
- Shamākhī, VII, 27, 28
- Shamiram, Armenia, IX, 35
- Shandrovskaiā, V., III, 23; VI, 35
- Shavarshakan, XV, 147
- Shceld, Margaret, XIII, 7, 8
- Shchukina, E. S., XV, 128 note 2
- Shertsel, R., IV, 140
- Shields, R., VII, 29 note 18
- Shirak canal, IX, 40, 44; XIV, 28
- Shirak, I, 19; VI, 36; VIII, 36-42; XII, 41
- Shiraz, Ara, VI, 35
- Shirinian, G. N., I, 12; III, 12; IV, 9; XIV, 1
- Siamanto, XV, 144 note 15, 146
- Sibilian, Clement, bibliography, IV, 13-15
- Sibilian, Clement, biography, IV, 11-12
- Sibilian, Clement, "Gold," II, 27; I, 1; II, 24-26; III, 24; IV, 9-35, 37-44, 51, 53, 54, 57, 68; V, 6; VI, 8; VII, 11, 36-38; IX, 9; X, 35; XIV, 13, 14 note 7, 15, 18; XV, 34, 42, 151, 154, 158
- Sibilian, Clement, letters, IV, 19-28; XV, 19, 79-88
- Silbert, Laurence, IX, 13
- "Silver Star" of Armenian SSR, IX, 34; X, 21; XII, 19
- Simonian, D., XI, 35
- Simonian, E. A., XV, 127, 128 note 2
- Simonian, Jerry, II, 11; V, 1
- Simonian, Simon, IV, 83 note 8
- Sis, II, 24, 26, 27, 39; III, 3, 5, 41-43; IV, 48, 75-77, 79, 83, 84, 91, 166; VII, 41; XI, 33, 34; XII, 30; XV, 59

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Sissian, Armenia, V, 25, 45; VI, 11, 12; XI, 24
Sissouan, III, 41; IV, 41, 45-47, 50, 52-55
 Sivas, IV, 154, 159, 160; V, 25; VII, 10, 26
 Smith, W., III, 29 note 2
 Smpad (1296-1298), II, 22, 23; III, 3, 5; IV, 53, 71 note 24, 92; V, 9; VI, 9; VII, 8, 41; VIII, 11, 33; XI, 33, 34, 43; XII, 16; XIII, 40; XIV, 12; XV, 18, 74, 75
 Smpad half trams, XV, 74
 Smpad Constable, IV, 41, 82, 85 note 20
 Smyrna, IV, 11, 21, 23, 28, 32
 Socialist Soviet Republic of Armenia, II, 16, 17; III, 10, 45; XII, 41; XIV, 28
 Society for Armenian Studies, XIII, 20
 society to assist the military, coupon of, IX, 43, 44
 Sofia, XV, 45
 Sohemus, III, 26
 Soli, V, 25; VI, 43; XI, 15, 18
 Sophene, III, 19, 35; V, 34; VI, 43; VII, 18; X, 39; XI, 16, 18 22; XV, 20
 Sotheby, XV, 105
Sovetakan Hayastan, VIII, 45
 Spanhem, E., XV, 35
 Spasskiĭ, I. G., XV, 128 note 2
 specific gravity determination in Armenian coins, XV, 41-43
 Spellberg, Denise A., XV, 33
 Spendiarian medal, III, 11
 sphragistics, III, 23
 Spink, XV, 108
 spinning wheel on bank notes, I, 11, VI, 19
 spinning wheel on medals, I, 13
 St. Anthony, X, 30-32
 St. George, IX, 18, 25; XV, 134, 137
 St. Gregory the Illuminator on medal, VIII, 43, 44; IX, 2, 4, 18, 25; XV, 128-136
 St. Vardan Mamikonian, IX, 19, 25; XV, 147
 St. Vartan consecration medal, I, 14, 17; III, 45; IX, 20, 25; XV, 35
 Stahl, Alan M., "Italian Sources for the Coinage of Cilician Armenia," XV, 59-66 XII, 1
 Stamoulis, M. A., IV, 147 note 3
 Stampe, Niels E., XIII, 7
 State Museum of Armenian History, III, 11; IV, 118, 119, 130, 134; V, 24, 33; VI, 11, 14, 34, 36, 37, 49; VII, 20; VIII, 11, 12, 14, 21-24, 30, 31, 43, 44; IX, 35; X, 10, 11; XI, 23, 24, 41, 42; XII, 24, 32, 37-40; XIII, 16, 18; XV, 68, 127, 153
 Statue of Liberty, XV, 142, 145
 Sten, George J., XI, 31
 Stevenson, R. B. K., IV, 62 note 10; XII, 29 note 17
Studies in Honor of Paul Z. Bedoukian, XV, 1
 Stussi, Alfredo, XV, 59 note 2, 61 note 12, 62 note 25, 63 note 30, 65 notes 45 and 49
 Subhy Pasha catalogue, IV, 12, 14, 25
 Sullivan, R. D., XI, 8 note 43
 Sundukian, Gabriel, VII, 19; VIII, 45
 Surmelian, L. Z., III, 29 note 1
 Syria, XV, 51, 65, 89, 97-99
 Sydenham, E. A., XI, 9 note 45, 10 note 54

 al-Ṭabarī, XV, 100 note 9, 101 note 10
 Ṭabarsarān, XV, 98
 taccolino (see also takvorins), XV, 62-64
 takvorins, III, 3, 5, 41; IV, 92, 93; VI, 9, 10, 41; VIII, 33; XI, 33, 34; XII, 16, 17; XIII, 33-37; XV, 76
 Tamar, queen of Georgia, V, 3; XI, 22
 T'amrazian, Mnats'akan, VII, 43
 tanks, III, 2, 4, 42; IV, 75-80; VI, 9; VII, 40; VIII, 33; XI, 33; XII, 15, 16, 19, 40; XIV, 20
 Tarbassian, H. A., X, 6 note 1
 Tarsus, III, 3, 5, 41, 43; IV, 19, 25, 31, 75, 79, 81, 83, 84, 91; V, 24, 25; VI, 43; VII, 41; XI, 15, 18, 33, 34
 Tashir-Dzoraget, II, 31, 36; III, 47, 48; IX, 45
 tax exempt status for Armenian Numismatic Society, II, 21
 Taurus Mountains, XV, 67
 Tbilisi, see Tiflis
 Teodorovitch, J., VI, 35
 Teotik, IV, 163
 Ter-Ghevondian, Haik, IX, 48; XII, 30
 Ter-Maroukian, Andreas, IV, 161-164; IX, 26
 Ter-Movsesian, Sahak, VII, 29

- tetradrachms, I, 1; II, 3, 5, 10; III, 13-16, 45, 46; IV, 25, 26, 39, 106, 107, 125-128; V, 45; VIII, 32; IX, 26, 32, 33; X, 41; XI, 5, 11, 33; XII, 13; XIV, 7-10
- Tetrapolis and uncertain mints, II, 6; III, 45
- Theodosius I (379-395) of Byzantium, II, 10; IV, 132; XI, 16, 18
- Theodosius II (408-450) of Byzantium, IV, 132
- Tiezenhousen, W., IV, 140
- Tiflis, II, 30, 35; IV, 139, 145; V, 43, 45; VII, 9; XI, 16, 19
- Tiflis, XV, 91-93, 95, 97, 100, 102, 106, 110
- Tigran's crown in Commagene, III, 23
- Tigranes I (129-96 B.C.), V, 31, 45; VI, 11; VII, 7; IX, 47; X, 38; XI, 4, 16, 18; XIV, 8
- Tigranes II the Great (95-56 B.C.), I, 1, 24; II, 3-5, 7, 8, 10; III, 11, 13-16, 20, 23, 29-31, 44-46; IV, 23, 25, 26, 39, 105-108; V, 13-23, 31, 34, 35, 37, 39, 45; VI, 7, 11, 49; VII, 10, 19, 39, 41; VIII, 9, 10, 18, 22, 32, 34, 43; IX, 12, 26, 32, 33, 47, 48; X, 38, 41; XI, 5, 10, 11, 16, 18, 20, 33, 41, 44; XII, 2, 8, 13, 39; XIII, 16, 17, 40; XIV, 4, 6, 7-10, 19, 27, 29, 39; XV, 14, 36, 51-57, 115, 117
- Tigranes III (20-8 B. C.), I, 24; III, 20; V, 31, 34, 35, 45; VI, 11, 36; VII, 10; VIII, 22; IX, 47; X, 8, 41; XI, 7, 16, 18; XII, 8, 13; XIII, 12, 13, 40
- Tigranes IV (8-5 B.C.), I, 24; V, 31, 45; VI, 11, 36; VII, 9, 19; VIII, 18, 22, 32; IX, 47; X, 38; XII, 8, 13; XIII, 18, 40; XIV, 7, 9
- Tigranes the Great gold forgery, VIII, 10; XII, 39; XV, 13
- Tigranes the Younger, XII, 39; XIV, 19
- Tigranes V (A.D. 6), V, 31, 45; X, 38, 41; XI, 16, 18; XII, 8
- Tigranes V-Augustus, II, 4
- Tigranocerta, II, 3, 5, 7; III, 31, 44; IV, 12, 33, 115, 117, 119, 122, 124; V, 30, 34; VIII, 9; IX, 47; X, 11, 37; XIII, 40
- Tilki, Roland, XIII, 10
- Tiratsian, G. A., V, 37, 39; VIII, 46; X, 21; XI, 9 note 43
- Tiribazus (386-380 B.C.), III, 18; IV, 31; V, 25; VI, 43; XI, 2, 15, 18
- Tiridates, architect, IX, 36
- Toller, P. A., IV, 60 note 3
- Toma, V, I, 2 note*
- Toor, Nishan, IV, 165-167
- Topchian, B., XI, 11 note 63
- Tornig, III, 23
- Toronto, XV, 45, 46
- T'oros I (1100-1123), prince, IV, 48, 49; VI, 9; VII, 40; XI, 33; XII, 13
- T'oros II (1145-1175), prince, IV, 97-103; VI, 9; XII, 13; XV, 68
- Toros, Haji, "Tigran's Tetradrachms," II, 5-8; "Tigran's Fantasy Enhanced," IV, 125-128; III, 23, 45; XI, 8 note 43; XV, 155
- Torossian Haroutune, XI, 24
- Torossian, Andreas, IX, 6
- Tosoonian, Harry, V., IX, 1
- Toumanian, Hovhannes, III, 11; VII, 19; VIII, 45; XIV, 10
- Tourian, Y., XI, 11 note 64
- Tower of David, XV, 71
- Toynbee, Arnold, XV, 139 note 2
- Toynbee, J. M. C., V, 45
- Trajan (A.D. 98-118), II, 15; III, 26; XI, 16
- Trams, I, 1; III, 2, 4; IV, 19, 23, 24, 26, 28, 31-33, 40, 57-74, 81-90, 92; V, 34; VI, 9; VII, 40; VIII, 3, 10, 33; X, 20; XI, 33, 34; XII, 14-16, 19, 30, 40; XIII, 33-38; XIV, 12, 20; XV, 60-65, 80, 81
- Transcaucasian Commissariat, I, 2, 3; III, 9, 45; XII, 41; XIV, 28
- Transcaucasian Railway, III, 8-10, 45; XII, 41; XIV, 28
- Transcaucasian Socialist Federal Soviet Republic, III, 7, 8, 10, 45; XII, 41; XIV, 28
- transliteration key, II, 38; V, 32
- Tristan de Saint-Aman, J., IV, 29, 34; XV, 33
- Ts'ugunian, Margarit, X, 22; XI, 40 note 5
- Tumanian, Benik, V, 47
- Tzamalís, A. P., IV, 147 note 4
- Ujejski, Kornel, VI, 35
- 'Umar, caliph, XV, 96

INDEX TO VOLUMES I-XV (1975-1989)

- Umayyad coins, I, 24; II, 29, 35; III, 27; V, 33; VI, 27; VII, 23, 25, 42; IX, 16, 48; XI, 16, 19; XII, 9, 13, 18, 24; XV, 89-111, 115, 117, 120, 121, 125
- Union of Soviet Socialist Republics, VIII, 46
- United Armenian Cultural Association, XIII, 41
- United States of America, I, 13; XV, 140
- United States of America dollar, green color of, XII, 20
- United States of America dollars, over printed on Armenian paper money, I, 11 note +; XII, 3-5, 7
- Urartu, VII, 42; IX, 26
- Ūrnīs, XV, 98
- Urumi, VI, 26, 29
- al-'Ush, Abu-l-Faraj, XV, 105
- Uskudar, IV, 159
- Utudjian, E., V, 28 note 6
- Vagharshapat, II, 9; III, 10, 45; XIV, 28
- Vahagn, III, 29, 31
- Valentine, W. H., VII, 29
- Van Commissariat, I, 3; III, 9, 45; VII, 31; XII, 41; XIV, 28
- Van, IV, 11, 126; VII, 26; XV, 140
- Varahran II (273-293), IV, 130
- Varahran V (420-438), IV, 132
- Varahran VI (590-591), IV, 135
- Varazvatze, III, 23
- Vardan the Historian, IX, 45
- Vardanian, R. H., X, 22; XIV, 40-42
- Vardenis, Armenia, VI, 37
- Vasken I, VIII, 9; IX, 2-4, 23, 25; X, 13; XV, 127 note 1, 128 note 2
- Venice, XV, 59, 63, 64
- Verus, Lucius (177-192), II, 15; III, 26; XI, 16; XII, 13; XIV, 29
- Vespasian, III, 25
- Vienna Numismatic Society, IV, 11
- Vienna, IV, 12, 20, 27, 39; XV, 79, 83-88
- Virgin Mary, IV, 68-74
- Vishnevski Brothers, IV, 161
- Vladikavkaz Railroad, XII, 41; XIV, 28
- Vologases II (484-488), XV, 147
- Vonones (8-16 A.D.), II, 13, 15; III, 26; VI, 44; VII, 22; XI, 16, 18
- Vrakamios (Varazhnuni) Philaretos, VI, 35
- Vratzian, Simon, VI, 17 note 2
- Waggoner, N. M., XII, 1
- Wagner, G. A., XII, 28
- al-Walid, caliph, XV, 96, 98
- Walker, D. R., IV, 61 note 4
- Walker, John, XV, 103, 105-109
- Wasīṭ, XV, 104
- Waterlow and Sons Limited, I, 11; VI, 17; XII, 41; XIII, 41
- wedding medals, I, 4; V, 44
- Weyl, A., IV, 140
- Whitting, P. D., IV, 68 note 11, 70 note 16
- women on bank notes, I, 11; VII, 19
- women on medals, I, 13
- Woodhead, P., XIV, 20
- Worcester, Massachusetts, I, 15, 18
- World Coin News*, XI, 24; XIII, 8
- Wroth, W., XV, 55 note 12
- Xerxes (ca. 220 B.C.), III, 23; V, 34; VI, 11; X, 39; XI, 3, 18, 22, 23; XIV, 29
- Yazdgard I (399-420), XII, 18
- Yazdgard II (438-457), XV, 147
- Yazdgard III (633-651), II, 10; IV, 135
- Yazechian, Stephen, IV, 50; XV, 81, 87
- Yazīd, caliph, XV, 96
- al-Yazidiya, IV, 139, 145; V, 34
- Yeni Kapu, IV, 159; VII, 10
- Yeni Kōy, IV, 159
- Yeni Mahale, IV, 159
- Yeranosian Brothers coupon, IX, 43, 44
- Yerevan, XIV, 39-41; XV, 140, 142
- Yerevan Armenian memorial monument on medal, V, 28, 44; XIV, 29
- Yerevan Branch of the State Bank, I, 20-22; III, 10, 45; XIV, 28
- Yerevan city hall on medal, V, 29, 44; VI, 12

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

- Yerevan city notes, VII, 31-35; XI, 36-40
Yerevan city self rule, I, 22; III, 10; VII, 31, 35
Yerevan Mechanical Engineering Institute building on medal, V, 29, 44
Yerevan medals, III, 11; V, 46; VIII, 9
Yerevan occupation medal, I, 24
Yeshilköy, II, 10; IV, 155, 156, 159, 160; V, 25; VII, 10
Yilan Kalesi, XII, 8
Young, J. H., XI, 8 note 43
Young Turks, XIV, 24-26
Yutsbovskii, A. I., XV, 122 note 9

al-Zab, XV, 99
Zacos, George, IV, 68 note 11

Zamasp (497-499), IV, 132
Zand coins, XV
Zardarian, M. H., VI, 7; IX, 32; XIV, 40-42
Zargarian, G. G., XV, 132, 136
Zariaders (189 B.C.), V, 31, 45; X, 38, 39; XI, 4, 22, 23; XIII, 2-4
Zengid coins, III, 40; XV, 119
Zeno Artaxias, III, 25; XI, 8
Zeus, XV, 54
Zimara, VII, 10
Ziya, Ahmad, IV, 140
Zograf, A. N., IV, 120 notes 9 and 10; X, 24 note 2
Zvartnots' on medal, V, 28, 44
Zvenigorod, XIV, 39, 41

Compiled by Y. T. NERCESSIAN
Pico Rivera, California

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY
8511 Beverly Park Place
Pico Rivera, California 90660, U.S.A.

TITLE	PRICE
<i>Armenian Coin Hoards</i> , by Paul Z. Bedoukian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Spacial Publication</i> , No. 5, 1987, 64 pp., 6 pls. inclusive, card covers	\$8.00
<i>Armenian Numismatic Bibliography and Literature</i> , by Y. T. Nercessian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 3, 1984, 729 pp., casebound...	50.00
<i>Attribution and Dating of Armenian Bilingual Trams</i> , by Y. T. Nercessian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 2, 1983, 36 pp., 12 pls., card covers	6.75
<i>Bank Notes of Armenia</i> , by Y. T. Nercessian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 6, 1988, 224 pp., 192 pls., casebound.	30.00
<i>Coinage of the Armenian Kingdoms of Sophene and Commagene</i> , by Paul Z. Bedoukian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 4, 1985, 37 pp., 2 pls., card covers	6.00
<i>Coinage of the Artaxiads of Armenia</i> , by Paul Z. Bedoukian. London: Royal Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 10, 1978, 82 pp., 8 pls., casebound	25.00
<i>Coinage of Cilician Armenia</i> , by Paul Z. Bedoukian. Revised edition, Danbury, Connecticut: 1979, xxxie and 494 pp., 12 pls., casebound	35.00
<i>Selected Numismatic Studies</i> of Paul Z. Bedoukian. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, <i>Special Publication</i> , No. 1, 570 pp., 72 pls. inclusive, casebound	35.00
The Sibilian volume, <i>Armenian Numismatic Journal</i> , Ser. I, Vol. IV (1978, published in 1980), 167 pp., XXI pls., card covers	30.00
The Bedoukian volume, <i>Armenian Numismatic Journal</i> , Ser. I, Vol. XV (1989), 192 pp., illus, card covers	30.00
<i>Armenian Numismatic Journal</i>	
Volume I	4.00
Volumes II, III	each volume 8.00
Volume IV, the Sibilian volume	30.00
Volumes V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV	each volume 8.00
Volume XV, the Bedoukian volume	30.00
Volumes I-V (1975-1979), cloth bound (one month bindery time)	82.50
Volumes VI-X (1980-1984), cloth bound (one month bindery time)	62.50
Volumes XI-XV (1985-1989), cloth bound, (one month bindery time)	85.00

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

8511 BEVERLY PARK PLACE, PICO RIVERA, CALIFORNIA 90660, USA

The Armenian Numismatic Society, an educational, non-profit organization, is the only active body in the world concerned with Armenian numismatics. The Society was established on February 27, 1971, as the "Armenian Coin Club." On June 28, 1972, the name of the organization was changed to the "Armenian Numismatics and Artifact Society." And by unanimous vote on November 25, 1974, the name of the "Armenian Numismatic Society" was chosen. The lectures and publications of the Society deal predominantly with Armenian coins, bank notes, medallions, stamps, artifacts, and archaeology.

PRIVILEGES OF MEMBERS

1. To attend the meetings of the Society held in the homes of members. The meetings are held monthly if possible and no less than quarterly. The date and place is specified by the Executive Board.

2. To receive a copy of the *Armenian Numismatic Journal* — Հայ Դրամագիտական Հանդես on publication, provided subscription or membership dues are paid fully for that year. In the event that membership starts in the latter part of the year, dues will be credited for the next year, and delivery of the journal will start with the first issue of the next year.

3. To purchase back issues of the journal and special publications at reduced prices. Full details of publications are sent to new members after their membership is approved.

MEMBERSHIP DUES

Life and Honorary Members	None
Entrance Fee	\$ 2.00
Dues for the current year, Active Members*	8.00
Dues for the current year, up to 18 year old, Juniors* (sponsored by Member parents)	6.00

* First year dues \$10.00 and 8.00, respectively

APPLICATION FOR MEMBERSHIP

Future members should write to the secretary and obtain the necessary application form. The applicant must be sponsored by a member of the Society. The completed form should be returned to the secretary who will present the candidature at the next meeting of the Society.

